

Η Ρωσική Επανάσταση υπήρξε αφ' ενός το φυσιολογικό επακόλουθο των ρωσικών στρατιωτικών αποτυχιών κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, αφ' ετέρου αποτέλεσμα των κοινωνικών όρων που είχαν επιβάλει στη Ρωσία ο Μέγας Πέτρος και η Αικατερίνη Β', του απολυταρχικού τσαρικού καθεστώτος, της αποσύνθεσης της αριστοκρατίας και του θεσμού της δουλοπαροικίας. Οι κοινωνικές αντιθέσεις κορυφώθηκαν ήδη από το 1825, όταν ξέσπασε η εξέγερση των Δεκεμβριστών, οι αρχηγοί της οποίας θανατώθηκαν. Οι ιδέες του Σεν-Σιμόν, του Φουριέ, του Χέρτσεν άρχισαν να επηρεάζουν τη ρωσική διανόηση και σταδιακά ιδρύθηκαν ποικίλες μυστικές οργανώσεις. Ορισμένες από αυτές ανέπτυξαν τρομοκρατική δράση με δολοφονίες πολιτικών προσώπων, αποκορύφωμα των οποίων ήταν η δολοφονία του τσάρου Αλέξανδρου Β', το 1881.

Η Ρωσική Επανάσταση εκδηλώθηκε σε μια χώρα όπου είχαν συγχωνευθεί και είχαν οξυνθεί με τέτοιο τρόπο οι εσωτερικές και οι διεθνείς αντιφάσεις σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα ώστε να καθίσταται αντικειμενικά αναπόφευκτη η ανοικτή πολιτική έκφραση της βασικής κοινωνικής αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας και η επαναστατική κρίση. Ξέσπασε σε μια χώρα που, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, αποτελούσε, κατά την έκφραση του Λένιν, «τον πιο αδύνατο κρίκο του ιμπεριαλισμού». Η Ρωσία ήταν, πριν από τον Οκτώβριο του 1917, μια ιμπεριαλιστική χώρα και, ταυτόχρονα, μια χώρα εξαρτημένη βαθιά από τον παγκόσμιο ιμπεριαλισμό (κυρίως τον γαλλικό και τον αγγλικό), που πραγματοποιούσε σε αυτήν επενδύσεις δισεκατομμυρίων, είτε με τη

μορφή δανείων είτε με τη συμμετοχή στη βαριά βιομηχανία της. Αντίθετα, στη Γερμανία και στην Αυστρία η κρίση δεν προχώρησε τόσο πολύ: ο στρατός δεν κατέρρευσε, διατήρησε τον ρόλο του εγγυητή του κοινωνικού καθεστώτος και κατέστειλε την επανάσταση.

Η εργατική εξουσία, ο σοσιαλισμός, δεν αποτελεί «καθεστώς», όπως αυτό που διαμορφώθηκε τελικά στη Σοβιετική Ένωση (όπου ήδη το 1936 η διευθύνουσα πολιτική ελίτ υποστήριζε ότι επρόκειτο για μια «αταξική κοινωνία»), αλλά επαναστατική φάση μετάβασης από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό: «Θα υπάρξει ένα ξεχωριστό στάδιο ή μια εποχή μετάβασης από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό». Το γιατί αυτή η στρατηγική της κοινωνικής απελευθέρωσης ηττήθηκε «από τα μέσα» αποτελεί ένα διαφορετικό κεφάλαιο της θεωρίας (και της Ιστορίας).

Όπως η Γαλλική Επανάσταση του 1789, έτσι και η Ρωσική Επανάσταση του 1917 αποτελεί κεφαλαιώδους σημασίας ορόσημο στη μακράιωνη και πολύμοχθη πορεία των λαών της Γης για την πραγμάτωση του ιδεώδους της ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η Ρωσική Επανάσταση εκδηλώθηκε σε μια κρίσιμη για την ανθρωπότητα στιγμή και σε ένα κλίμα, πάντως, ευνοϊκό για την εξέλιξή της.

Διονύσης
Ν. Μουσμούτης
Διευθυντής
έκδοσης - σύνταξης

- 5 Τα μπόνους των τραπεζιτών, όπως στην αρχαία Ρώμη
του ΣΤΕΦΕΝ ΚΛΑΡΚ
- 11 Πάπας Ιννοκέντιος Γ': ο ισχυρότερος πάπας του Μεσαίωνα
του ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ
- 24 Το Ρωσικό 1917... Η πορεία προς την εδραίωση της Επανάστασης
του ΘΑΝΑΣΗ ΓΑΛΛΟΥ
- 37 Οκτωβριανή Επανάσταση (1917) | Το αποφασιστικό βήμα
για την εγκαθίδρυση του κομμουνισμού στη Ρωσία
του ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
- 48 Ο Ρωσικός Εμφύλιος Πόλεμος (1917-1922) | Μετά το πραξικόπημα
των μπολσεβίκων του ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ ΑΡΕΤΑΙΟΥ
- 59 Λένιν: συνοπτικό βιογραφικό σημείωμα του ιδρυτή
της Σοβιετικής Ένωσης της ΜΑΡΙΑΣ ΣΑΜΠΙΑΤΑΚΑΚΗ
- 67 Τα Γαλλικά αποικιακά στρατεύματα στη Θεσσαλονίκη
κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και ο οπλίτης Χο τσι Μινχ
του ΑΝΤΩΝΗ Δ. ΣΑΤΡΑΖΑΝΗ

- 78 Ο Πούσκιν και η εξέγερση στις παραδουνάβιες ηγεμονίες (1821)
του ΙΩΑΝΝΗ Σ. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ
- 93 Οικογένεια Κένεντι του ΑΝΔΡΕΑ ΖΗΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ
- 104 Τηλέγραφος: μέσο επικοινωνίας
και επιρροής της παγκόσμιας κοινωνίας
του ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ
- 114 Μάρθα Γκράχαμ: η πρωτοπόρος
της ΑΝΔΡΟΝΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

- 120 Βιβλία & ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ
- 122 ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ
- 124 Επικαιρότητα & ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΑΓΚΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΠΥΡΟΣ ■ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ■ www.istoria.gr

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: ΠΑΠΥΡΟΣ ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ Α.Ε. ■ ISSN 1107-0285 ■ ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ 013712

ΙΔΡΥΤΗΣ: Ειρήνη Ι. Πουρνάρα ■ ΕΚΔΟΤΗΣ: Ανδρέας Πουρνάρας

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμούντης ■ e-mail: dmousmoutis@papyrosonline.gr

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ■ Νίκος Καραπιδάκης, Καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

■ Μαριέττα Μινώτου, Διευθύντρια Γενικών Αρχείων του Κράτους. ■ Κωνσταντίνος Μπότσικος, Αναπληρωτής Καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας και Διεθνούς Πολιτικής στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

■ Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου. ■ Σπυρίδων Πλουμίδης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. ■ Σωτήρης Ριζάς, Διευθυντής Ερευνών στο Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών. ■ Ανδρέας Στεργίου, Επίκουρος Καθηγητής, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Μαρίνα Μαρκοπούλου

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: Ελένη Βαλεριάνου

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ - ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: Διαμαντίνα Νικοπούλου ■ e-mail: info@papyrosonline.gr

ΔΙΑΦΗΜΙΣΗ - ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ: Αγγελική Τσάκωνα ■ e-mail: atsakona@papyrosonline.gr

ΔΙΕΚΠΕΡΑΙΩΣΗ - ΑΡΧΕΙΟ: Στέφανος Παντελής

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Πανεπιστημίου 46, 10678 Αθήνα, ΤΗΛ. 210 36.44.244

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ - ΣΥΝΤΑΞΗ: Πανεπιστημίου 46, 10678 Αθήνα,

ΤΗΛ. 210 36.11.880 - 210 36.23.993 ■ FAX 210 36.23.602

ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος ■ ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS

ΓΡΑΦΤΕΙΤΕ ΤΩΡΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ

ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ ΑΠΟ
ΤΗ **ΜΕΓΑΛΗ** ΜΑΣ **ΠΡΟΣΦΟΡΑ**

Επιθυμώ να εγγραφώ συνδρομητής από το τεύχος
του μηνός

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΚΠΩΣΗ

☐ ΕΛΛΑΔΑ **45€** ☐ ΚΥΠΡΟΣ **90€**
☐ ΕΥΡΩΠΗ **100€** ☐ ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ **110€**

Στις τιμές συμπεριλαμβάνεται ο ΦΠΑ και τα
ταχυδρομικά έξοδα

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ☐ ΝΕΑ ☐ ΑΝΑΝΕΩΣΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ

ΠΟΛΗ

T.K.

ΠΟΛΗ

EMAIL

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ☐ ΝΕΑ ☐ ΑΝΑΝΕΩΣΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ

ΠΟΛΗ

T.K.

ΠΟΛΗ

EMAIL

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

■ **ΜΕΣΩ ΠΙΣΤΩΤΙΚΗΣ ΚΑΡΤΑΣ**

ΕΙΔΟΣ ΚΑΡΤΑΣ

ΗΜΕΡ. ΛΗΞΕΩΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΡΤΑΣ

ΟΝΟΜ./ΠΩΝΥΜΟ ΚΑΤΟΧΟΥ

■ **ΜΕ ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΣΕ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΡΑΠΕΖΗΣ**

☐ ΕΤΕ ΨΥΧΙΚΟΥ ΑΡ. ΛΟΓ. 100/470106-23

IBAN: GR 60 0110 1000 0000 1004 7010 623

☐ ΕΥΡΟΒANK ΑΡ. ΛΟΓ. 0026.0101.54.0200189019

IBAN: GR 2002601010000540200189019

☐ ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΑΡ. ΛΟΓ. 5043-010524-911

IBAN: GR75 0172 0430 0050 4301 0524 911

☐ **ΜΕΤΡΗΤΟΙΣ Ή ΜΕ ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΕΠΙΤΑΓΗ**

ΠΑΠΥΡΟΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ Α.Ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 46, 10678 ΑΘΗΝΑ

- Έκπτωση 20%
- Σταθερή τιμή για 1 χρόνο
- Κάθε μήνα η "ΙΣΤΟΡΙΑ" σπíti σας
- Δώρο τα 6 τελευταία τεύχη του 2016*

Η **ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ**
σας προσφέρει ως **ΔΩΡΟ** για
την **ΑΝΑΝΕΩΣΗ** της συνδρομής σας
τα βιβλία

ΟΡΟΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ * Η προσφορά ισχύει μόνο για νέους συνδρομητές. Για τους παλαιότερους ισχύει, εφόσον έχουν διακόψει τη συνδρομή τους τα τελευταία 5 χρόνια. • Η παραλαβή των δώρων γίνεται μέσω των ΕΛΤΑ [με επιβάρυνση του συνδρομητή στα ταχυδρομικά έξοδα (αντικαταβολή)] ή από το κεντρικό βιβλιοπωλείο του Παπύρου [με τη σχετική απόδειξη]. Για αεροπορική αποστολή τα τέλη καθορίζονται ανάλογα με τη χώρα προς την οποία γίνεται η αποστολή. • Αντικατάσταση κακέκτυπων τευχών και δώρων γίνεται σε διάστημα 2 μηνών από την παραλαβή τους. • Η αξία της συνδρομής προσαρμόζεται στην εκάστοτε τιμή πώλησης του περιοδικού. • Παλαιότερα τεύχη του περιοδικού θα βρείτε στην Πανεπιστημίου 46, Αθήνα, 9:00-17:00 καθημερινά.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ • ΤΗΛ. 210 36.11.880, 210 36.23.993
• FAX: 210 36.23.602 • EMAIL: info@papyrosonline.gr

ΤΑ ΜΠΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΤΡΑΠΕΖΙΤΩΝ, ΟΠΩΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ

του ΣΤΕΦΕΝ ΚΛΑΡΚ

Οι σημερινοί τραπεζίτες έχουν γίνει αντικείμενο ευρύτατου διασυρμού. Η εποχή απόδοσης των μπόνους –που είναι, συνήθως, ο Φεβρουάριος– δίνει αφορμή για τη δημοσίευση τίτλων όπως: «*Παχαίνουν και άλλο οι παχείς γάτοι; Η κουλτούρα των μπόνους των τραπεζιτών ζει και βασιλεύει, με 2.700 από αυτούς να ανήκουν στη λέσχη των εκατομμυριούχων*» ή ακόμη «*Ένας πολύ Ευτυχισμένος Νέος Χρόνος για τους παχείς γάτους της Γκόλντμαν!*». Η οικονομική κρίση έκανε ακόμη εντονότερες τις αποδοκιμασίες.

Έτσι συνέβαινε πάντοτε: από την αρχαιότητα, τραπεζίτες και μεγαλοχρηματοδότες υπήρξαν στόχος δηλητηριωδών σχολίων. Ο Κάτω ο Πρεσβύτερος, ο οποίος συνέγραψε τον 2ο αιώνα π.Χ., παρομοίαζε την πράξη του δανεισμού χρημάτων με φόνο,

Ανάγλυφο σε επιτύμβια στήλη Ρωμαϊκής περιόδου από το Βιμινάκιο (σημαντική πόλη της ρωμαϊκής επαρχίας Μοισίας) που απεικονίζει τραπεζίτη. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ρωμαϊκό ανάγλυφο που απεικονίζει έναν αργυραμοιβό στον πάγκο του (Ρώμη, Μουσείο Ρωμαϊκού Πολιτισμού).

ενώ πολλά λογοτεχνικά έργα της περιόδου περιέγραφαν τους *argentarii* (τραπεζίτες) ως ανήθικους.

Ωστόσο, οι *argentarii* αποτελούσαν ζωτικό μέρος της ρωμαϊκής οικονομίας – όπως και σήμερα. Πρόσφατες έρευνες αποκάλυπτουν ότι η αποτυχία των Ρωμαίων ηγεμόνων να υποστηρίξουν τους τραπεζίτες είχε καταστροφική επίδραση στην οικονομία, την ίδια στιγμή που εκείνη διερχόταν μια περίοδο πρωτοφανούς ανάπτυξης.

Ο δρ Φίλιπ Κέι από το Κολέγιο Γούλφσον της Οξφόρδης συνέταξε την πιο λεπτο-

μερή ως τώρα ανάλυση της οικονομικής ανάπτυξης της Ρώμης κατά την εποχή της ύστερης Δημοκρατίας και στις αρχές του 2015 παρέδωσε μια διάλεξη στο Ινστιτούτο Legatum σχετικά με την εργασία του. Μετά τον Β' Καρχηδονιακό Πόλεμο (218-201 π.Χ.) η Ρώμη έζησε μια περίοδο εξαιρετικής οικονομικής ανάπτυξης. Οι στρατιωτικές επιτυχίες της είχαν ως συνέπεια την εισπραξη αποζημιώσεων από Σύρους, Μακεδόνες, Καρχηδόνιους και Σελευκίδες, για να αναφέρουμε μόνο μερικούς. Στην πεντηκονταετία που επακολούθησε τον πόλεμο στην πόλη της Ρώμης εισήχθηκαν 1.050 τόνοι αργύρου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη διόγκωση των διαθέσιμων χρηματικών αποθεμάτων, εν μέρει ως αύξηση της κυκλοφορίας των δηναρίων, από 68 εκατομμύρια το 150 π.Χ. σε 240 εκατομμύρια το 50 π.Χ., αλλά και με τη μορφή

τραπεζικών καταθέσεων, καθώς τράπεζες και πλούσιοι ιδιώτες παραχωρούσαν πίστωση σε όσους το επιθυμούσαν. Αυτό έδωσε ώθηση στις επενδύσεις σε αστικές υποδομές και στη γεωργία, αυξάνοντας τη ζήτηση και τονώνοντας το εμπόριο στη Μεσόγειο, που υπολογίζεται ότι αυξήθηκε κατά 500%, και ίσως και παραπάνω, μεταξύ των ετών 249 και 50 π.Χ.

Ο δρ Κέι υπολογίζει ότι τα ανωτέρω είχαν ως αποτέλεσμα μια αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά περίπου 0,54% ετησίως μεταξύ των ετών 150 και 50 π.Χ., κάτι που σημαίνει ότι το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα αυξήθηκε κατά 72% στη διάρκεια ολόκληρου του αιώνα. Τέτοια κέρδη, όπως συμβαίνει και με τη σημερινή οικονομική ανάπτυξη, δεν κατανέμονταν ισομερώς. Ο πλούτος των ανωτέρων τάξεων αυξήθηκε κατά περίπου 500%,

Μπρούντζινα ρωμαϊκά βαρίδια τα οποία χρησιμοποιούνταν από χρυσοχόο ή χημικό. ΚΑΤΩ: Ασημένια νομίσματα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (1ου-3ου αι. μ.Χ.) που αναπαριστούν κάποιους αυτοκράτορες (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο). ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Δηνάριο του Κουίντου Αντωνίνου Βάλβου (83-82 π.Χ.).

ενώ ο πλούτος των λιγότερο ευνοημένων τάξεων σημείωσε αύξηση μόνο κατά 77%. Ωστόσο, το 88 π.Χ. ο Μιθριδάτης Δ' εισέβαλε στη Μικρά Ασία και κατέσχεσε πολλές ρωμαϊκές επενδύσεις στην περιοχή. Ο αντίκτυπος αυτού του πλήγματος εξαπλώθηκε σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή οικονομία.

Το αποτέλεσμα θυμίζει την παγκόσμια οικονομία κατά το διάστημα μεταξύ των ετών 2001 και 2007, όταν μια περίοδος συνεχιζόμενης οικονομικής ανάπτυξης ακολουθήθηκε από πιστωτική στενότητα και οικονομική ύφεση. Ο ίδιος ο Κέι κάνει τον παραλληλισμό αυτόν. Υπενθυμίζοντας ένα απόσπασμα από το έργο του Κικέρωνα, όπου ο Ρωμαίος φιλόσοφος και πολιτικός υπογραμμίζει τον τρόπο με τον οποίο οι ρωμαϊκές «πιστώσεις και αυτό το χρηματικό σύστημα [...] συνδέονται με αυτά τα ασιατικά χρήματα· η απώλεια του ενός υπονομεύει, αναπόφευκτα, το άλλο και προκαλεί την πτώση του», υποστηρίζει ο Κέι, αντικαθιστώντας «τα ασιατικά χρήματα» με τα «δάνεια υψηλού κινδύνου των ΗΠΑ» και «το χρηματικό σύστημα» με το «τραπεζικό σύστημα της Μεγάλης Βρετανίας».

Ωστόσο, υπάρχει μια σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο αυτών επεισοδίων. Σε αντίθεση με τους αρχαίους ομολόγους τους, οι δημιουργοί πολιτικής του 2008 (σε γενικές γραμμές) ανταποκρίθηκαν αποτελεσματικά στην κρίση. Οι κεντρικές τράπεζες

περιέκοψαν τα επιτόκια, οι κυβερνήσεις εφήρμοσαν φορολογικά κίνητρα, ενώ οργανισμοί, όπως ο ΠΟΕ και το ΔΝΤ, βοήθησαν να διασφαλιστεί η συνέχιση του διεθνούς εμπορίου. Όπως το θέτει ο καθηγητής Ντάνιελ Ντρέζνερ του Πανεπιστημίου Ταφτς στο πρόσφατο βιβλίο του: *Το Σύστημα Λειτουργήσει*. Η στήριξη των τραπεζών και του οικονομικού συστήματος διαδραμάτισε ζωτικής σημασίας ρόλο σε αυτό. Αν και τα κέρδη του οικονομικού τομέα υπέστησαν πλήγμα, οδηγώντας σε μείωση των αμοιβών και των θέσεων εργασίας, πολλά ανώτατα στελέχη εξακολούθησαν να αμείβονται με εξαψήφια μπόνους. Η εναλλακτική λύση, όπως φαίνεται από το παράδειγμα της αρχαίας Ρώμης, θα μπορούσε να έχει πολύ χειρότερη κατάληξη.

Το ίδιο εκείνο έτος έναρξης της κρίσης οι ύπατοι Σύλλας και Πομπήιος Ρούφος επέτυχαν να ψηφιστεί ένας νόμος που επέτρεπε τη μερική αποπληρωμή των χρεών και μια «οροφή» στα επιτόκια. Αργότερα ο Σύλλας κατέσχεσε τις περιουσίες εξεχόντων Ρωμαίων πολιτών – μια πράξη που επέφερε πτώση της αξίας των ιδιοκτησιών, υπονομεύοντας ακόμη περισσότερο τους ισολογισμούς των τραπεζών που είχαν ήδη υποστεί πλήγμα. Παρόμοιες ενέργειες πραγματοποιήθηκαν σε κρίσεις που εκδηλώθηκαν αργότερα, κάτι που σημαίνει ότι για το υπόλοιπο του πρώτου αιώνα επι-

Ο ναός του Κρόνου στη Ρώμη, όπου φυλασσόταν ο κρατικός θησαυρός.

κράτησε πιστωτική στενότητα. Από πολιτικής απόψεως, η λαϊκίστικη αντίδραση της ελίτ των Δημοκρατικών επιτάχυνε την πτώση της Δημοκρατίας, επιδεινώνοντας έτσι τη ρωμαϊκή οικονομία. Θα ήταν σώφρον εκ μέρους των σημερινών ηγετών να λάβουν σοβαρά υπόψη τους κινδύνους της υπόθαλψης του λαϊκίστικου αισθήματος.

Το 33 μ.Χ. ο Τιβέριος έλαβε ένα από τα λιγοστά συνετά μέτρα, με τα οποία θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί η οικονομική κρίση, τονώνοντας τον δανεισμό χάρη σε δάνεια ελεύθερα επιτοκίων, κάτι που ο Κέι περιγράφει ως «*από λειτουργικής απόψεως το*

ίδιο με αυτό που θα αποκαλούσαμε σήμερα ποσοτική χαλάρωση». Ηχεί δε ειρωνικά το γεγονός ότι η σημερινή ποσοτική χαλάρωση θεωρείται υπεύθυνη για τη διόγκωση των στοιχείων ενεργητικού και για τη δημιουργία πλούτου για τραπεζίτες και πλουσίους.

Η ρωμαϊκή δημοκρατία μάς προσφέρει ένα σωτήριο μάθημα: κατά τη διάρκεια μιας κρίσης η υποστήριξη του χρηματοπιστωτικού συστήματος καθίσταται συχνά αναγκαία προκειμένου να αποτραπεί μια εκτεταμένη ύφεση. Είναι πιθανό ότι, στην επόμενη κρίση, θα στηρίξουμε και πάλι τους *argentarii* της σύγχρονης εποχής.

Ο **Στέφεν Κλαρκ** είναι αναλυτής-ερευνητής στο Ινστιτούτο Legatum του Λονδίνου.
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Νίκος Λαϊνάς.

ΠΑΠΑΣ ΙΝΝΟΚΕΝΤΙΟΣ Γ'

Ο ισχυρότερος Πάπας του Μεσαίωνα

του ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Ο Ιννοκέντιος Γ' εγκρίνει τον κανόνα των Φραγκισκανών. Έργο του Τζιότο (1266-1337).

«**Ε**πιστολή προς τον επάρχο Ατσέρμπιους και τους ευγενείς της Τοσκάνης.

Όπως ακριβώς ο Δημιουργός του Σύμπαντος τοποθέτησε δύο μεγάλους λαμπτήρες στο στερέωμα του ουρανού· ο μεγαλύτερος για να κυριαρχεί την ημέρα και ο μικρότερος για να κυριαρχεί τη νύχτα, έτσι επίσης Αυτός έθεσε δύο εξουσίες μέσα στο στερέωμα της Καθολικής Εκκλησίας [...], την ανώτερη για να κυριαρχεί την ημέρα, δηλαδή στις ψυχές, και την κατώτερη για να κυριαρχεί τη νύχτα, τουτ' έστιν στα σώματα. Αυτά τα αξιώματα είναι η παπική και η βασιλική εξουσία. Τώρα, όπως ακριβώς η Σελήνη δέχεται το φως της από τον Ήλιο και είναι πράγματι μικρότερη από αυτόν σε μέγεθος και ισχύ, έτσι επίσης η βασιλική εξουσία λαμβάνει τη λάμψη του αξιωματού της από την ποντιφική εξουσία, γι' αυτό και όσο εγγύτερα είναι σε αυτήν τόσο περισσότερο λάμπει, όσο δε μακρύτερα τόσο χάνει σε λάμψη [...].».

Το απόσπασμα προέρχεται από μια επιστολή του πάπα Ιννοκέντιου Γ' προς έναν επάρχο κατά το έτος 1198 και είναι ενδεικτικό για το πώς αντιλαμβάνονταν ο Ιννοκέντιος τη σχέση μεταξύ παπικής και κοσμικής εξουσίας. Γι' αυτόν όχι μόνο η κοσμική εξουσία ήταν κατώτερη της παπικής αλλά και αντλούσε τη δύναμή της από αυτήν. Και οι δύο αυτές εξουσίες είχαν την πηγή τους στην Ιταλία, όπου σύμφωνα με τον Ιννοκέντιο τέθηκαν τα θεμέλια του Χριστιανισμού και αναδείχθηκε με το πρωτείο του αποστολικού θρόνου η υπεροχή της ιεροσύνης και της βασιλείας (Patrologia Latina 214,377). Υπό απ' αυτό το σκεπτικό ερμηνεύθηκε και η στέψη του Καρλομάγνου (800) ως μεταβίβαση της αυτοκρατορίας (translatio Imperii) από τους Έλληνες στους Γερμανούς με κριτήριο την «ψευδο-Κωνσταντίνηα Δωρεά»,¹ η οποία επέτρεπε στον Ιννοκέντιο να χαρακτηρίζει τους βασιλείς της Δύσης «τοποτηρητές του πάπα» (vicarii papae).

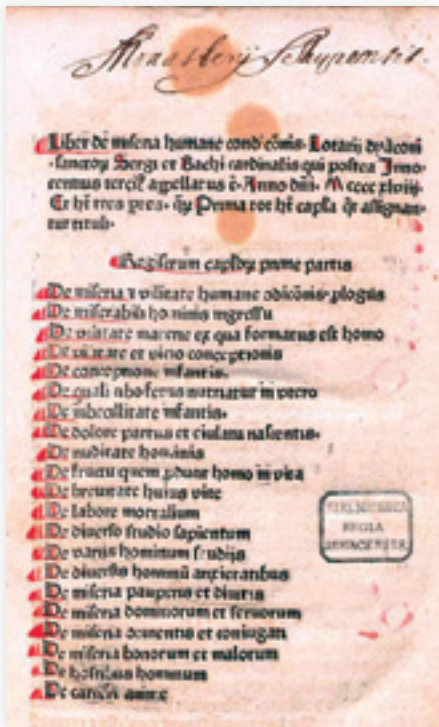
Ποιος όμως ήταν ο Ιννοκέντιος Γ' και πώς κατόρθωσε να επιβάλει τις απόψεις του σε ευγενείς, βασιλείς και επιδοξους αναρριχητές στον θρόνο της τότε Αγίας Ρωμαϊκής

Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους; Ποιος ήταν αυτός ο άνθρωπος που διέταζε βασιλείς και δεν δίσταζε να τους αφορίσει όταν εκείνοι αθετούσαν την τήρηση αυτού που ο ίδιος θεωρούσε ορθό; Ποιος είναι ο άνθρωπος που συνέδεσε το όνομά του με την οργάνωση της Δ' Σταυροφορίας, την καταστροφική για την Κωνσταντινούπολη, καθώς και με τη σφαγή χιλιάδων αιρετικών της Νότιας Γαλλίας;

Καταγωγή, μόρφωση και τα πρώτα βήματα της σταδιοδρομίας του

Το κοσμικό όνομα του Ιννοκεντίου Γ' ήταν Λοθάριος ντε Κόντι (Lotario de' Conti). Γεννήθηκε το 1160 ή το 1161 σε έναν πύργο του Τζαβινιάνο, κοντά στο Ανάνι (Anagni) της ρωμαϊκής Καμπανίας. Πατέρας του ήταν ο κόμης Τρασιμούνδος του Σένι, γόνος του οίκου των Κόντι, από τον οποίο κατάγονταν εννέα πάπες, μεταξύ των οποίων ο Γρηγόριος Θ', ο Αλέξανδρος Δ' και ο Ιννοκέντιος ΙΓ'. Αλλά και μέσω της μητέρας του Κλαρίσιας Σκότι (Claricia Scotti), ο Λοθάριος συνδεόταν με πολλές ρωμαϊκές οικογένειες ευγενών. Το επώνυμο της μητέρας του ήταν και η αιτία για την οποία ο Λοθάριος θεωρήθηκε εσφαλμένα ανιψιός του πάπα Κλήμη Γ', λόγω της ομοιότητας που υπήρχε με το οικογενειακό όνομα του πάπα που ήταν Σκολάρι.

Τα εγκύκλια γράμματα τα έμαθε στη Ρώμη. Νεαρός ων, σπούδασε Θεολογία στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού και Κανονικό Δίκαιο στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνια υπό την επίβλεψη του περίφημου τότε καθηγητή Κανονικού Δικαίου Ουγκουέκιο της Πίζας. Οι μετριοπαθείς απόψεις του Ουγκουέκιο για τη σχέση μεταξύ κοσμικής και πνευματικής εξουσίας επηρέασαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τον Λοθάριο έως ότου έρθει ο καιρός να καινοτομήσει ο ίδιος διαμορφώνοντας ένα νέο κανονικό δίκαιο της Δυτικής Εκκλησίας μέσω συνοδικών κανόνων και δεκρεταλίων. Ως φοιτητής ήταν κοσμοπολίτης. Μετέβη μάλιστα στην Αγγλία για να προσκυνήσει στον τάφο του δολοφονηθέντος αρχιεπισκόπου του Καντέρμπουρι Θωμά Μπέκετ.

Σελίδα με τα περιεχόμενα της πραγματείας *Περί της ελεεινής καταστάσεως του ανθρώπου*. Έκδοση 1468-1474. ΚΑΤΩ: Ο Ιννοκέντιος Γ'. Λεπτομέρεια από ψηφιδωτό της Ecclesia Romana. Ρώμη (12ος-13ος αι.).

Λίγο μετά τον θάνατο του πάπα Αλεξάνδρου Γ' (30 Αυγούστου 1181) ο Λοθάριος μετέβη στη Ρώμη όπου υπηρέτησε σε διάφορες εκκλησιαστικές θέσεις κατά τη διάρκεια των βραχυβίων παποσυνών των Λούκιου Γ', Ουρβανού Γ', Γρηγορίου Γ' και Κλήμη Γ'. Ο τελευταίος τον όρισε καρδινάλιο το 1190. Επί επτά χρόνια, και συγκεκριμένα από τις 7 Δεκεμβρίου 1190 έως τις 4 Νοεμβρίου 1197, υπέγραψε τις παπικές βούλλες. Κατά τη διάρκεια της παποσύνης του Κελεστίνου Γ' ο Λοθάριος συνέγραψε διάφορες θεολογικές πραγματείες εκ των οποίων ξεχώρισαν η *Περί του μυστηρίου της Θείας Λειτουργίας* (*De Sacro Altaris Mysteriorum*) και η *Περί της ελεεινής καταστάσεως του ανθρώπου* (*De miseria humanae conditionis*), η οποία κυκλοφόρησε επί αιώνες και σήμερα σώζεται σε περισσότερα των 700 χειρόγραφων αντιγράφων.

Η άνοδος στον παπικό θρόνο και η εδραίωση της παπικής εξουσίας

Ο πάπας Κελεστίνος Γ' απεβίωσε στις 8 Ιανουαρίου 1198. Πριν από τον θάνατό του είχε ασκήσει πιέσεις στο κονκλάβιο των καρδινάλιων ώστε να εκλεγεί ο Τζιοβάνι ντι Σαν Πάολο ως διάδοχός του. Παρ' όλα αυτά ο Λοθάριος ντε Κόντι εξελέγη την ίδια ακριβώς μέρα του θανάτου του Κελεστίνου Γ' και μάλιστα μόνο έπειτα από δύο ψηφοφορίες. Δέχθηκε την παπική τιάρα με απροθυμία και έλαβε το όνομα Ιννοκέντιος. Ήταν μόλις 37 ετών και ήταν ο πρώτος πάπας με μόρφωση πανεπιστημιακού επιπέδου.

Ως πάπας άρχισε να ασκεί τα καθήκοντά του με αυξημένη αίσθηση της ευθύνης αλλά και της εξουσίας του. Ο ίδιος ήταν θερμός υποστηρικτής της θεωρίας του Γρηγορίου Ζ' για την υπεροχή της παπικής έναντι της βασιλικής εξουσίας και δεν αντιμετώπιζε πρόβλημα για τη θεωρητική προβολή της, αλλά απέφευγε τη δυναμική εφαρμογή της αν πρώτα δεν ελάμβανε υπ' όψιν τους κινδύνους που μπορεί να έπλητταν τα συμφέροντα του παπικού θρόνου. Πίστευε ότι ο πάπας ήταν αντιπρόσωπος του Θεού στη Γη και θεωρούσε ότι έχει άμεση και απόλυτη εξουσία στην Εκκλησία,

η οποία εξουσία επεκτείνεται και στο κράτος. Ο ίδιος έλεγε: «*Είμαι δούλος του Κυρίου, ο οποίος όλους τους κρίνει, από κανέναν όμως δεν κρίνεται*». Με τον τρόπο αυτόν το κράτος γίνεται όργανο στα χέρια της Εκκλησίας. Εδραιώνεται δηλαδή ο παποκαιοσαρισμός. Ο Ιννοκέντιος κατόρθωσε να επιβάλλει τις αξιώσεις του σε πολλούς ηγεμόνες του καιρού εκείνου, πράγμα που του προσέδωσε στην εκκλησιαστική Ιστορία της Δύσης αλλά και την ευρύτερη Ιστορία της Ευρώπης τον χαρακτηρισμό του ισχυρότερου πάπα του Μεσαίωνα.

Ήταν επίσης αποφασισμένος να προστατέψει ό,τι αποκαλούσε «ελευθερία της Εκκλησίας» από τις παρεμβάσεις των κοσμικών αρχόντων. Αυτή του η στάση σήμαινε, μεταξύ άλλων, ότι οι κοσμικοί άρχοντες δεν θα έπρεπε να παρεμβαίνουν στο ζήτημα εκλογής των επισκόπων. Η «ελευθερία της Εκκλησίας» ταυτιζόταν και με το «*patrimonium*» εκείνο το γεωγραφικό τμήμα της Ιταλίας που το διεκδικούσαν οι πάπες και το οποίο αργότερα αναγνωρίστηκε ως παπικό κράτος. Το *patrimonium* διεκδικήθηκε και από Γερμανούς βασιλείς του οίκου των Χοενστάουφεν. Συγκεκριμένα ο Ερρίκος ΣΤ', αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους, προσδοκούσε να τον διαδεχθεί ο γιος του Φρειδερίκος ως βασιλιάς της Σικελίας, της Γερμανίας και αυτοκράτορας της Ρώμης. Αυτό σήμαινε ότι η Γερμανία, η Σικελία και η Ιταλία θα περιέρχονταν υπό την εξουσία ενός μονάρχη καθιστώντας την ανεξαρτησία του *patrimonium* ευπρόσβλητη σε μεγάλο βαθμό. Ο Ερρίκος Στ' πέθανε πρόωρα (1197) αφήνοντας ως διάδοχό του τον τετράχρονο γιο του. Η χηρεύουσα σύζυγός του Κωσταντία ηγήθηκε της Σικελίας αντί του ανήλικου γιου της. Μέλημά της ήταν να απομακρύνει τη γερμανική επιρροή. Την ίδια όμως επιθυμία έτρεφε και ο πάπας Ιννοκέντιος. Πριν από τον θάνατό της (1198) ανέθεσε στον Ιννοκέντιο την κηδεμονία του Φρειδερίκου μέχρι την ενηλικίωσή του. Σε αντάλλαγμα ο Ιννοκέντιος θα μπορούσε να ανακτήσει την τιμαριωτική επικυριαρχία του παπικού θρόνου στη

Σικελία, η οποία είχε παραδοθεί δεκαετίες πριν στον βασιλιά Γουλιέλμο Α' της Σικελίας από τον πάπα Ανδριανό Α'.

Τον Νοέμβριο του 1198 ο Ιννοκέντιος περιέβαλε τον Φρειδερίκο, που ήταν σε νηπιακή ηλικία, ως βασιλιά της Σικελίας. Ο θάνατος όμως του Ερρίκου Στ' προκάλεσε δυναστικές έριδες και στην ίδια τη Γερμανία. Η επιθυμία του δούκα της Σουηβίας και της Τουσκίας Φιλίππου, αδελφού του Ερρίκου Στ', ήταν να οδηγήσει τον ανήλικο ανιψιό του Φρειδερίκο στη Γερμανία για την επίσημη στέψη. Αυτή του όμως η επιθυμία προσέκρουσε στη σθεναρή αντίσταση της Κωνσταντίας η οποία προτιμούσε το σικελικό αντί του γερμανικού στέμματος. Αυτή της η επιλογή προκάλεσε δυναστικές έριδες και εμφύλιο πόλεμο στη Γερμανία. Οι περισσότεροι από τους Γερμανούς ηγεμόνες εξέλεξαν ως βασιλιά τον δούκα της Σουηβίας Φίλιππο (1198-1208), ενώ η μειοψηφία της φιλοπαπικής παράταξης των Βελφ έδειξε προτίμηση στον Όθωνα Δ' (1198-1218), γιο του δούκα της Σαξονίας Ερρίκου του Λέοντα και ανιψιό του βασιλιά της Αγγλίας Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου.

Η παρέμβαση του Ιννοκέντιου στην επιλογή αυτοκράτορα

Στη δυναστική σύγκρουση, η οποία διήρκεσε μία περίπου εικοσαετία, ο μεν Φίλιππος είχε τη συμπαράσταση του βασιλιά της Γαλλίας Φιλίππου Β' Αυγούστου, ο δε Όθωνας την πλήρη υποστήριξη του βασιλιά της Αγγλίας Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου, ο οποίος όμως πέθανε έπειτα από σοβαρό τραυματισμό το 1199. Ο Φίλιππος είχε πλέον την απόλυτη υπεροχή έναντι του Όθωνα Δ', αλλά η δυναστική έριδα αναβάθμισε και τον ρόλο του παπικού θρόνου στις εσωτερικές υποθέσεις της Γερμανίας. Ο Ιννοκέντιος δεν δίστασε να εκδηλώσει την προτίμησή του στον Όθωνα. Σε απόσπασμα παπικού δεκρεταλίου «*περί επιλογής Γερμανού βασιλέως, εν έτει 1201*», δηλώνει τα εξής:

«Είναι καθήκον του πάπα να φροντίζει για τα συμφέροντα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δεδομένου ότι η ίδρυση και η

Έργο του Τζόζεφ Κισελέφσκι (1950). Βουλή των Αντιπροσώπων, ΗΠΑ.

πλήρης εξουσία της προέρχεται από την παποσύνη. Η ίδρυσή της, επειδή αρχικώς μεταβιβάστηκε από την Ελλάδα από και για χάρη της παποσύνης [...] η πλήρης εξουσία της, επειδή ο αυτοκράτορας ανέρχεται στο αξίωμά του από τον πάπα που τον ευλογεί, τον στέφει και του δίδει την αυτοκρατορία. [...] Συνεπώς, επειδή προσφάτως τρία πρόσωπα έχουν επιλεγεί ως βασιλείς από διαφορετικές παρατάξεις, συγκεκριμένα ο νεαρός (Φρειδερίκος, γιος του Ερρίκου Στ'), ο Φίλιππος (αδελφός του Ερρίκου Στ') και ο Όθωνας (του Μπρούνσβικ, από τον οίκο των Βελφ), άρα τρία πράγματα πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν αναφορικώς με τον καθένα, τουτ' έστιν: Η νομιμότητα, η καταλληλότητα και η σκοπιμότητα της επιλογής του. [...] Πόρρω απέχοντας από εμάς ότι θα έπρεπε να υποτασσόμεθα στον άνθρωπο παρά στον Θεό, ή ότι θα έπρεπε

να φοβόμαστε την όψη του ισχυρού. [...] Συνεπώς, βάσει των προαναφερθέντων, αποφασίζουμε ότι στον νεαρό δεν θα έπρεπε επί του παρόντος να δοθεί η αυτοκρατορία. Εμείς απορρίπτουμε ολοσχερώς τον Φίλιππο λόγω της έκδηλης ακαταλληλότητάς του και διατάσσουμε να αντιμετωπισθεί από όλους ο σφετερισμός του [...] επειδή ο Όθωνας δεν είναι μόνο αφοσιωμένος στην Εκκλησία, αλλά κατάγεται από ευσεβείς προγόνους και από τις δύο πλευρές [...] συνεπώς ορίζουμε ότι, αφού διασφαλιστούν τα δικαιώματα της Εκκλησίας, θα ήταν ευκαταίο να γίνει αποδεκτός ως βασιλιάς και να υποστηριχθεί και θα ήταν σωστό να του δοθεί το στέμμα της αυτοκρατορίας».²

Ο Φρειδερίκος, λόγω του νεαρού της ηλικίας του, δεν μπορούσε να διεκδικήσει τον θρόνο. Επομένως έμειναν ουσιαστικά δύο διεκδικητές: ο Όθωνας, ο εκλεκτός της

φιλοπαπικής παράταξης των Βελφ και ο Φίλιππος που υποστηριζόταν από τον ισχυρό οίκο των Χοενστάουφεν, τη δύναμη του οποίων φοβόταν ο Ιννοκέντιος. Η νομιμότητα όμως της εκλογής του ενός εκ των δύο βεβαιωνόταν μόνο με την παπική αναγνώριση και τη στέψη. Εκμεταλλευόμενος αυτόν τον θεσμό ο Ιννοκέντιος έθεσε τέσσερις όρους: Πρώτον, ο αυτοκράτορας δεν θα επεμβαίνει στις εκλογές των επισκόπων και θα παραιτηθεί από τα σχετικά προνόμια του Κογκορδάτου της Βορματίας. Δεύτερον, οι καταδικαζόμενοι κληρικοί της Γερμανίας θα μπορούν να ασκούν ακώλυτα το ένδικο μέσο του εκκλήτου (appellatio) προς τον πάπα. Τρίτον, ο Γερμανός αυτοκράτορας όφειλε αφ' ενός μεν να αναγνωρίσει τη διευρυμένη επικυριαρχία του παπικού θρόνου στην Κεντρική και στη Νότια Ιταλία, αφ' ετέρου δε να παραιτηθεί από κάθε σκέψη μελλοντικής ένωσης του Βασιλείου της Σικελίας με την αυτοκρατορία. Τέταρτον, να μη θιγούν τα ευρύτερα οικονομικά προνόμια του παπικού θρόνου (Φειδάς, σ. 368).

Τους παραπάνω όρους αποδέχθηκε με προθυμία ο Όθωνας Δ' και αναγνωρίστηκε από τον πάπα, ενώ ο Φίλιππος τους απέρριψε και γι' αυτό αφορίστηκε. Παρά την παπική υποστήριξη ο Όθωνας δεν μπόρεσε να εκδιώξει τον αντίπαλό του Φίλιππο έως ότου ο τελευταίος φονεύθηκε (21 Ιουνίου 1208) σε μια προσωπική βεντέτα κατά την προετοιμασία της αποφασιστικής σύγκρουσής του με τον Όθωνα, ο οποίος συμφιλιώθηκε με τους αντιπάλους του ηγεμόνες και εξελέγη πάλι βασιλιάς της Γερμανίας. Ο πάπας έσπευσε να τον αναγνωρίσει.

Μετά την αποδοχή των όρων ο Όθωνας στέφθηκε αυτοκράτορας στη Ρώμη (1209), αλλά σύντομα συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να τηρήσει τις υποσχέσεις που είχε δώσει, δεδομένου ότι κινδύνευαν τα συμφέροντα του γερμανικού θρόνου στην Κεντρική και στη Νότια Ιταλία. Ο ίδιος χαρακτήρισε άκυρες τις υποσχέσεις, κατέλαβε την Καλαβρία και την Απουλία και εξεδήλωσε την επιθυμία για την προσάρτηση της Σικελίας στην αυτοκρατορία. Δεν άργησε να έρθει με τη σειρά του και ο αφο-

ρισμός του Όθωνα. Ο Ιννοκέντιος όχι μόνο τον αφόρισε αλλά τον κήρυξε και έκπτωτο από τον θρόνο του. Ο πάπας πρότεινε ως διάδοχο του Όθωνα Δ', ύστερα από υπόδειξη του βασιλιά της Γαλλίας Φιλίππου Β', τον γιο του Ερρίκου Στ' και βασιλιά της Σικελίας, Φρειδερίκο, ο οποίος δεν είχε αντιρρήσεις να δεχθεί τους παπικούς όρους. Πράγματι, οι αντίπαλοι του Όθωνα Δ' Γερμανοί ηγεμόνες εξέλεξαν τον δεκαεπταετή πλέον Φρειδερίκο βασιλιά (1211), ως Φρειδερίκο Β', και ανέκοψαν τα φιλόδοξα σχέδια του Όθωνα, ο οποίος αναγκάστηκε να επιστρέψει στη Γερμανία για να υποστηρίξει τον θρόνο του. Ο Φρειδερίκος (1112-1250) αποδέχθηκε την εκλογή, επισκέφθηκε τον πάπα στη Ρώμη, έδωσε τον καθιερωμένο όρκο αφοσίωσης στον παπικό θρόνο και υποσχέθηκε να τηρήσει τους τέσσερις παπικούς όρους, ιδιαίτερα δε τη μη προσάρτηση του Βασιλείου της Σικελίας στην αυτοκρατορία. Η μετάβαση στη Γερμανία και η στέψη του Φρειδερίκου από τον αρχιεπίσκοπο του Μάιντς (1212) προκάλεσε τη βίαιη αντίδραση του Όθωνα Δ', ο οποίος ζήτησε την υποστήριξη του θείου του, βασιλιά της Αγγλίας Ιωάννη του Ακτήμονα, εναντίον του εχθρού του βασιλιά της Γαλλίας Φιλίππου Β' Αυγούστου. Η αποφασιστική μάχη δόθηκε κοντά στη γαλλική πόλη Μπουβίν, στις 27 Ιουλίου 1214, όπου τα στρατεύματα του Όθωνα Δ' και του Ιωάννη του Ακτήμονα κατανικήθηκαν από το πανίσχυρο ιππικό του βασιλιά της Γαλλίας. Ο Όθωνας Δ' πλέον είχε χάσει κάθε επιρροή. Πέθανε στις 19 Μαΐου 1218, αφήνοντας τον Φρειδερίκο Β' ως αδιαμφισβήτητο αυτοκράτορα. Εν τω μεταξύ, ο Ιωάννης ο Ακτήμονας ήταν αναγκασμένος να αναγνωρίσει τον πάπα ως φεουδάρχη κυρίαρχό του και να δεχθεί τον Στέφανο Λάνγκτον ως αρχιεπίσκοπο του Καντέρμπουρι. Δεν μπορούσε να κάνει και αλλιώς – πριν από έξι χρόνια ο Ιννοκέντιος τον είχε αφορίσει και τον είχε κηρύξει έκπτωτο. Είχε μάλιστα θέσει σε «απαγόρευση» (interdictum) ολόκληρη την Αγγλία· όλοι οι ναοί είχαν κλείσει, κηδείες δεν τελούνταν, ούτε βαπτίσεις· γενικώς κανένα μυστήριο. Σε ανταπόδοση

Τοιχογραφία από τη Μονή του Αγίου Βενεδίκτου, αποκαλούμενη και *Sacro Speco*, κοντά στο Σουμπλάκο. Ο Ιννοκέντιος Γ΄ κρατεί τη βούλα με την οποία ορίζεται κάποιος δωρεά στη μονή (έτος 1203).

της υποταγής του Ιωάννη του Ακτήμονα, ο Ιννοκέντιος δήλωσε άκυρο τον «Μέγα Χάρτη» (*Magna Carta*), ο οποίος περιόριζε τις εξουσίες του βασιλιά και εισήγαγε το κοινοβουλευτικό πολίτευμα στη Δυτική Ευρώπη. Παρ' όλα αυτά πολλοί Άγγλοι βαρόνοι δεν δέχθηκαν αυτή την ενέργεια και οι αρχές του «Μεγάλου Χάρτη» εφαρμόστηκαν με χαρακτηριστική σταθερότητα στο βασίλειο της Αγγλίας.

Ο Ιννοκέντιος γενικώς δεν δίσταζε να προβάλλει την εξουσία του σε διάφορους ηγεμόνες ευρωπαϊκών χωρών: αφόρισε και έθεσε σε «απαγόρευση» τον πανίσχυρο βασιλιά της Γαλλίας Φίλιππο Β' μετά τη διάζευξη της συζύγου του Ίγκεμποργκ. Ο Φίλιππος αναγκάστηκε να αποπέμψει τη δεύτερη σύζυγό του Αγνή και να δεχθεί πάλι την Ίγκεμποργκ έπειτα από 12 χρόνια, λαμβάνοντας μαζί με αυτήν και την εύνοια του Ιννοκέντιου για τα φιλόδοξα σχέδιά του (Αναστασίου, σ. 120). Κατέστησε φόρου υποτέλεις τους βασιλείς της Αραγωνίας και της Πορτογαλίας, Πέτρο Β' και Σάντσο Α'. Ανάγκασε τον δούκα της Πολωνίας Λαδισλαύο να επιστρέψει τα κτήματα που είχε

αρπάξει από την Εκκλησία. Ο δε βασιλιάς της Βουλγαρίας, Ιωαννίστης ή Καλογιάννης, ζήτησε από τον Ιννοκέντιο να του αναγνωρίσει τον βασιλικό του τίτλο. Αφού παραχώρησε το βασίλειό του στην παπική Έδρα το πήρε πάλι πίσω ως υποτελής.

Η Δ' Σταυροφορία και η άλωση της Κωνσταντινούπολης

Κατά τα τέλη του 11ου αιώνα ο πάπας Ουρβανός Β' εμπνεύστηκε την αποστολή ένοπλων μοναχών και στρατευμάτων για την ανάκτηση των Αγίων Τόπων που είχαν καταληφθεί από τους μουσουλμάνους. Ο Ιννοκέντιος δεν είχε κανέναν ενδοιασμό στο να χρησιμοποιηθεί ένοπλη βία για την ανάκτηση εδαφών που δικαιοματικά ανήκαν στους χριστιανούς. Έτσι το έτος 1198 έδωσε εντολές να οργανωθεί η Δ' Σταυροφορία για την ανάκτηση των Αγίων Τόπων. Αρχικώς απευθύνθηκε στους ιππότες και στους ευγενείς της Ευρώπης, παρά στους βασιλείς. Ο ίδιος δεν απέκλεισε τους βασιλείς, αλλά ο Ερρίκος της Γερμανίας μόλις είχε πεθάνει και ο Ριχάρδος Α' της Αγγλίας και ο Φίλιππος Β' της Γαλλίας δεν ήταν

πρόθυμοι να συμμετάσχουν σε μια νέα σταυροφορία αμέσως μετά τον μεταξύ τους πόλεμο. Η έκκληση του Ιννοκέντιου δεν έβρισκε ανταπόκριση έως τον Νοέμβριο του 1199, όταν τελικά οργανώθηκε η σταυροφορία στην Καμπανία. Ο Ιννοκέντιος είχε δώσει εντολή να μην επιτεθούν οι Σταυροφόροι σε χριστιανικές πόλεις, ακόμη και αν κατοικούσαν από ορθόδοξους τους οποίους η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία θεωρούσε σχισματικούς, εκτοξεύοντας απειλές αφορισμού εναντίον τους σε περίπτωση που έπρατταν κάτι τέτοιο. Οι Σταυροφόροι όμως άλλαξαν κατεύθυνση προκειμένου να καταλάβουν την κροατική πόλη Ζάρα (Ζαντάρ) το 1202 ώστε να πληρώσουν τους Βενετούς για τα πλοία και τη μεταφορά του στρατού διά θαλάσσης. Ο αφορισμός τους από τον Ιννοκέντιο δεν στάθηκε ικανός να εμποδίσει την άλωση της Κωνσταντινούπολης, στις 13 Απριλίου 1204, μετά την άφρονα τακτική του Αλέξιου Δ', ο οποίος είχε υποσχεθεί στους Σταυροφόρους χρήματα, στρατό, όπλα και περισσότερα πλοία. Ο Ιννοκέντιος εξεπλάγη μόλις πληροφορήθηκε τις φρικαλεότητες που συνόδευσαν την κατάκτησή της. Ο ίδιος όμως *υπέκυψε στο χιμαιρικό όραμα του παπισμού για την υποταγή της Εκκλησίας της Ανατολής* (Φειδάς, σ. 371). Πίστεψε ότι θα μπορούσε να διεκδικήσει τον ρόλο του ηγέτη ολόκληρου του χριστιανικού κόσμου, γι' αυτό και όχι μόνο δέχθηκε τον διορισμό Λατίνων πατριαρχών στους θρόνους Κωνσταντινουπόλεως, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, αλλά και τη βίαιη επιβολή λατινικών ιεραρχιών στους ορθόδοξους λαούς της Ανατολής. Σε κάποια μάλιστα επιστολή του προς τον Βαλδουίνο (7 Νοεμβρίου 1204) δεν έκρυβε τη χαρά του για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης θεωρώντας την «*υπέροχο θαύμα*». Και σε κάποια άλλη δηλώνει ότι είναι «*έμπλεος ενθουσιασμού, το ίδιο και όσοι με περιβάλλουν, για τη μοναδικότητα του θαύματος που συνέβη επί των ημερών μας*». Σε επιστολή του προς τους κληρικούς του σταυροφορικού στρατού (13 Νοεμβρίου) παρουσίασε την εκστρατεία ως τον τρόπο που ο Θεός έφερε τη Βυζαντινή

Αυτοκρατορία «*από την αλαζονεία στην ταπεινότητα, από την ανυπακοή στην υποτέλεια, από τη σχισματικότητα στον Καθολικισμό [...]*». Αυτό, καταλήγει, «*έγινε από τον ίδιο τον Κύριο, και είναι ένα θαύμα το οποίο παρακολουθήσαμε με τα ίδια μας τα μάτια*» (Φίλλιπς, Τζ., σ. 573). Η ιστορική εξέλιξη κατέδειξε ότι ο Ιννοκέντιος είχε προβεί σε μια λανθασμένη εκτίμηση των πραγμάτων.

Η σφαγή των Αλβιγηνών

Κατά τον ίδιο τρόπο που δεν δίσταζε να οργανώσει μια σταυροφορία κατά των αλλοθρήσκων που είχαν καταπατήσει τους Αγίους Τόπους, δεν δίσταζε να στραφεί και κατά των αιρετικών. Συγκεκριμένα, στράφηκε κατά της αίρεσης των Καθαρών ή Αλβιγηνών όπως ήταν γνωστότεροι στη Γαλλία. Οι Αλβιγηνόι, που είχαν εξαπλωθεί στη Νοτιοδυτική Γαλλία, απέρριπταν την αυθεντία και τα δόγματα της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Ήταν διαρκικοί, δέχονταν δύο θεούς, έναν αγαθό και έναν κακό. Πίστευαν ότι ο υλικός κόσμος ήταν κακός, δημιουργία του κακού θεού, και ότι η σωτηρία επήρχετο με την αποδημία της ψυχής από το μισητό σώμα. Η Ενανθρώπιση του Υιού και του Λόγου του Θεού δεν ήταν παρά ένα δαιμονικό ψέμα. Ο γάμος, η σεξουαλική επαφή, η τεκνοποίηση ήταν κακά επειδή παγίδευαν την ψυχή στη φυλακή της σάρκας. Το ίδιο και τα εκκλησιαστικά μυστήρια ήταν κακά επειδή κατά την τέλεσή τους χρησιμοποιούνταν υλικά στοιχεία.

Σε έναν κόσμο όπου ο άνθρωπος βίος ήταν γενικώς δύσκολος, δυσάρεστος και σύντομος, η αίρεση των Καθαρών βρήκε πρόσφορο έδαφος και σύντομα απέκτησε πολλούς οπαδούς στη Νότια Γαλλία. Ο Ιννοκέντιος αρχικά προσπάθησε να τους αντιμετωπίσει μέσω της πειθούς. Αφού το 1199 καταδίκασε το δημόσιο κήρυγμα των αιρετικών διδασκάλων, απέστειλε δύο κιστερσιανούς μοναχούς ώστε να αντιπαρατεθούν στις διδασκαλίες των Αλβιγηνών και να υποστηρίξουν την παπική αυθεντία. Το 1208, όμως, η δολοφονία του Πιερ ντε Καστελνός, ενός παπικού λεγάτου, στην περιοχή των Αλβιγηνών, μετέστρεψε την τακτική του

1

2

1. Το κάστρο Μονσεγκίρ στα γαλλικά Πυρηναία όρη, τελευταίο καταφύγιο των Αλβιγηνών, το 1244. Το κάστρο, όπως σώζεται σήμερα, είναι κτισμένο σύμφωνα με την αμυντική αρχιτεκτονική του 17ου αιώνα. 2. Ο άγιος Δομηνίκος προΐσταται στην καύση δύο Αλβιγηνών. Πίνακας του Πέδρο Μπερουγκέτε (περί το 1495).

3. Καύση των βιβλίων των Αλβιγηνών και του αγίου Δομηνίκου. Σύμφωνα με τον θρύλο, τα βιβλία του αγίου Δομηνίκου παρέμειναν ανέπαφα από τις φλόγες. Λεπτομέρεια από πίνακα του Πέδρο Μπερουγκέτε (1450-1504). 4. Αναθηματική στήλη στον χώρο όπου οι Αλβιγηνοί του Μονσεγκίρ ερρίφθησαν στην πυρά.

3

4

Παπική βούλα σε περγαμινή, με ημερομηνία 8 Ιουνίου 1216. Ορίζει τα δικαιώματα ενός μοναχικού τάγματος που συντηρεί ένα άσυλο λεπρών. Δωρεά των Friends of the Library στο Ουάσινγκτον Στέιτ Κόλετζ (1951).

ΚΑΤΩ: Το όνειρο του Ιννοκέντιου Γ' («Ο άγιος Φραγκίσκος συγκρατεί την Εκκλησία») και η έγκριση του κανόνα των Φραγκισκανών. Πίνακας του Μπενότσο Γκοτσόλι (1420-1497).

Ιννοκέντιου από αυτή της χρήσης της πειθούς σε αυτή των όπλων. Γι' αυτό κάλεσε τον βασιλιά Λουδοβίκο Θ' της Γαλλίας να τους υποτάξει. Όσο για τα έξοδα της εκστρατείας, φορολόγησε τους Γάλλους κληρικούς. Υπό την αρχηγία του κόμη Σιμόν ντε Μονφόρ ξεκίνησε η εκστρατεία, η οποία κατέληξε σε ωμή σφαγή 20.000 περίπου ανδρών, γυναικών και παιδιών, Αλβιγινών στην πλειονότητα, αλλά και καθολικών. Φαίνεται ότι οι διοικητές του εκστρατευτικού σώματος και το γαλλικό στέμμα που τους στρατολόγησε ενδιαφέρονταν περισσότερο για την κατάκτηση εδαφών και το οικονομικό όφελος παρά για τη σωτηρία των ψυχών. Ο πρώην ακμαίος πολιτισμός της Οξιτανίας καταστράφηκε, η περιοχή λεηλατήθηκε και ολόκληρες κόμμες και χωριά γνώρισαν τη σφαγή αδιακρίτως. Τελικά, η περιοχή περιήλθε υπό τον έλεγχο του βασιλιά της Γαλλίας, ο οποίος στράφηκε όχι μόνο κατά των αιρετικών αλλά και κατά των ευγενών της Τουλούζης, όπως και κατά των υποτελών στο στέμμα της Αραγωνίας. Ο βασιλιάς Πέτρος Β' της Αραγωνίας, «ο καθολικός», αναμείχθηκε άμεσα στη διαμάχη και σκοτώθηκε στη μάχη του Μουρέ, το 1213. Η διαμάχη έληξε σε μεγάλο βαθμό με τη Συνθήκη των Παρισίων το 1229, με την οποία συμφωνήθηκε η προσάρτηση της Οξιτανίας στο γαλλικό στέμμα. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις έπαυσαν οριστικά το 1255.

Η αναγνώριση νέων μοναχικών ταγμάτων

Ο Ιννοκέντιος δεν ήταν μόνο ο ρυθμιστής της ευρωπαϊκής πολιτικής. Ήταν και η κεφαλή ενός τεράστιου οικονομικού οργανισμού. Κατά το πέρασμα των αιώνων η Δυτική Εκκλησία είχε συγκεντρώσει πλούτο. Και σε μια εποχή όπου το χάσμα μεταξύ φτωχών και πλουσίων αυξανόταν διαρκώς, ο εκκλησιαστικός πλούτος προκαλούσε αντιδράσεις. Η αίρεση των Αλβιγινών είχε εν μέρει μεγάλη απήχηση επειδή οι περιοδεύοντες κήρυκες της διαβίωναν με μεγάλες στερήσεις, πεζοπορούσαν ανυπόδητοι, έτρωγαν μόνο φυτικές τροφές και απείχαν από σαρκικές επαφές.

Σε ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη εμφανίζονταν θρησκευτικές κινήσεις λαϊκών που έδιναν έμφαση στην ευαγγελική πτωχεία και εκδήλωναν έντονα τη δυσαρέσκειά τους στην απληστία των κληρικών. Αυτές οι κινήσεις, που έπαιρναν σαν υπόδειγμα τον πλάνητα βίο του Ιησού Χριστού και των Αποστόλων, συχνά καθοδηγούνταν από αμόρφωτους λαϊκούς που εκήρυτταν δίκως επισκοπική έγκριση από μη αυθεντικές μεταφράσεις της Βίβλου. Η διδασκαλία τους ήταν συχνά ακατανόητη και μπορούσε εύκολα να κλίνει προς την αίρεση. Για τους οπαδούς των κινήσεων αυτών η Εκκλησία είχε κάνει μια συμφωνία με τον διάβολο για την απόκτηση δύναμης και δικαιωμάτων. Η πόλωση που δημιουργείτο ήταν εκρηκτική. Ο Ιννοκέντιος, διαβλέποντας τους κινδύνους που ελλόχευαν από μια τέτοια πόλωση, προσπάθησε να συμβιβασθεί με τον λαϊκό χριστιανισμό, εντάσσοντάς τον στους κόλπους της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Ήταν κατά το 1210 που μια ομάδα από 12 ρακένδυτους άνδρες παρουσιάστηκε στη Ρώμη, καθοδηγούμενη από έναν εκκεντρικό που είχε εγκαταλείψει τις σπουδές του, ονόματι Τζοβάνι Μπερναντόνι, ζητώντας την ευλογία του και την έγκριση του μοναχικού τους κανόνα. Ο κακομαθημένος γιος ενός πλούσιου εμπόρου ενδυμάτων από την Ασίζη, αυτός που έμελλε να γίνει πασίγνωστος ως άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης, κατετράχετο από συμπόνια προς τους πάμπολλους φτωχούς που ζούσαν γύρω του. Ο Ιησούς για τον νεαρό Φραγκίσκο ήταν ο απολύτως πτωχός και όποιος ακολουθούσε τον δρόμο του Ιησού έπρεπε κατά παρόμοιο τρόπο να εγκαταλείψει τα υπάρχοντά του και να προσφέρει τη ζωή του στην υπηρεσία των φτωχών. Αυτή η αντίληψη δεν άρμοζε σε έναν άνθρωπο με τη νοοτροπία και την αριστοκρατική καταγωγή του Ιννοκέντιου. Ο πάπας δίσταζε γιατί στον κανόνα υπήρχε η απόλυτη πτωχεία· λένε ότι είδε τότε ένα όνειρο ή όραμα να γκρεμίζεται το Λατερανό και να το συγκρατεί ο Φραγκίσκος και έτσι έδωσε προφορική έγκριση να κηρύττουν

την αγάπη και να καλούν τον κόσμο σε μετάνοια, αποφεύγοντας όμως να θεολογούν. Τον Φραγκίσκο χειροτόνησε σε διάκονο, υπάγοντας την ομάδα του, τους «Μετανοούντες της Ασίζης», σε επισκοπικό έλεγχο.

Η έγκριση του Ιννοκέντιου έδωσε μορφή και επιρροή σε κινήματα που μπορεί αλλιώς να είχαν εξελιχθεί σε κινήματα διαμαρτυρίας, εντάσσοντάς τα στους κόλπους του θεσμικού χριστιανισμού, εμπλουτίζοντάς τον με μια νέα διανοητική ζωντάνια και θρησκευτικό ενθουσιασμό.

Η Σύνοδος του Λατερανού

Το 1213 ο Ιννοκέντιος συγκάλεσε τη μεγάλη Δ' Σύνοδο του Λατερανού, η οποία αριθμήθηκε ως ΙΒ' Σύνοδος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Οι εργασίες της συνόδου άρχισαν δύο χρόνια αργότερα (1215). Στη σύνοδο συμμετείχαν 412 επίσκοποι από όλες σχεδόν τις χριστιανικές χώρες, 800 ηγούμενοι μεγάλων μοναστικών ταγμάτων και εκπρόσωποι όλων σχεδόν των βασιλείων και ηγεμόνων της Δύσης: ήταν η πολυπληθέστερη σύνοδος του Μεσαίωνα. Ο Ιννοκέντιος χαιρετίσθηκε από τη σύνοδο ως «αντιπρόσωπος του Θεού στη Γη». Σημειωτέον ότι ενώ οι προηγούμενοι πάπες αυτοαποκαλούνταν «αντιπρόσωποι του Αγίου Πέτρου», ο Ιννοκέντιος ήταν ο πρώτος πάπας που συστηματικά χρησιμοποίησε τον τίτλο «αντιπρόσωπος του Χριστού». Οι συνοδικές αποφάσεις, παρά τη ισχνή θεολογική τους τεκμηρίωση, υπήρξαν σημαντικές για την ανάπτυξη και τη ζωή της Δυτικής Εκκλησίας. Η Εκκλησία της Δύσης υποτάχθηκε για πρώτη φορά πλήρως στην παπική εξουσία, αφού οι επίσκοποι απαλλάχθηκαν από την αναφορά στους κοσμικούς άρχοντες και υποχρεώθηκαν να ασκούν κανονική εποπτεία για τη μόρφωση, την εκλογή και τη διακονία του ενοριακού κλήρου. Όσοι κληρικοί δεν τηρούσαν την αγαμία έπρεπε να απομακρύνονται από το λειτούργημά τους. Με συγκεκριμένους κανόνες τακτοποιήθηκαν τα οικονομικά ζητήματα για να παύσει η τάση κληρικών προς τη φιλοχρηματία. Καθορίστηκαν τα ζητήματα σχετικά με τα λείψανα των

αγίων και απαγορεύθηκε η έκθεση λειψάνων μη αναγνωρισμένων από την Αγία Έδρα. Τα μοναχικά τάγματα, τα οποία είχαν την άμεση αναφορά τους στον πάπα και στήριζαν τους κανόνες του παπικού θρόνου, απέκτησαν νέα προνόμια για τη διδασκαλία του λαού, αλλά η ίδρυση νέων μοναστικών ταγμάτων θα ήταν πλέον δυνατή μόνο με την αποδοχή των ήδη καθιερωμένων κανόνων του δυτικού μοναχισμού. Όσον αφορά την κατ' ιδίαν λατρεία, η σύνοδος αποφάσισε ότι κάθε άνδρας και γυναίκα θα έπρεπε να λαμβάνει τη Θεία Μετάληψη τουλάχιστον μία φορά τον χρόνο, ύστερα από εξομολόγηση στον τοπικό ιερέα. Εκ περιτροπής, οι ιερείς πρέπει να εκπαιδεύονται έτσι ώστε να καθοδηγούν τον λαό και να τον εμπνέουν με το παράδειγμά τους. Υπ' αυτό το σκεπτικό η σύνοδος όρισε ένα πρόγραμμα μαθημάτων που κάλυπτε όλες τις βασικές αρχές της πίστης. Όσο στοιχειώδες και αν φαινόταν αυτό πάντως, εξασφάλισε το πρώτο συστηματικό πλαίσιο αυτού του είδους που έμελλε να αλλάξει το μορφωτικό επίπεδο του ενοριακού κλήρου. Επίσης, με τον 69ο κανόνα της η σύνοδος απαγόρευσε «να διδεται προαγωγή στους Ιουδαίους σε δημόσια αξιώματα, δεδομένου ότι κάτι τέτοιο θα προσέφερε σε αυτούς την ευκαιρία να ξεσπάσει η οργή τους κατά των χριστιανών».

Θάνατος και παρακαταθήκη

Η σύνοδος έθεσε την έναρξη της Ε' Σταυροφορίας το 1217, υπό την άμεση εποπτεία και αρχηγία του παπικού θρόνου. Μετά τη λήξη της συνόδου, κατά τη άνοιξη του 1516, ο Ιννοκέντιος μετέβη στη Βόρεια Ιταλία σε μια προσπάθεια να συμφιλιώσει την Πίζα με την Τζένοβα, αίροντας τον αφορισμό που είχε επιβληθεί στην Πίζα από τον προκάτοχό του Κελεστίνο Γ', βοηθώντας στη σύναψη μιας συνθήκης με την Τζένοβα. Ωστόσο, πέθανε ξαφνικά στην Περούτζια, στις 16 Ιουλίου 1216. Ετάφη στον καθεδρικό ναό της Περούτζια, όπου το σκήνωμά του παρέμεινε έως ότου ο πάπας Λέοντας ΙΓ' το μετέφερε στο Λατερανό, τον Δεκέμβριο του 1891.

Ο τάφος του Ιννοκέντιου Γ' στο αριστερό εγκάρσιο κλίτος της βασιλικής του Αγίου Ιωάννη του Λατερανού, στη Ρώμη.

Ο Ιννοκέντιος ήταν ένας άνθρωπος δραστήριος και οξύνοους που είχε αντιληφθεί την άσκηση δύναμης σε μάζες και ηγεμόνες και δεν δίσταζε να τη χρησιμοποιήσει. Η δραστηριότητά του αποτυπώνεται στις 5.316 επιστολές και δεκρετάλια που είχε συντάξει. Ο ίδιος μπορεί να θεωρούσε τον εαυτό του «αντιπρόσωπο του Χριστού», το βέβαιο είναι ότι ήταν ένα γνήσιο τέκνο και αντιπρόσωπος του Μεσαίωνα. Πέθανε βλέποντας να επιτυγχάνονται οι σκοποί του, δηλαδή η επιβολή του παποκρατισμού και οι μεταρρυθμίσεις στην αναδιοργάνωση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Ο Ιννοκέντιος Γ' τιμάται ως ένας από τους μεγαλύτερους νομοθέτες από τη Βουλή των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Η «ψευδο-Κωνσταντίνηα Δωρεά» ήταν ένα πλαστό διάταγμα («έδικτο») που δόθηκε από τον αυτοκράτορα της Ρώμης Κωνσταντίνο Α' τον Μέγα το 324 μ.Χ. Σύμφωνα με αυτό, ο Κωνσταντίνος δώριζε στον πάπα Σιλβέστρο Α' και στους διαδόχους του την πνευματική και την πολιτική εξουσία της

Ρώμης, της Ιταλίας και όλης της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αποκαλείται «ψευδο-Κωνσταντίνηα» λόγω της γενικής παραδοχής της πλαστότητάς της.

- 2 Internet Medieval Sourcebook: Innocent III-Letters on Papal Policies, www.fordham.edu/halsall/sbook.asp.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ι. Ε. Αναστασίου, *Εκκλησιαστική Ιστορία (ΙΑ' αιώνας μέχρι σήμερα)*, τ. Β', 2η έκδ., Θεσσαλονίκη 1983.
- Eamon Daffy, *Ten Popes who Shook the World*. Yale University Press, London 2011.
- Βασιλείου Κ. Στεφανίδου, *Εκκλησιαστική Ιστορία, απ' αρχής μέχρι σήμερα*, εκδ. Παπαδημητρίου, Αθήνα (1959) 1998.
- Michael Farquhar, *Βασιλικά σκάνδαλα*, μτφρ. Κάτια Σπερελάκη, εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 2007.
- Βλασίου Ι. Φειδά, *Εκκλησιαστική Ιστορία Β' - Από την Εικονομαχία μέχρι τη Μεταρρύθμιση*, 3η έκδ., Αθήνα 2002.
- Τζόνθαν Φίλλιπς, *Η Τέταρτη Σταυροφορία και η λεηλασία της Κωνσταντινούπολης*, μτφρ. Λεωνίδας Καρατζάς, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2005.

Ο Απόστολος Μιχαηλίδης είναι δρ Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, ΜΔΕ Ινδικής Φιλοσοφίας και Θρησκείας, Banaras Hindu University Ινδών.

ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ 1917...

Η πορεία προς την εδραίωση της επανάστασης: πτυχές και μεταρρυθμίσεις

του ΘΑΝΑΣΗ ΓΑΛΛΟΥ

Η Φεβρουαριανή Επανάσταση ή Φεβρουαριανή Αστικο-δημοκρατική Επανάσταση¹ ήταν η πρώτη από τις δύο επαναστάσεις που ξέσπασαν στη Ρωσία το 1917, με τη δεύτερη να μένει στην Ιστορία ως Οκτωβριανή Επανάσταση. Τα κύρια γεγονότα έλαβαν χώρα κυρίως στην πρωτεύουσα Πετρούπολη, τον Μάρτιο (τέλη Φεβρουαρίου με το Ιουλιανό Ημερολόγιο). Η επανάσταση περιορίστηκε στην πρωτεύουσα και στα περίχωρά της και διήρκεσε λιγότερο από μία εβδομάδα. Έγιναν μαζικές διαδηλώσεις και ένοπλες συγκρούσεις με την αστυνομία και τους στρατοχωροφύλακες, τις τελευταίες αφοσιωμένες δυνάμεις στη μοναρχία. Τις τελευταίες ημέρες δυνάμεις του στρατού που είχαν στασιάσει συμμάχησαν με τους επαναστάτες. Το άμεσο αποτέλεσμα της επανάστασης ήταν η παραίτηση του τσάρου Νικολάου Β', το τέλος της δυναστείας των Ρομανόφ και το τέλος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Ο τσάρος αντικαταστάθηκε από τη ρωσική Προσωρινή Κυβέρνηση υπό τον πρίγκιπα Γκεόργκι Λβοφ. Η Προσωρινή Κυβέρνηση ήταν μια συμμαχία μεταξύ φιλελευθέρων και σοσιαλιστών που ήθελαν πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Εγκατέστησαν μια δημοκρατικά εκλεγμένη Εκτελεστική και Συντακτική Συνέλευση. Την ίδια στιγμή σοσιαλιστές σχημάτιζαν το Σοβιέτ της Πετρούπολης, το οποίο κυβερνούσε μαζί με την Προσωρινή Κυβέρνηση, μια διευθέτηση που ονομάστηκε Δυναδική Εξουσία. Τα θύματα, στην Πετρούπολη μόνο, ανήλθαν σε 1.443 νεκρούς.²

Η επανάσταση αυτή φαινομενικά ξέσπασε αυθόρμητα, χωρίς κάποια ουσιαστική ηγεσία ή βασικό σχεδιασμό. Η Ρωσία ταλανιζόταν από πολλά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, τα οποία συνδυάστηκαν από τις συνέπειες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Χιλιάδες διαδηλωτές που ζητούσαν να μην μπει δελτίο στο ψωμί και απεργοί εργαζόμενοι σε βιομηχανίες ενώθηκαν στους δρόμους με δυσαρεστημένους στρατιώτες από τη φρουρά της πόλης. Με τα πιστά στρατεύματα μακριά στο μέτωπο, στην πόλη επικράτησε χάος, που οδήγησε στην ανατροπή του τσάρου.

Εξαθλιωμένοι Ρώσοι πολίτες τεμαχίζουν ένα νεκρό άλογο, που θα αποτελέσει το γεύμα τους. Η εικόνα αυτή ήταν μια πραγματικότητα στην Πετρούπολη τον χειμώνα του 1917. Πίνακας του Ιβάν Βλαντιμίροφ.

Τα βαθύτερα αίτια

Οι ρίζες της Ρωσικής Επανάστασης χρονολογούνται πολύ προγενέστερα. Η σημαντικότερη αιτία ήταν η αποτυχία της Αυτοκρατορικής Ρωσίας, σε ολόκληρο τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα, να εκσυγχρονίσει τις απαρχαιωμένες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές δομές της. Το πρώτο σημαντικό γεγονός της Ρωσικής Επανάστασης ήταν η Φεβρουαριανή Επανάσταση, η οποία προκλήθηκε από την κορύφωση της λαϊκής δυσφορίας που διαρκούσε περισσότερο από έναν αιώνα. Οι αιτίες αυτής της δυσφορίας των απλών ανθρώπων έναντι του τσάρου και των αριστοκρατών γαιοκτημόνων είναι πάρα πολλές και περίπλοκες για να τις συνοψίσουμε, αλλά οι βασικοί παράγοντες ήταν η συνεχιζόμενη δυσαρέσκεια από τη βάνausη μεταχείριση των αγροτών από τους πατρικίους, η χαμηλή ποιότητα των συνθηκών εργασίας που βίωναν οι

εργάτες της πόλης στη νεοσύστατη βιομηχανική οικονομία και η αυξανόμενη αίσθηση πολιτικής και κοινωνικής συνείδησης των χαμηλότερων βαθμίδων ευρύτερα (οι δημοκρατικές ιδέες έφθαναν στη Ρωσία από τη Δύση και διαδίδονταν από πολιτικούς ακτιβιστές). Η δυσарέσκεια των προλεταρίων συνδυαζόταν επίσης με τις ελλείψεις τροφίμων και τις στρατιωτικές αποτυχίες. Το 1905 η Ρωσία υπέστη ταπεινωτικές ήττες στον πόλεμο με την Ιαπωνία, για να ακολουθήσουν η Ματωμένη Κυριακή και η Επανάσταση του 1905, όταν τα τσαρικά στρατεύματα πυροβόλησαν εναντίον του ειρηνικού άοπλου πλήθους – απομονώνοντας ακόμη περισσότερο τον Νικόλαο Β' από τον λαό του. Ακολούθησαν εκτεταμένες απεργίες, ταραχές και η περιφημη ανταρσία στο θωρηκτό *Ποτέμκιν*.

Οι συνθήκες αυτές οδήγησαν σε μεγάλη κινητοποίηση τις εργαζόμενες και τις επαγγελματικές τάξεις. Η ένταση οδήγησε στην Επανάσταση του 1905 και, υπό τη σκιά του πολέμου, σε νέα επανάσταση το 1917, αυτή τη φορά όμως με μακροχρόνιες συνέπειες.

Η πορεία προς την επανάσταση

Η επανάσταση προκλήθηκε όχι μόνο από τις ρωσικές στρατιωτικές αποτυχίες κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο,³ αλλά και από τη λαϊκή δυσарέσκεια για τον τρόπο διακυβέρνησης της χώρας. Τον Αύγουστο του 1914 σχεδόν όλοι οι βουλευτές ψήφισαν υπέρ του πολέμου,⁴ παρά την εισήγηση του Λένιν ότι η Ρωσία δεν έπρεπε να εμπλακεί. Η κήρυξη του πολέμου συνοδεύθηκε από ένα κύμα πατριωτισμού που επέφερε προσωρινή κατάπαυση στην εσωτερική διαμάχη.⁵ Ο στρατός επέτυχε κάποιες νίκες, κυρίως όμως υπέστη μεγάλες ήττες, ιδίως στο Τάνενμπεργκ τον Αύγουστο του 1914, στη χειμερινή, δεύτερη, μάχη στις Λίμνες Μαζουρίας (Πολωνία) τον Φεβρουάριο του 1915 και την απώλεια της Ρωσικής Πολωνίας κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Υποχώρησης από τον Μάιο ως τον Αύγουστο του 1915. Σε περίπου έξι εκατομμύρια –νεκροί, τραυματίες και αγνοούμενοι– ανέρχονταν

τα θύματα έως τον Ιανουάριο του 1917. Οι ανταρσίες ήταν συνεχείς ενώ το ηθικό του στρατού ήταν πολύ χαμηλό. Όπως όλοι οι μεγάλοι στρατοί, οι ένοπλες δυνάμεις της Ρωσίας έπασχαν από ανεπαρκείς προμήθειες.⁶ Οι λιποταξίες έφθαναν περίπου τις 34.000 τον μήνα.⁷ Παράλληλα, η εν καιρώ πολέμου συμμαχία βιομηχανίας, Δούμας και Στάβκα (Ανωτάτη Στρατιωτική Διοίκηση) άρχισε να λειτουργεί έξω από τον έλεγχο του τσάρου.⁸

Σε μια προσπάθεια ανύψωσης του ηθικού ο Νικόλαος Β' ανακοίνωσε το καλοκαίρι του 1915 ότι θα αναλάβει αρχιστράτηγος, σε πείσμα της σχεδόν καθολικής συμβουλής για το αντίθετο.⁹ Το αποτέλεσμα ήταν καταστροφικό για τρεις λόγους. Πρώτον, συνέδεσε τη μοναρχία με τον πόλεμο. Δεύτερον, αποδείχθηκε στους άνδρες της πρώτης γραμμής του μετώπου ότι ο Νικόλαος ήταν χαμηλών προσόντων ηγέτης, εξοργίζοντας συχνά τους διοικητές του με τις παρεμβάσεις του. Τρίτον, ενόσω ήταν στο μέτωπο δεν κυβερνούσε. Παρέδωσε την εξουσία στη σύζυγό του, τη Γερμανίδα τσαρίνα Αλεξάνδρα, η οποία ήταν αντιδημοφιλής και την κατηγορούσαν ότι είναι κατάσκοπος και υποχείριο του εμπιστού της Γκριγκόρι Ρασπούτιν, που δολοφονήθηκε από μέλη της αριστοκρατίας τον Δεκέμβριο του 1916. Η τσαρίνα αποδείχθηκε αναποτελεσματική κυβερνήτης σε καιρό πολέμου, αλλάζοντας συνεχώς πρωθυπουργούς και παρακάμπτοντας τη Δούμα.

Στο εσωτερικό μέτωπο, η πείνα διαφαινόταν και τα εμπορεύματα γίνονταν σπάνια, ως επακόλουθο των προβλημάτων του σιδηροδρομικού δικτύου. Παράλληλα, ήρθαν κατά εκατομμύρια πρόσφυγες από τις ελεγχόμενες από τους Γερμανούς περιοχές της Ρωσίας.¹⁰ Η ρωσική οικονομία, η οποία πριν από λίγο διάστημα είχε έναν από τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης στην Ευρώπη, ήταν αποκλεισμένη από τις αγορές της ηπείρου λόγω του πολέμου. Αν και η βιομηχανία δεν κατέρρευσε, ήταν σε μεγάλη πίεση και όταν ο πληθωρισμός ανέβηκε στα ύψη οι μισθοί μειώθηκαν. Η Δούμα, αποτελούμενη από φιλελεύθερους

1

2

3

4

5

1. Ο τσάρος Αλέξανδρος Β'. Παρά τις ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις του έπεσε θύμα δολοφονίας. 2. Ο τσάρος Αλέξανδρος Γ', πατέρας του Νικολάου Β'.

3. Ο τσάρος Νικόλαος Β'. Τα σοβαρά λάθη του κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά κυρίως η αναποφασιστικότητα που τον διέκρινε, του στοίχισαν τον θρόνο. 4. Η τσαρίνα Αλεξάνδρα. Για πολλούς ιστορικούς υπήρξε υποχείριο του Ρασπούτιν. 5. Ο προσκυνητής Γκριγκόρι Ρασπούτιν. Χάρη στην ικανότητά του να διακόπτει τις κρίσεις του αιμοφιλικού διαδόχου Αλεξέι, ασκούσε μεγάλη επίδραση στην τσαρική οικογένεια.

βουλευτές, προειδοποίησε τον τσάρο για τον επικείμενο κίνδυνο και τον συμβούλευσε να σχηματίσει νέα συνταγματική κυβέρνηση, όπως εκείνη που είχε διαλύσει έπειτα από κάποιες βραχυπρόθεσμες προσπάθειες στον απόηχο της Επανάστασης του 1905. Ο τσάρος αγνόησε την συμβουλή της Δούμας. Ο ιστορικός Έντουαρντ Άκτον ισχυρίζεται ότι «*με το να αρνείται με πείσμα να φθάσει σε οποιονδήποτε συμβιβασμό με το προοδευτικό μπλοκ της Δούμας [...] ο Νικόλαος υπονόμωσε την αφοσίωση ακόμη και των πιο πιστών στον θρόνο και έκανε αγεφύρωτο το ρήγμα μεταξύ του ίδιου και της κοινής γνώμης*». ¹¹ Εν ολίγοις, ο τσάρος δεν είχε πια την στήριξη του στρατού, της αριστοκρατίας ή της Δούμας (συνολικά των ελίτ δηλαδή), την ίδια στιγμή που η μοναρχία στη συνείδηση του λαού ήταν στο ναδίρ. Το αποτέλεσμα ήταν να ξεσπάσει επανάσταση. ¹²

Από τον Φεβρουάριο στον Οκτώβριο

Ο ξεσηκωμός

Η πρώτη μεγάλη διαμαρτυρία εκδηλώθηκε στις 7 Μαρτίου (22 Φεβρουαρίου με το παλαιό ημερολόγιο), όταν οι εργάτες του εργοστασίου Πουτίλοφ (ή Κίροφ), της μεγαλύτερης βιομηχανικής μονάδας της Πετρούπολης, αποφάσισαν να απεργήσουν προκειμένου να διαδηλώσουν κατά της κυβέρνησης. Χιλιάδες εργάτες πλημμύρισαν τους δρόμους της Πετρούπολης για να δείξουν τη δυσαρέσκειά τους. ¹³

Στις 8 Μαρτίου (23 Φεβρουαρίου) οι διαδηλωτές του Πουτίλοφ ενώθηκαν με εκείνους που γιόρταζαν τη Διεθνή Ημέρα της Γυναίκας και διαμαρτύρονταν κατά της επιβολής δελτίου στα τρόφιμα από την κυβέρνηση. Καθώς η ρωσική κυβέρνηση επέβαλε το δελτίο στο αλεύρι και στο ψωμί κυκλοφόρησαν φήμες για ελλείψεις στα τρόφιμα και ξέσπασαν ταραχές σε όλη την Πετρούπολη. ¹⁴ Οι εργάτριες κατόρθωσαν να κινητοποιήσουν περισσότερους από 50.000 εργάτες από τα κοντινά εργοστάσια. Άνδρες και γυναίκες πλημμύρισαν τους δρόμους της Πετρούπολης με κόκκινες

σημαίες και πανό που έγραφαν «Κάτω η απολυταρχία», δείχνοντας τη δυσφορία τους. Ως την επόμενη ημέρα (9 Μαρτίου / 24 Φεβρουαρίου) περίπου 200.000 διαδηλωτές γέμισαν τους δρόμους, απαιτώντας την αντικατάσταση του τσάρου από έναν πιο προοδευτικό ηγέτη. Οι διαμαρτυρόμενες μάζες απαιτούσαν να τελειώσει ο πόλεμος και να ανατραπεί η μοναρχία. ¹⁵ Έως τις 10 Μαρτίου (25 Φεβρουαρίου) η εξέγερση είχε κλιμακωθεί σε τέτοιο βαθμό που σχεδόν κάθε βιομηχανική επιχείρηση στην Πετρούπολη είχε κλείσει. ¹⁶

Ο τσάρος ανέλαβε δράση για να αντιμετωπίσει τις ταραχές στις 10 Μαρτίου (25 Φεβρουαρίου), τηλεγραφώντας στον διοικητή της φρουράς στρατηγό Καμπάλοφ να διαλύσει τα πλήθη. ¹⁷ Τουλάχιστον 180.000 στρατιώτες ήταν διαθέσιμοι στην πρωτεύουσα, αλλά οι περισσότεροι είτε ήταν μερικώς εκπαιδευμένοι νεοσύλλεκτοι είτε ηλικιωμένοι έφεδροι εργάτες από την περιοχή της Πετρούπολης που ανακλήθηκαν στην υπηρεσία. Υπήρχε σοβαρή έλλειψη αξιωματικών στα τάγματα των εφέδρων της Αυτοκρατορικής Φρουράς, τα οποία αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος της φρουράς της Πετρούπολης, και το ηθικό και η πειθαρχία αυτών των μονάδων ήταν χαμηλά. Ο ιστορικός Ίαν Μπέκετ έχει την άποψη ότι περίπου 12.000 από αυτούς τους στρατιώτες θα μπορούσαν να θεωρηθούν έμπιστοι, αλλά ακόμη και αυτοί αποδείχθηκαν απρόθυμοι να πυροβολήσουν κατά των διαδηλωτών, πέραν της συμπόνιας και λόγω του ότι στα πλήθη ήταν πάρα πολλές γυναίκες. Κυκλοφόρησαν φήμες ότι η αστυνομία είχε οπλιστεί με πολυβόλα και οι άνδρες της ήταν τοποθετημένοι στα ψηλότερα πατώματα των κτηρίων σε όλη την πόλη. Αν και χωρίς εμφανή βάση, ¹⁸ οι αναφορές αυτές είχαν ως αποτέλεσμα τις επιθέσεις σε μεμονωμένους αστυνομικούς σε όλη την πόλη. Εν τω μεταξύ εμφανίστηκαν κρούσματα ανταρσίας ανάμεσα στους στρατιώτες. ¹⁹ Αυτός ήταν ο λόγος που, στις 11 Μαρτίου (26 Φεβρουαρίου), όταν ο τσάρος διέταξε τον στρατό να καταστείλει την εξέγερση με τη βία, οι στρατιώτες άρχισαν να

στασιάζουν και να ενώνονται με τους διαδηλωτές.²⁰ Το πρωί της 12ης Μαρτίου (27 Φεβρουαρίου) στασιαστές στρατιώτες του 4ου Λόχου του εφεδρικού Συντάγματος Παβλόφσκι αρνήθηκαν να προελάσουν όταν διετάχθησαν, πυροβόλησαν κατά του διοικητή και ενώθηκαν με τους διαδηλωτές στους δρόμους. Άλλα συντάγματα έλαβαν μέρος στην ανταρσία, με αποτέλεσμα την καταδίωξη των αστυνομικών και τη συγκέντρωση 40.000 τυφεκίων από τους εξεγερμένους.²¹

Το σούρουπο της 12ης Μαρτίου (27 Φεβρουαρίου) ο στρατηγός Καμπάλοφ και οι δυνάμεις του είδαν την πρωτεύουσα να ελέγχεται από τους επαναστάτες. Οι διαδηλωτές της Πετρούπολης έκαψαν κυβερνητικά κτήρια, κατέλαβαν το οπλοστάσιο και απελευθέρωσαν φυλακισμένους. Οι αξιωματικοί βρήκαν καταφύγιο στο κτήριο του ναυαρχείου της Πετρούπολης. Συνολικά περισσότεροι από 1.300 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στις διαδηλώσεις του Μαρτίου (Φεβρουαρίου) του 1917.²²

Ρώσος στρατιώτης μπροστά από τους τάφους συμπολεμιστών του. Οι απώλειες των Ρώσων κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξαν τρομακτικές. ΔΕΞΙΑ. Ρώσοι στρατιώτες αιχμάλωτοι των Γερμανών. ΚΑΤΩ: Πλήθος έξω από τα ανάκτορα της Ταυρίδος, στις 27 Φεβρουαρίου 1917.

Επιστροφή και παραίτηση του τσάρου

Ο τσάρος είχε επιστρέψει στην πρώτη γραμμή, στη Στάβκα, στις 7 Μαρτίου (22 Φεβρουαρίου). Όταν ξέσπασε η βία ο Μιχαήλ Ροντζιάνκο, πρόεδρος της Δούμας, έστειλε στον τσάρο ένα τηλεγράφημα ενημερώνοντάς τον για το χάος που επικρατούσε (η ακριβής διατύπωση και οι μεταφράσεις διαφέρουν, αλλά καθεμία διατηρεί παρόμοια λογική).

«Η κατάσταση είναι σοβαρή. Η πρωτεύουσα είναι σε κατάσταση αναρχίας. Η κυβέρνηση έχει παραλύσει. Οι μεταφορές και ο εφοδιασμός με τρόφιμα και καύσιμα έχουν πλήρως διακοπεί. Η γενική δυσανεμία αυξάνεται... Δεν πρέπει να υπάρξει καθυστέρηση. Κάθε αναβολή ισοδυναμεί με θάνατο», έγραψε στο τηλεγράφημά του προς τον τσάρο ο Ροντζιάνκο, στις 11 Μαρτίου (26 Φεβρουαρίου) 1917.²³

Η αντίδραση του Νικολάου στις 12 Μαρτίου (27 Φεβρουαρίου), ίσως λόγω και της

επιστολής που του είχε στείλει λίγες ημέρες πριν η αυτοκράτειρα γράφοντάς του ότι η ανησυχία για την Πετρούπολη ήταν υπερβολική, ήταν οργισμένη. «*Πάλι αυτός ο χοντρός, ο Ροντζίανκο, μου έγραψε πολλές ανοησίες, στις οποίες απαξιώ ακόμη και να απαντήσω*»,²⁴ είπε. Εν τω μεταξύ τα γεγονότα εκτυλίσσονταν στην Πετρούπολη. Το μεγαλύτερο μέρος της φρουράς στασίασε, αρχίζοντας με τους σωματοφύλακες του Συντάγματος Βολίνσκι. Επιπλέον, οι μονάδες των Κοζάκων, στις οποίες η κυβέρνηση στηριζόταν για τον έλεγχο του πλήθους, άρχισαν να υποστηρίζουν τις μάζες. Η ικανότητα της φρουράς να εμποδίσει τις διαδηλώσεις αχρηστεύθηκε, τα σύμβολα του τσαρικού καθεστώτος κατεδαφίστηκαν γρήγορα και η κυβερνητική εξουσία στην πρωτεύουσα κατέρρευσε – αφού δεν τη βοήθησε το γεγονός ότι ο Νικόλαος είχε διαλύσει τη Δούμα εκείνο το πρωί, αφήνοντάς την χωρίς καμία νομική εξουσία για να δράσει. Η αντίδραση της Δούμας, παρακινήμενης από το φιλελεύθερο μπλοκ, ήταν να συστήσει μια προσωρινή επιτροπή για να αποκαταστήσει τον νόμο και την τάξη. Παράλληλα, τα σοσιαλιστικά κόμματα επαναλειτούργησαν το Σοβιέτ της Πετρούπολης, που συγκροτήθηκε για πρώτη φορά στην Επανάσταση του 1905 προκειμένου να εκπροσωπεί εργάτες και αγρότες.²⁵

Οι αρχηγοί του στρατού και οι υπουργοί που είχαν έρθει να συμβουλευθούν τον τσάρο του πρότειναν να παραιτηθεί. Το έπραξε στις 15/2 Μαρτίου, για λογαριασμό του ίδιου και του γιου του, του τσάρεβιτς Αλεξέι. Ο Νικόλαος όρισε τον αδελφό του, Μέγα Δούκα Μιχαήλ Αλεξανδρόβιτς, ως διάδοχό του. Ο Μέγας Δούκας όμως συνειδητοποίησε ότι θα είχε ανεπαρκή στήριξη ως κυβερνήτης και έτσι αρνήθηκε το στέμμα, στις 16/3 Μαρτίου,²⁶ δηλώνοντας ότι θα αναλάμβανε μόνο αν είχε τη συναίνεση με δημοκρατική πράξη της ρωσικής Συντακτικής Συνέλευσης, η οποία θα καθορίσει τη μορφή της διακυβέρνησης.²⁷ Έξι ημέρες αργότερα ο Νικόλαος, που πλέον δεν ήταν τσάρος και οι φρουροί τον προσφώνουσαν υποτιμητικά Νικόλαο Ρομανόφ,

επανενώθηκε με την οικογένειά του στα ανάκτορα του Τσάρσκογιε Σελό. Ο ίδιος, η οικογένειά του και οι πιστοί υπηρέτες τους τέθηκαν υπό προστατευτική επιτήρηση από την Προσωρινή Κυβέρνηση.²⁸

Έτσι τελειώνει η πρώτη πράξη της Ρωσικής Επανάστασης. Ξέσπασε σε μια χώρα που, από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της είναι, κατά την έκφραση του Λένιν, «ο πιο αδύνατος κρίκος του ιμπεριαλισμού». Η Ρωσία ήταν, πριν από τον Οκτώβριο του 1917, μια ιμπεριαλιστική χώρα και, ταυτόχρονα, μια χώρα σε ισχυρή εξάρτηση από τον παγκόσμιο ιμπεριαλισμό (κυρίως από τον γαλλικό και τον αγγλικό), που έκανε σε αυτήν επενδύσεις δισεκατομμυρίων, είτε με τη μορφή δανείων είτε με τη συμμετοχή στη βαριά βιομηχανία της.²⁹

Η Φεβρουαριανή Επανάσταση του 1917 που ανέτρεψε τη δυναστεία των Ρομανόφ ήταν η αυθόρμητη έκρηξη ενός λαού οδηγμένου στην απόγνωση από τις στερήσεις του πολέμου και την ολοφάνερη ανισότητα στην κατανομή των βαρών. Η επανάσταση έγινε ευνοϊκά δεκτή και αξιοποιήθηκε από ένα σημαντικό τμήμα της αστικής τάξης και των κρατικών λειτουργών που επιθυμούσε φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις και είχε χάσει την εμπιστοσύνη του στο καθεστώς. Την πρώτη Προσωρινή Κυβέρνηση αποτέλεσαν άτομα που ανήκαν σε αυτό το τμήμα του πληθυσμού. Τα επαναστατικά κόμματα δεν διαδραμάτισαν άμεσο ρόλο στην πραγματοποίηση της επανάστασης και μάλιστα αιφνιδιάστηκαν, καθώς δεν την περίμεναν. Η δημιουργία του Σοβιέτ των Αντιπροσώπων των Εργατών αποτέλεσε αυθόρμητη πρωτοβουλία ορισμένων ομάδων εργατών χωρίς κεντρική καθοδήγηση,³⁰ γεγονός που επρόκειτο να αλλάξει τους επόμενους μήνες.

Η κατανομή της εξουσίας

Το άμεσο αποτέλεσμα της Επανάστασης του Φεβρουαρίου ήταν ένα γενικό κλίμα ενθουσιασμού στην Πετρούπολη.³¹ Στις 16/3 Μαρτίου ανακοινώθηκε η σύνθεση της Προσωρινής Κυβέρνησης. Η Κεντροαριστερά εκπροσωπήθηκε ικανοποιητικά

Πίνακας του Γκεόργκι Σαβίτσκι με θέμα τους Ερυθροφρουρούς, οι οποίοι αποτέλεσαν τον πυλώνα της Οκτωβριανής Επανάστασης.

και στην κυβέρνηση αρχικά προήδρευε ένας φιλελεύθερος αριστοκράτης, ο πρίγκιπας Γκεόργκι Γιεβγιένεβιτς Λβοφ, ένας άνθρωπος χωρίς δεσμούς με οποιοδήποτε κόμμα.³² Οι σοσιαλιστές είχαν σχηματίσει το δικό τους αντίπαλο όργανο, το Σοβιέτ (ή Συμβούλιο Εργατών) της Πετρούπολης τέσσερις ημέρες νωρίτερα. Το Σοβιέτ της Πετρούπολης και η Προσωρινή Κυβέρνηση μοιράστηκαν την εξουσία στη Ρωσία. Το Σοβιέτ της Πετρούπολης ήταν πιο ισχυρό καθώς ήλεγχε τους εργάτες και τους στρατιώτες, αλλά δεν ήθελε να συμμετάσχει στη συγκεκριμένη διακυβέρνηση.

Μεταξύ Μαρτίου και Απριλίου η Προσωρινή Κυβέρνηση, η οποία αντικατέστησε τον τσάρο, συνεργάστηκε απρόθυμα με το Σοβιέτ της Πετρούπολης. Η συνεργασία αυτή έγινε γνωστή ως Δυαδική Αρχή ή Δυαδική Εξουσία. Ωστόσο η υπεροχή του Σοβιέτ της Πετρούπολης ήταν φανερή από τις 14/1 Μαρτίου (πριν από τη δημιουργία της ίδιας της Προσωρινής Κυβέρνησης), όταν εξέδωσε το Διάταγμα Νο 1.

Σύμφωνα με το διάταγμα οι εντολές της Στρατιωτικής Επιτροπής της Δούμας θα εκτελούνται μόνο στις περιπτώσεις που δεν συγκρούονται με τις εντολές και το ψήφισμα του Σοβιέτ των Εργατών και Στρατιωτών Βουλευτών Άρθρο 4 του Διατάγματος Νο 1, 1 Μαρτίου 1917.³³

Το Διάταγμα Νο 1 διασφάλιζε ότι η Δυαδική Εξουσία θα κυβερνούσε με τους όρους των Σοβιέτ. Καθώς η Προσωρινή Κυβέρνηση δεν ήταν εκλεγμένο από τον λαό όργανο (έχοντας αυτοανακηρυχθεί από μέλη της επιτροπής της Παλαιάς Δούμας) δεν είχε την πολιτική νομιμοποίηση να αμφισβητήσει αυτό το διάταγμα και αντί αυτού κανόνισε οι εκλογές να γίνουν αργότερα.³⁴

Η άνοιξη και το καλοκαίρι του 1917

Ο Βλαντίμιρ Λένιν, εξόριστος στην Ελβετία, έφθασε στην Πετρούπολη από τη Ζυρίχη στις 3 Απριλίου. Αμέσως άρχισε να υπονομεύει την Προσωρινή Κυβέρνηση, εκδίδοντας τις *Θέσεις του Απρίλη*. Οι θέσεις

αυτές ήταν υπέρ της «επαναστατικής ηττοπάθειας», σε αντιδιαστολή με τον «ιμπεριαλιστικό πόλεμο» (του οποίου η «σχέση με το κεφάλαιο» πρέπει να εξηγείται στις μάζες) και τους «σοσιαλσοβινιστές» (όπως ο Γκεόργκι Πλεχάνοφ, ο παππούς του ρωσικού σοσιαλισμού), ο οποίος υποστήριζε τον πόλεμο. Ο Λένιν προσπάθησε επίσης να αναλάβει τον έλεγχο του κινήματος των μπολσεβίκων και ξεσήκωσε το προλεταριάτο κατά της κυβέρνησης με απλά αλλά ουσιαστικά συνθήματα, όπως «Ειρήνη, ψωμί και γη», «Τέλος του πολέμου χωρίς προσαρτήσεις ή αποζημιώσεις», «Όλη η εξουσία στα Σοβιέτ» και «Όλη η γη σε εκείνους που την καλλιεργούν».

Αρχικά ούτε ο Λένιν ούτε οι ιδέες του είχαν ευρεία υποστήριξη, ακόμη και μεταξύ των μπολσεβίκων.³⁵ Σε αυτό που έγινε γνωστό ως *Ημέρες του Ιουλίου*, σχεδόν μισό εκατομμύριο άνθρωποι βγήκαν στους δρόμους της Πετρούπολης σε ένδειξη διαμαρτυρίας, συμπεριλαμβανομένων στρατιωτών και ναυτών. Ο Λένιν όμως αποδείχθηκε ανίκανος να τους κατευθύνει σε ένα οργανωμένο πραξικόπημα. Οι διαδηλωτές, χωρίς ηγεσία, διαλύθηκαν και η κυβέρνηση επέζησε. Η Προσωρινή Κυβέρνηση ωστόσο το είδε σαν πραξικόπημα των μπολσεβίκων και εξέδωσε εντάλματα σύλληψης για εξέχοντα μέλη τους. Ο Λένιν κατέφυγε στη Φινλανδία και άλλα μέλη των μπολσεβίκων συνελήφθησαν.³⁶ Ο Λβοφ αντικαταστάθηκε από τον σοσιαλεπαναστάτη υπουργό Αλέξανδρο

Κερένσκι, ως επικεφαλής της κυβέρνησης.

Ο Κερένσκι διακήρυξε την ελευθερία του λόγου, κατήργησε τη θανατική ποινή, απελευθέρωσε χιλιάδες πολιτικούς κρατούμενους και επικαίρησε να διατηρήσει τη Ρωσία στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά αντιμετώπισε πολλές αντιδράσεις, καθώς υπήρξαν βαρύτερες στρατιωτικές απώλειες, δυσσαρεστημένοι στρατιώτες λιποτακτούσαν σε μεγαλύτερους αριθμούς από ό,τι πριν, οι άλλες πολιτικές ομάδες έκαναν ό,τι μπορούσαν για να τον υπονομεύσουν, υπήρχε ένα ισχυρό κίνημα υπέρ της αποχώρησης της Ρωσίας από τον πόλεμο, ο οποίος φαινόταν να εξαντλεί τη χώρα, και πολλοί που αρχικά είχαν στηρίξει τη συμμετοχή της τώρα επιθυμούσαν έξοδο. Υπήρχε μεγάλη έλλειψη τροφίμων και προμηθειών, η οποία ήταν πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί σε συνθήκες πολέμου. Όλα αυτά είχαν επισημανθεί από τους στρατιώτες, τους εργάτες των αστικών κέντρων και τους αγρότες, που θεωρούσαν ότι λίγα είχαν επιτευχθεί από τη Φεβρουαριανή Επανάσταση. Ο Κερένσκι αναμενόταν να εκπληρώσει τις υποσχέσεις του για την απασχόληση, τη γη και τα τρόφιμα σχεδόν ακαριαία και είχε αποτύχει να το κάνει.

Ένα άλλο ζήτημα για τον Κερένσκι, το πραξικόπημα του Κορνίλοφ, προέκυψε όταν ο αρχιστράτηγος του Λαβρ Κορνίλοφ διέταξε μια στρατιά υπό τον Αλεξάντρ Κρίμοφ να βαδίσει κατά της Πετρούπολης, με τη σύμφωνη γνώμη του Κερένσκι.³⁷ Αν και

Ο υπουργός Άμυνας της Προσωρινής Κυβέρνησης Αλεξάντρ Κερένσκι με στρατιώτες.
ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Προπαγανδιστικός πίνακας με τίτλο: «Ο Λένιν οδηγεί την Επανάσταση».

οι λεπτομέρειες παραμένουν ελλιπείς, ο Κερένσκι φάνηκε να τρομοκρατείται από την πιθανότητα ενός πραξικοπήματος και η διαταγή ανακλήθηκε (ο ιστορικός Ρίτσαρντ Πάιπς ισχυρίζεται ότι το όλο επεισόδιο κατασκευάστηκε από τον ίδιο τον Κερένσκι).³⁸ Στις 27 Αυγούστου, νιώθοντας προδομένος από την κυβέρνηση Κερένσκι, που είχε προηγουμένως συμφωνήσει με τις απόψεις του σχετικά με το πώς να αποκαταστήσει την τάξη στη Ρωσία, ο Κορνίλοφ κινήθηκε προς την Πετρούπολη. Με λίγα στρατεύματα στη διάθεσή του, καθώς ο μεγάλος όγκος τους βρισκόταν στο μέτωπο, ο Κερένσκι αναγκάστηκε να στραφεί στο Σοβιέτ της Πετρούπολης για βοήθεια. Μπολσεβίκοι, μενσεβίκοι και σοσιαλεπαναστάτες αντιμετώπισαν τον στρατό και τον έπεισαν να αποσυρθεί.³⁹ Η ζημία, όμως, είχε ήδη γίνει. Οι δεξιοί αισθάνθηκαν προδομένοι και η Αριστερά ενισχυόταν. Η πίεση από τους Συμμάχους να συνεχίσουν τον πόλεμο κατά των Γερμανών αύξησε την πίεση για την κυβέρνηση. Η σύγκρουση μέσα στη Δυναρχία έγινε φανερή και, τελικά, το καθεστώς και η δυαδική εξουσία

που σχηματίστηκε ανάμεσα στο Σοβιέτ της Πετρούπολης και στην Προσωρινή Κυβέρνηση ανατράπηκε από την Οκτωβριανή Επανάσταση.

Τον Ιούλιο ο Λβοφ παραιτήθηκε και πρωθυπουργός ανέλαβε ο Κερένσκι, που προκήρυξε εκλογές για τον Νοέμβριο. Εν τω μεταξύ ο στρατιωτικός διοικητής της Πετρούπολης Κορνίλοφ επωφελήθηκε τόσο από τα στασιαστικά στρατιωτικά κινήματα του Ιουλίου όσο και από την πολιτική χρεοκοπία του Κερένσκι και θέλησε να επιβάλει στρατιωτική δικτατορία. Το πραξικόπημα απέτυχε παταγωδώς, κυρίως με τη συμβολή των οπλισμένων εργατών, και έτσι η Επανάσταση επέτυχε μια αποφασιστική νίκη. Το μέτωπο κατέρρεε και οι αγρότες, οργανωμένοι, άρχισαν να επιτίθενται κατά των γαιοκτημόνων. Στους επόμενους δύο μήνες οι μπολσεβίκοι κέρδισαν την πλειοψηφία στα Σοβιέτ της Πετρούπολης και της Μόσχας, σε περισσότερες από 200 άλλες μεγάλες πόλεις, στα εργατικά συνδικάτα και στα σοβιέτ των στρατιωτών που βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή του μετώπου.⁴⁰ Στις 25 Σεπτεμβρίου ο Τρότσκι εξε-

λέγη πρόεδρος του Σοβιέτ της Πετρούπολης, ενώ στις 7 Οκτωβρίου ο Λένιν έφθασε κρυφά στην Πετρούπολη για να αναλάβει τη διεύθυνση της ένοπλης εξέγερσης. Στην ιστορική συνεδρίαση της κεντρικής επιτροπής του μπολσεβικικού κόμματος, στις 10 Οκτωβρίου, έγινε δεκτή η πρόταση του Λένιν για ένοπλη εξέγερση, με ψήφους 10 υπέρ και 2 (Ζινόβιεφ, Κάμενεφ) κατά.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση

Στις 24 Οκτωβρίου ξεκίνησε η μεγάλη επανάσταση. Το πρωί η κυβέρνηση απαγόρευσε την κυκλοφορία του κεντρικού οργάνου των μπολσεβίκων *Ραμπότσι Πουτ* και έστειλε θωρακισμένα αυτοκίνητα στο

τυπογραφείο και στα γραφεία της εφημερίδας. Οι κόκκινοι φρουροί, όμως, και οι επαναστατημένοι στρατιώτες απέκρουσαν τα θωρακισμένα αυτοκίνητα και κατά τις 11 η ώρα η εφημερίδα κυκλοφόρησε με την προκήρυξη της ανατροπής της κυβέρνησης. Το βράδυ της ίδιας ημέρας και ενώ το υπουργικό συμβούλιο συνεδρίαζε στα χειμερινά ανάκτορα, η κόκκινη φρουρά της Πετρούπολης κατελάμβανε το κεντρικό τηλεγραφείο, τις γέφυρες, τους σιδηροδρομικούς σταθμούς και την Κρατική Τράπεζα. Το καταδρομικό «Ωρόρα» («Αυγή») μπήκε στον Νέβα και έστρεψε τα πυροβόλα του στα ανάκτορα, έδρα της τελευταίας αστικής κυβέρνησης. Την επόμενη ημέρα τα ανάκτορα πολιορκήθηκαν και κατελήφθησαν, η κυβέρνηση έπεσε, οι υπουργοί συνελήφθησαν και ο Κερένσκι δραπετεύσε.

Στις 25 Οκτωβρίου συνήλθε στο Σμόλνι το 2ο Συνέδριο των Σοβιέτ της Ρωσίας και αποφάσισε τη μεταβίβαση της εξουσίας στα Σοβιέτ και την έκδοση των δύο ιστορικών διαταγμάτων, για την *Ειρήνη* και για τη *Γη: «Η ιδιοκτησία των γαιοκτημόνων στη γη καταργείται από τη στιγμή αυτήν χωρίς καμία αποζημίωση»*. Σχηματίστηκε το πρώτο Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού (υπουργικό συμβούλιο), με τον Λένιν ως πρόεδρο και τους Ρίκοφ, Μιλιούτιν, Τρότσκι, Λουνάτσάρσκι και Στάλιν. Στις 2 Νοεμβρίου η σοβιετική κυβέρνηση δημοσίευσε τη διακήρυξη των δικαιωμάτων των λαών της Ρωσίας, ενώ η επανάσταση επικράτησε και στη Μόσχα, υπό την καθοδήγηση του Μπουχάριν και του Σμιρνόφ. Μετά την αρχική νηνεμία, όμως, φούντωσε η αντίδραση κατά της νέας κατάστασης, κυρίως με την υποστήριξη των ξένων εμπολέμων δυνάμεων που δεν είδαν με καλό μάτι την κατάργηση των προνομίων τους στη ρωσική οικονομία, καθώς και με την εκμετάλλευση των μειονεκτημάτων της συνθήκης που αναγκάστηκε να συνάψει στο Μπρεστ-Λιτόφσκ η Ρωσία με τη Γερμανία, το 1918. Σχηματίστηκαν πολλά μέτωπα εναντίον του νέου σοβιετικού κράτους, ενώ οι εσωτερικές ανακατατάξεις και η νέα νοοτροπία δεν είχαν ακόμη γίνει καθεστώς.

Ο Λέον Τρότσκι συνελήφθη και φυλακίστηκε μετά την αποτυχημένη εξέγερση του Ιουλίου του 1917. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου όμως αποφυλακίστηκε και εξελέγη πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής των Σοβιέτ. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Μπολσεβίκοι στρατιώτες παρe-λαύνουν στην Κόκκινη Πλατεία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 I. A. Aluf, *Bourgeois Democratic Revolution of 1917. The Great Soviet Encyclopedia* (3rd ed.) (The Gale Group, Inc.
- 2 Orlando Figes, *A People's Tragedy: The Russian Revolution, 1891-1924*, 2008, σ. 321.
- 3 Sheila Fitzpatrick, *The Russian Revolution*, σ. 38.
- 4 Ian Frederick William Beckett, *The Great War, 1914-1918* (2 ed), σ. 516. Υπέρ του πολέμου ψήφισαν 422 βουλευτές και μόνο 21 ψήφισαν κατά.
- 5 Sheila Fitzpatrick, *The Russian Revolution*, σ. 38.
- 6 Ο.π., Beckett, *The Great War...*, σσ. 521-522.
- 7 Ο.π., σ. 525.
- 8 Ο.π., σ. 518.
- 9 Edward Acton, *Rethinking the Russian Revolution*, σ. 107-108.
- 10 Ο.π., Beckett, *The Great War...*, σ. 513.
- 11 Ο.π., Acton, *Rethinking...*, σσ. 107-108.
- 12 Ο.π., Fitzpatrick, *The Russian...*, σσ. 39-40.
- 13 John Shelton Curtis, *The Russian Revolutions of 1917*, σ. 30.
- 14 Beryl Williams, *The Russian Revolution 1917-1921*, σ. 9.
- 15 Ο.π., Williams, *The Russian...*, σ. 9.
- 16 Ο.π., Curtis, *The Russian...*, σ. 30.
- 17 Ο.π., Curtis, *The Russian...*, σ. 30.
- 18 Harrison E. Salisbury, *Black Night, White Snow: Russia's Revolutions, 1905-1917*, σσ. 372.
- 19 Ο.π., Curtis, *The Russian...*, σ. 30.
- 20 Ο.π., Beckett, *The Great War...*, σ. 523.
- 21 Ο.π., Curtis, *The Russian...*, σ. 30.
- 22 Ο.π., Curtis, *The Russian...*, σ. 30.
- 23 Robert Paul Browder, Aleksandr Fyodorovich Kerensky (1961). *The Russian Provisional Government, 1917: Documents, Τόμος*, σ. 40.
- 24 Rex A Wade, *The Russian Revolution, 1917*, σ. 37.
- 25 Ο.π., Wade, *The Russian...*, σσ. 40-43.
- 26 Ο.π., Beckett, *The Great War*, σ. 523.
- 27 Ο.π., Browder & Kerensky, *The Russian Provisional...*, σ. 116.
- 28 Jean Marabini, *Η καθημερινή ζωή στη Ρωσία τον καιρό της Οκτωβριανής Επανάστασης*, 1993, σσ. 52-54.
- 29 Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ, 1η περίοδος 1917-1923*, σ. 75.
- 30 Ε.Χ. Καρρ, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης 1917-1923*, τόμ. 1, σ. 103.
- 31 Richard Malone, *Analysing the Russian Revolution*, σ. 92.
- 32 Robert Service, *A History of Modern Russia from Nicholas II to Vladimir Putin*, σ. 34.
- 33 Ο.π., Browder & Kerensky, *The Russian Provisional...*, σ. 40.
- 34 Ο.π., Robert Service, *A History of...*, σ. 57.

Προπαγανδιστική αφίσα με τον Λένιν ως κεντρική φιγούρα. Ο ρόλος του ηγέτη των μπολσεβίκων στην Οκτωβριανή Επανάσταση υπερτονίστηκε. Παράλληλα, με την πάροδο του χρόνου υποβαθμίστηκε (έως διεγράφη) η συμμετοχή των υπόλοιπων ηγετικών στελεχών του κόμματος.

35 Ο.π., Beckett, *The Great War...*, σ. 527.

36 Ο.π., Fitzpatrick, *The Russian...*, σ. 58

37 Ο.π., Beckett, *The Great War...*, σ. 526.

38 Richard Pipes, *Three Whys of the Russian Revolution*, σ. 51.

39 Ο.π., Robert Service, *A History of...*, σ. 54.

40 Αντρίου Ροθσάν, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης*, 1956, σ. 49.

Sheila Fitzpatrick (2008), *The Russian Revolution*. OUP Oxford.

Ε.Χ. Καρ (1977), *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης 1917-1923*, τ. 1, εκδ. Υποδομή.

Richard Malone (2004). *Analysing the Russian Revolution*. Australia: Cambridge University Press.

Jean Marabini (1993), *Η καθημερινή ζωή στη Ρωσία των καιρών της Οκτωβριανής Επανάστασης*, εκδ. Παπαδήμα.

Σαρλ Μπετελέμ (1975), *Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ, 1η περίοδος 1917-1923*, εκδ. Ράππα.

Richard Pipes (1997), *Three Whys of the Russian Revolution*. Vintage Books.

Άντρίου Ροθσάν (1956), *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης*, εκδ. Historia

Harrison E. Salisbury, *Black Night* (1978), *White Snow: Russia's Revolutions, 1905-1917*, Doubleday Books.

Robert Service (2005), *A History of Modern Russia from Nicholas II to Vladimir Putin*. Harvard University Press.

Rex A. Wade (2005), *The Russian Revolution, 1917*. Cambridge University Press.

Beryl Williams (1987), *The Russian Revolution 1917-1921*, History Association Studies.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Edward Acton (1990), *Rethinking the Russian Revolution*. Oxford University Press

I. A. Aluf (1979). *Bourgeois Democratic Revolution of 1917. The Great Soviet Encyclopedia* (3rd ed.) (The Gale Group, Inc.

Ian Frederick William Beckett (2007), *The Great War, 1914-1918* (2 ed.). Pearson Longman.

Robert Paul Browder, Aleksandr Fyodorovich Kerensky (1961), *The Russian Provisional Government, 1917: Documents, Τόμος 1*. Stanford University Press.

John Shelton Curtis (1957), *The Russian Revolutions of 1917*, Van Nostrand Inc.

Orlando Figes (2008). *A People's Tragedy: The Russian Revolution, 1891-1924*, Penguin Putnam Inc.

Ο Θανάσης Γάλλος είναι ιστορικός, δρ Ευρωπαϊκής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

ΟΚΤΩΒΡΙΑΝΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1917)

Το αποφασιστικό βήμα για την εγκαθίδρυση του κομμουνισμού στη Ρωσία

του ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Η Οκτωβριανή Επανάσταση είναι το ιστορικό γεγονός που επιβεβαιώνει τη ρήση ότι «μια μαχητική μειοψηφία μπορεί να επιβληθεί σε μια νωθρή πλειοψηφία». Τον Οκτώβριο του 1917, στη ρωσική πρωτεύουσα Πετρούπολη, μια μικρή οργανωμένη ομάδα ένοπλων κομμουνιστών υπερίσχυσε των πολυάριθμων αλλά διασπασμένων αντιπάλων της και κατέλαβε την εξουσία. Οπωσδήποτε οι επαναστάτες δεν μπορούσαν να ισχυριστούν ότι ήλεγχαν ολόκληρη τη Ρωσία. Αλλά το πρώτο βήμα είχε πραγματοποιηθεί. Οι μπολσεβίκοι επαναστάτες είχαν εμφανιστεί ξαφνικά στο προσκήνιο της Ιστορίας. Ήταν όμως αποφασισμένοι να παραμείνουν.

Στις αρχές του 20ού αιώνα η Ρωσική Αυτοκρατορία ήταν το μεγαλύτερο σε έκταση και πληθυσμό κράτος της Ευρώπης. Την αχανή χώρα των 22.000.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων εξουσίαζε ένας άνδρας, ο τσάρος Νικόλαος Β', ο οποίος από το 1894 είχε διαδεχθεί τον πατέρα του Αλέξανδρο Γ'. Ο νέος μονάρχης, σε αντίθεση με τον προκατόχο του, διακρινόταν από δύο σοβαρά ελαττώματα: την αναποφασιστικότητα και την έλλειψη ορθής κρίσης. Κατά την περίοδο της βασιλείας του πατέρα του η χώρα είχε αρχίσει να αλλάζει. Τέθηκαν οι βάσεις της εγχώριας βιομηχανίας και εδημιουργείτο μια νέα κοινωνική τάξη: αυτή των βιομηχάνων, των εμπόρων και των τραπεζιτών. Ωστόσο, η αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής συνοδεύθηκε από εντατικοποίηση των ρυθμών εργασίας και επιδείνωση των συνθηκών ζωής των βιομηχανικών εργατών.

Όσον αφορά τη γεωργία οι συνθήκες ήταν καλύτερες, κυρίως μετά τις μεταρρυθμίσεις του τσάρου Αλέξανδρου Β' (απελευθέρωση δουλοπαρσίκων, αναδιανομή γης, δημιουργία κοινοτικών κτημάτων και κοινοτικών συμβουλίων). Οι συνθήκες όμως εργασίας των εκατοντάδων χιλιάδων αγροτών οι οποίοι εκμίσθωναν τη γη των γαιοκτημόνων, καθώς και των εργατών οι οποίοι

απασχολούνταν στα μεγάλα αγροκτήματα, δεν παρουσίαζε καμία βελτίωση.

Οι μεταρρυθμίσεις του Αλέξανδρου Β' δεν εμπόδισαν τη δημιουργία των πρώτων πολιτικών σχηματισμών, οι οποίοι επεδίωκαν ριζική και συνολική αλλαγή του πολιτικού συστήματος. Μία από αυτές τις πολιτικές ομάδες ήταν οι νικηλιστές, με οπαδούς κυρίως διανοούμενους και μεσοαστούς. Οι νικηλιστές ζητούσαν πλήρη αναμόρφωση των πολιτικών και των κοινωνικών θεσμών στη Ρωσία. Όταν τα αιτήματά τους αγνοήθηκαν από την τσαρική κυβέρνηση οι νικηλιστές κατέφυγαν στην τρομοκρατία και στις πολιτικές δολοφονίες. Το πιο διάσημο θύμα τους ήταν ο ίδιος ο τσάρος Αλέξανδρος Β', το 1881.

Μία άλλη πολιτική κίνηση ήταν οι ναρόντικοι (narodn=έθνος), οι οποίοι θεωρούσαν ότι με τη χρήση βίας κατά της κρατικής εξουσίας θα δημιουργούσαν κλίμα σύγκρουσης μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Έτσι θα επεσπεύδετο η επανάσταση που θα ανέτρεπε την καθεστηκυία τάξη. Η κίνηση αυτή μετεξελίχθηκε στο Σοσιαλεπαναστατικό Κόμμα, οι οπαδοί του οποίου ονομάστηκαν και Εσέροι (από τα αρχικά του κόμματος S.R.= Socialisti Revolutiioneri). Το κόμμα αυτό εξεδήλωσε έντονη τρομοκρατική δραστηριότητα.

Αργότερα διασπάστηκε σε δύο πτέρυγες: τους σοσιαλεπαναστάτες της Δεξιάς και αυτούς της Αριστεράς. Οι τελευταίοι είχαν πολλές κοινές απόψεις με τους κομμουνιστές (δημιουργία συμβουλίων εργατών και αγροτών, κολεκτιβοποίηση κ.λπ.).

Στις αρχές του 1900 δημιουργήθηκε στην Ελβετία, από Ρώσους εξόριστους αντικαθεστωτικούς, το Ρωσικό Εργατικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Οι οπαδοί του ασπάζονταν τις θεωρίες του Καρλ Μαρξ και του ιδρυτή Βλαντίμιρ Ίλιτς Λένιν. Το 1903, στο συνέδριο του Λονδίνου, το κόμμα διασπάστηκε σε δύο τάσεις: τους μπολσεβίκους (πλειοψηφούντες) και τους μενσεβίκους (μειοψηφούντες). Οι πρώτοι υποστήριζαν ότι θα έπρεπε πρώτα οι προλετάριοι να καταλάβουν την εξουσία με κάθε μέσο και να ακολουθήσει η εθνικοποίηση των μέσων παραγωγής. Οι δεύτεροι θεωρούσαν ότι οι προλετάριοι θα αναλάμβαναν την εξουσία με κοινοβουλευτικές μεθόδους, αφού μεσολαβούσε μια περίοδος διακυβέρνησης από την αστική τάξη.

Ένα γεγονός που επιτάχυνε τις εξελίξεις στη χώρα ήταν ο Ρωσοϊαπωνικός Πόλεμος. Στις αρχές του 1904 οι δύο χώρες συγκρούστηκαν με αφορμή τη ρωσική επέκταση στη Χερσόνησο της Κορέας. Η Χώρα του Ανατέλλοντος Ηλίου νίκησε και αποκάλυψε ότι «ο βασιλιάς ήταν γυμνός». Η αγανάκτηση για την ήττα αλλά και για την κακή οικονομική κατάσταση στην οποία βρέθηκε η χώρα εξαιτίας του πολέμου ξέσπασε γρήγορα στις πόλεις. Τον Ιανουάριο του 1905 ο στρατός έπνιξε στο αίμα μια ογκώδη διαδήλωση των εργατών της Πετρούπολης. Τον επόμενο μήνα σημειώθηκαν στάσεις στους στόλους της Μαύρης Θάλασσας και της Βαλτικής, ενώ οι μεγαλύτερες πόλεις της χώρας κλονίζονταν από απεργίες και εξεγέρσεις. Ταυτόχρονα κλονίστηκαν και τα θεμέλια της μοναρχίας. Ο τσάρος υποχρεώθηκε να εκδώσει διάταγμα σύστασης ενός Κοινοβουλίου, το οποίο ονομάστηκε Δούμα. Η Δούμα θα εξέδιδε νόμους από κοινού με το αυτοκρατορικό συμβούλιο. Ο τσάρος διατήρησε τον τίτλο του μονάρχη, την αρχηγία

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ. Ο Λένιν με τον Τρότσκι και μπολσεβίκους στρατιώτες. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Μέλη της τσαρικής οικογένειας. Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται ο Νικόλαος Β'. Στα αριστερά του ο διάδοχος του θρόνου Αλεξέι. ΚΑΤΩ: Πίνακας του Σοβιετικού ζωγράφου Κυριάκοφ με τίτλο *Επανάσταση*. Οι Ερυθροφρουροί επιτίθενται στα Χειμερινά Ανάκτορα. Παρότι ουσιαστικά η νίκη για τους μπολσεβίκους είχε επιτευχθεί τις προηγούμενες ώρες, εφόσον ήλεγχαν ολόκληρη την Πετρούπολη, η επίθεση κατά των Χειμερινών Ανακτόρων θεωρήθηκε εμβληματική.

του Στρατού και του Ναυτικού καθώς και τη διοίκηση του υπουργείου Εσωτερικών.

Τον ίδιο χρόνο δημιουργήθηκε η Ένωση Ευγενών, η οποία αποσκοπούσε στην ανατροπή του Νικολάου και στην αντικατάστασή του από μονάρχη ικανό να διευθύνει τις τύχες του κράτους. Επίσης συστάθηκε, από φιλελεύθερους οπαδούς της συνταγματικής μοναρχίας, το Κόμμα των Καντέ (Συνταγματικό Δημοκρατικό Κόμμα). Κύριος εκπρόσωπος του κόμματος ήταν ο Πάβελ Μιλιούκοφ.

Τον Αύγουστο του 1914 η Ρωσία ενεπλάκη στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Γαλλίας και της Αγγλίας. Οι 7.000.000 Ρώσοι στρατιώτες μπορούσαν να προκαλέσουν τον τρόμο σε οποιονδήποτε αντίπαλο. Από τις πρώτες κιόλας μάχες, ωστόσο, αποκαλύφθηκε ότι ο μεγαλύτερος στρατός της Ευρώπης είχε «πήλινα πόδια». Η ανίκανη ηγεσία του, οι αναχρονιστικές τακτικές, ο μη εκσυγχρονισμένος εξοπλισμός

είχαν ως αποτέλεσμα οι ρωσικές απώλειες να εκτιναχθούν σε 2.500.000 νεκρούς, τραυματίες και αιχμαλώτους κατά τα τρία πρώτα έτη του πολέμου. Επιπλέον, η πρωτόγονη κατάσταση των υπηρεσιών εφοδιασμού και υγειονομικού επέτειναν τις κακουχίες των στρατιωτών στο μέτωπο με σοβαρές επιπτώσεις στο ηθικό και στο αξιόμαχο του ρωσικού στρατού. Μόνο το καλοκαίρι του 1916 η μεγάλη επίθεση κατά των Γερμανών στο μέτωπο της Γαλικίας στοίχισε στους Ρώσους περισσότερο από 1.000.000 άνδρες, νεκρούς και τραυματίες! Οι επιθετικές δυνατότητες της Ρωσίας είχαν πλέον εκμηδενιστεί.

Στους κύκλους των βουλευτών της Δούμας, των διανοουμένων και των ευγενών, άρχισε να θεριεύει η αγανάκτηση για την κακή τροπή του πολέμου και, όπως συμβαίνει συνήθως σε περιόδους κρίσεων, έπρεπε να βρεθεί ένας «αποδιοπομπαίος τράγος». Και βρέθηκε στο πρόσωπο του

Επαναστάτες καταστρέφουν τα τσαρικά εμβλήματα και πορτρέτα. Πίνακας του Ιβάν Βλαντιμίροφ. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η τσαρική Ρωσία παρέτασσε τον μεγαλύτερο στρατό της Ευρώπης, πλην όμως με πολύ μεγάλες αδυναμίες σε επίπεδο ηγεσίας, τακτικής και εξοπλισμού.

Γκριγκόρι Γεφίμοβιτς Ρασπούτιν, προσωπικού εξομολόγου της αυτοκρατορίας Αλεξάνδρας και, κατά την άποψη πολλών, πραγματικού κυβερνήτη της Ρωσίας από το 1912 και μετά.

Η αινιγματική γοητεία του διεφθαρμένου προσκυνητή και το χάρισμα να ανακουφίζει από τους πόνους τον αιμοφιλικό διάδοχο του ρωσικού θρόνου Αλεξέι ασκούσαν μεγάλη επίδραση στη βασιλική οικογένεια. Η τσαρίνα έφθασε στο σημείο να τον συμβουλευτεί για την τοποθέτηση ανθρώπων σε υψηλές διοικητικές θέσεις. Στη συνέχεια επέβαλλε τη γνώμη της στον σύζυγό της, ο οποίος της είχε τυφλή εμπιστοσύνη.

Το βράδυ της 28ης Οκτωβρίου 1916 ο πρίγκιπας Φέλιξ Γιουσούποφ και άλλοι συνωμότες δολοφόνησαν τον Ρασπούτιν. Η άρχουσα τάξη θεώρησε ότι με τη δολοφονία αυτήν η Ρωσία απαλλάχθηκε από την κακοδαιμονία που είχε πλήξει τη βασιλική οικογένεια και ότι η χώρα θα μπορούσε να βαδίσει στον δρόμο προς τη νίκη. Επρόκειτο για μια ψευδαίσθηση, εφόσον οι λόγοι της κακής τροπής των επιχειρήσεων ήταν ποικίλοι και σύνθετοι.

Πάντως ο Ρασπούτιν είχε «προφητέψει» ότι ο πόλεμος αυτός θα ήταν η καταστροφή

της Ρωσίας και της μοναρχίας. Αυτή ήταν και μία από τις ελάχιστες απόψεις του την οποία δεν έλαβε υπόψη του ο τσάρος.

Στις αρχές του 1917 ο Νικόλαος Β' ανέλαβε τη διοίκηση του ρωσικού στρατού αντικαθιστώντας τον θείο του μεγάλο δούκα Νικόλαο. Η αλλαγή αυτή όμως δεν μετέβαλε την πορεία του πολέμου.

Τον Ιανουάριο του 1917 η Πετρούπολη βρέθηκε αντιμέτωπη με το φάσμα της πείνας. Στα αρτοποιεία άρχισαν να σχηματίζονται οι πρώτες ουρές για ψωμί. Στα μέσα του ίδιου μήνα πραγματοποιήθηκαν διαδηλώσεις των εργατών μετάλλου με σύνθημα «ψωμί στον λαό».

Ο Φεβρουάριος κύλησε σε ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα. Στις 27 του μήνα οι βουλευτές της Δούμας, πρωτοστατούντος του Αλεξάντερ Κερένσκι (ηγέτη της δεξιάς πτέρυγας των σοσιαλεπαναστατών), ζήτησαν τον άμεσο τερματισμό του πολέμου. Λίγες ημέρες μετά ξέσπασαν τα πρώτα επεισόδια. Χιλιάδες αγανακτισμένοι πολίτες προέβησαν σε λεηλασίες αποθηκών τροφίμων και αρτοποιείων και σε πυρπολήσεις αστυνομικών σταθμών. Η «διαβρωμένη» από τους μπολσεβίκους αστυνομία έμεινε απλώς παρατηρητής των γεγονότων. Και ενώ η

Πετρούπολη ήταν ένα ηφαίστειο που ήδη είχε εκραγεί, ο Νικόλαος αναχώρησε (8 Μαρτίου) για το στρατηγείο του στο Μογκίλεφ, παρά τις αντίθετες συμβουλές των υπουργών του. Όταν θα επέστρεφε στην πρωτεύουσα δεν θα ήταν πλέον τσάρος.

Στις 11 Μαρτίου οι διαδηλωτές άρχισαν να συγκρούονται με μονάδες της φρουράς της πόλης. Τη νύχτα της ίδιας ημέρας τρία συντάγματα προσχώρησαν στους εξεγερμένους πολίτες. Ταυτόχρονα εκπρόσωποι των μπολσεβίκων, των μενσεβίκων και των σοσιαλεπαναστατών συγκρότησαν την Εκτελεστική Επιτροπή των Σοβιέτ.

Στις 13 Μαρτίου ο τσάρος συνειδητοποίησε τον κίνδυνο και προσπάθησε να επιστρέψει στην Πετρούπολη. Οι σιδηροδρομικοί υπάλληλοι όμως, υπακούοντας στις εντολές της Δούμας, έφραξαν τη σιδηροδρομική γραμμή και η αυτοκρατορική αμαρξοστοιχία αναγκάστηκε να κατευθυνθεί στη μικρή πόλη του Ποκοφ.

Δύο ημέρες αργότερα σχηματίστηκε η Προσωρινή Κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον πρίγκιπα Λβοφ, υπουργό Εξωτερικών τον Μιλιούκοφ, υπουργό Άμυνας τον Αλε-

ξάντερ Γκουτσκόφ και υπουργό Δικαιοσύνης τον Κερένσκι. Το ίδιο απόγευμα κιόλας δύο απεσταλμένοι της νεοσύστατης κυβέρνησης παρουσιάστηκαν ενώπιον του τσάρου. Κρατούσαν στα χέρια τους το έγγραφο διαδοχής του τσάρου Νικολάου, ο οποίος θα παραιτείτο υπέρ του γιου του Αλεξέι. Ο τσάρος, λόγω της αιμοφιλικής πάθησής του γιου του, πρότεινε να τον διαδεχθεί ο αδελφός του μέγας δούκας Μιχαήλ. Έκανε μάλιστα ο ίδιος τις διορθώσεις στο κείμενο και το παρέδωσε αμίλητος στους εκπροσώπους της Προσωρινής Κυβέρνησης.

Στις 16 Μαρτίου ο δούκας Μιχαήλ, ύστερα από πίεση της Προσωρινής Κυβέρνησης, υπέβαλε την παραίτησή του και δήλωσε ότι τη μορφή του πολιτεύματος θα αποφάσιζε μια συντακτική συνέλευση, η οποία θα συνεκαλείτο μελλοντικά. Χρειάστηκαν μόνο δύο ημέρες και δύο υπογραφές προκειμένου 300 και πλέον χρόνια της δυναστείας των Ρομανόφ να περάσουν στην Ιστορία.

Την ίδια κιόλας ημέρα η Προσωρινή Κυβέρνηση και η Εκτελεστική Επιτροπή εξέδωσαν κοινό ανακοινωθέν στο οποίο δήλωναν ότι θα αναλάμβαναν τη διακυβέρνηση

της χώρας έως τη διενέργεια εκλογών για τη συγκρότηση Συντακτικής Συνέλευσης. Οι προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης περιελάμβαναν αμνηστία στους πολιτικούς κρατούμενους, ελευθερία του λόγου, ισότητα και δέσμευση για τη συνέχιση του αγώνα στο πλευρό των Αγγλογάλλων συμμάχων.

Ταυτόχρονα η Εκτελεστική Επιτροπή εξέδωσε διαταγή, σύμφωνα με την οποία εδμιουργούνται στο στράτευμα επιτροπές αξιωματικών και στρατιωτών (σοβιέτ=συμβούλια). Τα μέλη τους θα υπάκουαν βέβαια στις διαταγές των ανωτέρων τους εφόσον αυτές δεν ήταν αντίθετες με τις αποφάσεις της Εκτελεστικής Επιτροπής. Η διαταγή αυτή διέλυσε στην κυριολεξία τον, έτσι και αλλιώς, «ετοιμόρροπο» ρωσικό στρατό.

Η εφαρμογή της διαταγής αυτής ερμηνεύθηκε από τους αποκαμωμένους στρατιώτες και υπαξιωματικούς ως προτροπή για να πράξουν ό,τι ήθελαν. Και αυτό που ήθελαν ήταν να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Περισσότεροι από 1.000.000 στρατιώτες εγκατέλειψαν τις μονάδες τους, συχνά πυροβολώντας τους αξιωματικούς που προπαθούσαν να τους εμποδίσουν, και πήραν

τον δρόμο της επιστροφής. Στο διάστημα αυτό οι Γερμανοί προήλαυναν ακάθεκτοι στις χώρες της Βαλτικής. Η κυβέρνηση Λβοφ ανακοίνωσε ότι όποιο έθνος ήθελε να αυτονομηθεί από τη Ρωσία μπορούσε να το πράξει. Η Ουκρανία, η Σιβηρία, η Εσθονία και η Φινλανδία δεν έχασαν καιρό, δρώνοντας την επιθυμία τους για απόσχιση από τη Ρωσική Αυτοκρατορία. Την ίδια στιγμή οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ, Βρετανίας και Γαλλίας αναγνώρισαν την Προσωρινή Κυβέρνηση, η οποία φαινόταν κυρίαρχη του παιχνιδιού. Δεν είχε υπολογίσει όμως έναν παίκτη που θα εμφανιζόταν άμεσα και δυναμικά στο πολιτικό σκηνικό.

Στις 9 Απριλίου 1917 μια γερμανική αμαξοστοιχία, ερμητικά κλειστή, αναχωρούσε με κάθε μυστικότητα από τον σταθμό της Ζυρίχης. Το πολύτιμο «φορτίο» ήταν 32 ηγετικά στελέχη των μπολσεβίκων, προερχόμενος του Βλαντίμιρ Λένιν, τα οποία ζούσαν εξόριστα στην Ευρώπη. Η γερμανική κυβέρνηση συμφώνησε να διευκολύνει με κάθε τρόπο τη μεταφορά των Ρώσων επαναστατών στη γενέτειρά τους. Λόγω της δύσκολης θέσης των γερμανικών στρατευμάτων στα διάφορα μέτωπα του πολέμου οι Γερμανοί κυβερνώντες θα δέχονταν με ιδιαίτερη χαρά την άμεση παύση των εκθροπραξιών στο Ανατολικό Μέτωπο και ο Λένιν εθεωρείτο ο άνθρωπος που μπορούσε να τηρήσει τις δεσμεύσεις του προς τη γερμανική πλευρά. Κανείς τότε δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει τις τεράστιες επιπτώσεις αυτής της ενέργειας. Ο ίδιος ο Λένιν είχε δεχθεί τη γερμανική προσφορά με τα χαρακτηριστικά λόγια: *«Εάν οι Γερμανοί καπιταλιστές είναι τόσο ηλίθιοι ας μας μεταφέρουν στη Ρωσία. Εγώ προσωπικά δέχομαι να πάω»*.

Στις 16 Απριλίου ο Λένιν με τους συντρόφους του έφθασαν στον σταθμό της

Ο τσάρος Νικόλαος Β' ευλογεί στρατιώτες του κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στο Ανατολικό Μέτωπο. Πάντως ο Ρωσικός Στρατός χρειαζόταν κάτι πιο ουσιαστικό από τις προσευχές, προκειμένου να αντιμετωπίσει με επιτυχία τους Γερμανούς και τους Αυστριακούς.

Φινλανδίας στην Πετρούπολη. Στον λόγο του προς την επιτροπή υποδοχής υιοθέτησε από την αρχή την αντιπαράθεση με την Προσωρινή Κυβέρνηση.

Στα μέσα Μαΐου κατέφθασε στην Πετρούπολη και ο ηγέτης των μενσεβίκων Γιούλι Μάρτοφ, ενώ από τις ΗΠΑ αφίχθη ο Λέον Τρότσκι. Ο τελευταίος, αν και σοσιαλεπαναστάτης, εντυπωσιάστηκε από τα επιχειρήματα του Λένιν και προσχώρησε στους μπολσεβίκους.

Απεικόνιση του Λένιν από τον Σοβιετικό ζωγράφο Αλεξάντρ Γερασίμοφ. ΚΑΤΩ: Ο Λέον Τρότσκι. Συνέβαλε τα μέγιστα στην επικράτηση των μπολσεβίκων. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Διαδηλωτές τρέχουν να καλυφθούν από τα πυρά των κυβερνητικών κατά την εξέγερση του Ιουλίου του 1917, στην Πετρούπολη.

Υπό την πίεση των Συμμάχων η Προσωρινή Κυβέρνηση, διά στόματος του Κερένσκι (ο οποίος εν τω μεταξύ ανέλαβε το υπουργείο Άμυνας), δεσμεύθηκε να συνεχίσει τον αγώνα κατά των Γερμανών. Αυτό θα ήταν και το μοιραίο ίσως λάθος.

Στις 30 Ιουνίου 31 ρωσικές μεραρχίες επιτέθηκαν σε ένα μέτωπο 40 χιλιομέτρων στο πεδίο επιχειρήσεων της Γαλικίας. Πολύ γρήγορα η ρωσική επίθεση μετατράπηκε σε άτακτη φυγή. Επιτροπές στρατιωτών, ελεγχόμενες από τους μπολσεβίκους, θεώρησαν ότι είχε έρθει η ώρα της επανάστασης.

Στις 15 Ιουλίου μονάδες της φρουράς της Πετρούπολης, πιστές στους μπολσεβίκους, κατέλαβαν το φρούριο Πέτρου και Παύλου, ενώ 30.000 στρατιώτες και εργάτες βάδισαν κατά του μεγάρου της Ταυρίδας, απαιτώντας την παραίτηση της Προσωρινής Κυβέρνησης και την παράδοση της εξουσίας στα Σοβιέτ.

Οι ηγέτες των μπολσεβίκων αιφνιδιάστηκαν από τις εξελίξεις. Ο Λένιν μάλιστα, και ο Τρότσκι, θεώρησαν την εξέγερση βιαστική και άκαιρη. Δικαιώθηκαν όταν τμήματα πιστά στην Προσωρινή Κυβέρνηση αποκατέστησαν την τάξη. Ο Κερένσκι, ο

ο οποίος είχε αναλάβει την πρωθυπουργία, εξέδωσε διατάγματα σύλληψης για όλους τους επιφανείς μπολσεβίκους. Ο Λένιν διέφυγε, μεταμφιεσμένος ως εργάτης με πλαστή ταυτότητα, στη Φινλανδία. Ο Τρότσκι συνελήφθη και οδηγήθηκε στη φυλακή.

Η Προσωρινή Κυβέρνηση είχε επιτύχει φαινομενικά μια μεγάλη νίκη. Ωστόσο οι μπολσεβίκοι δεν είχαν συντριβεί, διατηρούσαν σταθερά ερείσματα μέσα στη φρουρά και στο εργατικό δυναμικό της πρωτεύουσας και ανέμεναν υπομονετικά τη ρεβάνς.

Μετά την εξέγερση του Ιουλίου μεγάλη μερίδα του αστικού κόσμου αναζητούσαν έναν ηγέτη ο οποίος θα συσπειρωνε όλες τις δυνάμεις κατά του μπολσεβικικού κινδύνου. Κατά τη γνώμη των περισσότερων ο άνθρωπος αυτός ήταν ο αρχιστράτηγος των δυνάμεων της Προσωρινής Κυβέρνησης, στρατηγός Λαβρέντι Κορνίλοφ.

Στις 27 Αυγούστου ο Κερένσκι πληροφορήθηκε ότι ο Κορνίλοφ σχεδίαζε να ανατρέψει την κυβέρνηση και να επιβάλει στρατιωτική δικτατορία. Ο πρωθυπουργός ήλθε σε τηλεφωνική συνομιλία με τον στρατηγό, από την οποία δεν προέκυψε τέτοια διάθεση από την πλευρά του δεύτερου. Ωστόσο ο Κερένσκι διέταξε τη σύλληψη και τον περιορισμό του Κορνίλοφ σε μοναστήρι, στην επαρχιακή πόλη Μπίκοφ. Για την αντικατάστασή του απευθύνθηκε διαδοχικά σε τρεις στρατηγούς, οι οποίοι αρνήθηκαν εξαιτίας της στάσης του απέναντι στον

Κορνίλοφ. Το γεγονός αυτό δείχνει την εμπιστοσύνη που απολάμβανε ο τελευταίος από την ηγεσία του στρατεύματος.

Όταν, όμως, την 1η Σεπτεμβρίου ο Κορνίλοφ, αγανακτισμένος από τη στάση της Προσωρινής Κυβέρνησης, διέταξε τα στρατεύματά του να βαδίσουν κατά της Πετρούπολης, οι αξιωματικοί και οι οπλίτες αρνήθηκαν να υπακούσουν. Η κυβέρνηση εντούτοις, υπό το κράτος πανικού, άνοιξε τα κρατικά οπλοστάσια και μοίρασε οπλισμό σε 25.000 στρατιώτες και εργάτες, στη συντριπτική τους πλειονότητα μπολσεβίκους. Οπλίζοντας τον εχθρό της, η Προσωρινή Κυβέρνηση σφράγιζε όχι μόνο τη μοίρα της αλλά και κατ' επέκταση τη μετέπειτα πορεία της χώρας.

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1917 ο Τρότσκι, ο οποίος είχε αποφυλακιστεί με την καταβολή χρηματικής εγγύησης, εξελέγη πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής των Σοβιέτ, ενώ για πρώτη φορά οι μπολσεβίκοι απέκτησαν την πλειοψηφία στην επιτροπή. Με την παραίτηση του εξόριστου Λένιν άρχισαν να καταστρώνονται σχέδια για βίαιη κατάληψη της εξουσίας.

Με έδρα τους το Ινστιτούτο Σμόλνι, στο κέντρο της πόλης, οι μπολσεβίκοι κάλεσαν στις 23 Οκτωβρίου τα τμήματα των Ερυθρών Φρουρών σε ένοπλη ετοιμότητα. Το ίδιο βράδυ ο Λένιν (που είχε επιστρέψει από τη Φινλανδία) και ο Τρότσκι σχεδίασαν την επιχείρηση. Παρότι οι φήμες για

επικείμενο πραξικόπημα οργιάζαν, στην Πετρούπολη η Προσωρινή Κυβέρνηση επέδειξε αδικαιολόγητη αναποφασιστικότητα. Μόλις στις αρχές Νοεμβρίου ο Κερένσκι κήρυξε εκτός νόμου τη Στρατιωτική Επαναστατική Επιτροπή, που είχαν συστήσει οι μπολσεβίκοι, και ανακάλεσε στρατιωτικές μονάδες από το μέτωπο, προκειμένου να ενισχύσουν τη φρουρά της Πετρούπολης.

Οι μπολσεβίκοι έπρεπε να δράσουν αστραπιαία και αυτό έπραξαν. Η φρουρά του φρουρίου Πέτρου και Παύλου συντάχθηκε μαζί τους, χάρη στην πειθώ του Τρότσκι.

Τα ξημερώματα της 7ης Νοεμβρίου (24 Οκτωβρίου σύμφωνα με το παλιό ημερολόγιο) ένοπλες ομάδες των μπολσεβίκων κατέλαβαν όλα τα νευραλγικά σημεία της πόλης. Η κυβέρνηση αιφνιδιάστηκε.

Ο Κερένσκι διέταξε τον διοικητή της φρουράς της πόλης, συνταγματάρχη Πολκόβνικοφ, να προχωρήσει σε ανακατάληψη των στρατηγικών σημείων από τους μπολσεβίκους. Εκείνος όμως προτίμησε να παραμείνει ουδέτερος. Ο πρωθυπουργός έφυγε από την πόλη σε μια εναγώνια προσπάθεια να ηγηθεί πιστών στρατευμάτων, τα οποία θα βιάδιζαν στην Πετρούπολη για να καταστείλουν την εξέγερση.

Ο διοικητής του Βορείου Μετώπου, στρατηγός Τσερμίσοφ, αρνήθηκε τη συνδρομή του. Τότε ο Κερένσκι αποτάθηκε στον στρατηγό Κρασνόφ. Οι ώρες όμως περνούσαν και οι μπολσεβίκοι είχαν ήδη παγιώσει τον έλεγχό τους στην πόλη. Στις 10.00 της 7ης Νοεμβρίου η Στρατιωτική Επαναστατική Επιτροπή ανήγγειλε την πτώση της Προσωρινής Κυβέρνησης και την ανάληψη της εξουσίας από τα σοβιέτ. Το μόνο κτήριο που βρισκόταν στα χέρια της Προσωρινής Κυβέρνησης ήταν τα Χειμερινά Ανάκτορα.

Τη φρουρά του κτηρίου αποτελούσαν περίπου 1.000 άτομα, σπουδαστές στρατιωτικών σχολών. Μεταξύ αυτών βρίσκονταν και 130 γυναίκες των Ταγμάτων Θανάτου. Τα γυναικεία αυτά τάγματα είχαν δημιουργηθεί από την κυβέρνηση Κερένσκι και μάχονταν στο μέτωπο. Μέσα στο κτήριο παρέμεναν 13 υπουργοί της Προσωρινής

Κυβέρνησης, οι οποίοι είχαν δηλώσει ότι θα αμύνονταν μέχρις εσχάτων.

Στις 18.30 της 7ης Νοεμβρίου αντιπροσωπία των μπολσεβίκων έδωσε 20 λεπτά προθεσμία στη φρουρά προκειμένου να εκκενώσει το κτήριο. Οι υπουργοί της Προσωρινής Κυβέρνησης απέρριψαν το τελεσίγραφο. Ο λόγος πλέον είχε δοθεί στα όπλα.

Στις 21.00 το καταδρομικό «Ωρόρα» έστρεψε τα πυροβόλα του κατά των Ανακτόρων και άρχισε να βάλλει. Οι ζημιές που προκλήθηκαν ήταν ελάχιστες. Το ηθικό των αμυνομένων όμως κλονίστηκε. Οι γυναίκες φρουροί εξήλθαν του κτηρίου και παραδόθηκαν. Σχεδόν αμέσως δυνάμεις των μπολσεβίκων ακροβολίστηκαν στον περιβόλο. Ο βομβαρδισμός επαναλήφθηκε, χωρίς και αυτή τη φορά να προκαλέσει σοβαρές ζημιές στους αμυνόμενους. Στις 01.00 ομάδες εφόδου υπό τον «εργάτη στρατηγό» Άντον Οβσένκο κατόρθωσαν να εισχωρήσουν στα Ανάκτορα και να συμπλακούν με τους σπουδαστές των στρατιωτικών σχολών. Έπειτα από σύντομη μάχη η φρουρά παραδόθηκε, αφοπλίστηκε και αφέθηκε ελεύθερη. Δεν είχαν την ίδια τύχη οι πολιτορκεημένοι υπουργοί, οι οποίοι οδηγήθηκαν στις φυλακές.

Με χαρακτηριστική καθυστέρηση, στις 13 Νοεμβρίου, δυνάμεις πιστές στην Προσωρινή Κυβέρνηση με επικεφαλής τους Κρασνόφ και Κερένσκι εμφανίστηκαν στις παρυφές της πόλης. Εκεί έπεσε η αυλαία της Οκτωβριανής Επανάστασης και, σύμφωνα με πολλούς ιστορικούς, άνοιξε εκείνη του αιματηρού ρωσικού εμφυλίου πολέμου.

Στους κυβερνητικούς αντιπαρατάχθηκαν 12.000 μπολσεβίκοι εργάτες, στρατιώτες και ναύτες της βάσης της Κροστάνδης.

Έπειτα από σύντομη προπαρασκευή πυροβολικού 700 Κοζάκοι του Κρασνόφ επέλασαν κατά των μπολσεβίκων και διέλυσαν το κέντρο και το δεξιό άκρο της παράταξής τους. Η φλόγα της επανάστασης άρχισε να τρεμοπαιζει στις παρυφές της Πετρούπολης. Ωστόσο οι ναύτες της Κροστάνδης, οι οποίοι αποτελούσαν το αριστερό άκρο της παράταξης των μπολσεβίκων, προέβαλαν σθεναρή αντίσταση. Γρήγορα η

Απεικόνιση δυνάμεων των Ερυθροφρουρών να επιτίθενται στα Χειμερινά Ανάκτορα.

κυβερνητική επίθεση έχασε την ορμή της. Ο Κερένσκι, ανήσυχος, ζήτησε εξηγήσεις από τον Κρασνόφ. Ο στρατηγός τον ενημέρωσε ότι οι άνδρες του δεν επιθυμούσαν να μάχονται εναντίον των ομοεθνών τους και ήταν αποφασισμένοι να έλθουν σε διαπραγματεύσεις με τους μπολσεβίκους. Μία επιτροπή των μπολσεβίκων απαίτησε από τον Κρασνόφ την παράδοση του Κερένσκι. Ο στρατηγός καθυστέρησε σκόπιμα προκειμένου να δώσει την ευκαιρία στον πρωθυπουργό να διαφύγει. Ο Κερένσκι έφθασε, με πλαστό διαβατήριο, στο λιμάνι του Μουρμάνσκ και από εκεί επιβιβάστηκε σε πλοίο για το Λονδίνο. Ήταν η τελευταία φορά που έβλεπε τη Ρωσία.

Στο Σμόλνι επικρατούσε άκρατος ενθουσιασμός. Οι ερυθροί επαναστάτες μπορούσαν επιτέλους να οικοδομήσουν τον «σοσιαλιστικό τους παράδεισο». Ο μόνος που δεν συμμεριζόταν το κλίμα αισιοδοξίας ήταν ο Λένιν. Μερικές χιλιάδες μπολσεβίκοι κατέλαβαν μία μόνο πόλη (η Μόσχα θα έπεφτε στα χέρια τους έπειτα από μία εβδομάδα σκληρών μαχών) αλλά κατάφεραν να επιβάλουν, έστω και προσωρινά, τη θέλησή τους σε μια χώρα 175.000.000 κατοίκων.

Η αντίδραση των αντιπάλων του πραξικοπήματος δεν είχε ακόμη εκδηλωθεί, αλλά αναμενόταν σφοδρή. Το δράμα του ρωσικού εμφυλίου πολέμου μόλις άρχιζε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τζων Ρηντ, *Ιστορία της Ρωσικής Επανάστασης, Δέκα ημέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο*, εκδ. Μιχαλακέας, Αθήνα 1963.

Αλεξάντρ Κερένσκι, *Η Ρωσική Επανάσταση όπως την έζησα*, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1972.

Νίκος Μαρινόπουλος, *Λέον Τρότσκι*, Αθήνα 1979.

Η Ιστορία των Επαναστάσεων, τ. III, *Η Ρωσική Επανάσταση υπό Marc Ferro*, εκδ. Ακμή, Αθήνα 1973.

Edvard Radzinsky, *Ο τελευταίος τσάρος*, εκδ. Φυτράκης, Αθήνα 1993.

Γεώργιος Ζουρίδης, *Οκτωβριανή Επανάσταση - ο θρίαμβος του κομμουνισμού στη Ρωσία*, εκδ. Περίσκοπιο, Αθήνα 2005.

W. Bruce, *Red Victory of Russian Civil War*, De Cappel Press, New York 1959.

Neil C. Carey, *Fighting the Bolsheviks*, Presidio Press, Ca 1997.

Mikhail Khvostov & Andrei Karachtchouk, *The Russian Civil War, The Red Army*, Osprey P., London 1996.

Ο Νίκος Γιαννόπουλος είναι ιστορικός.

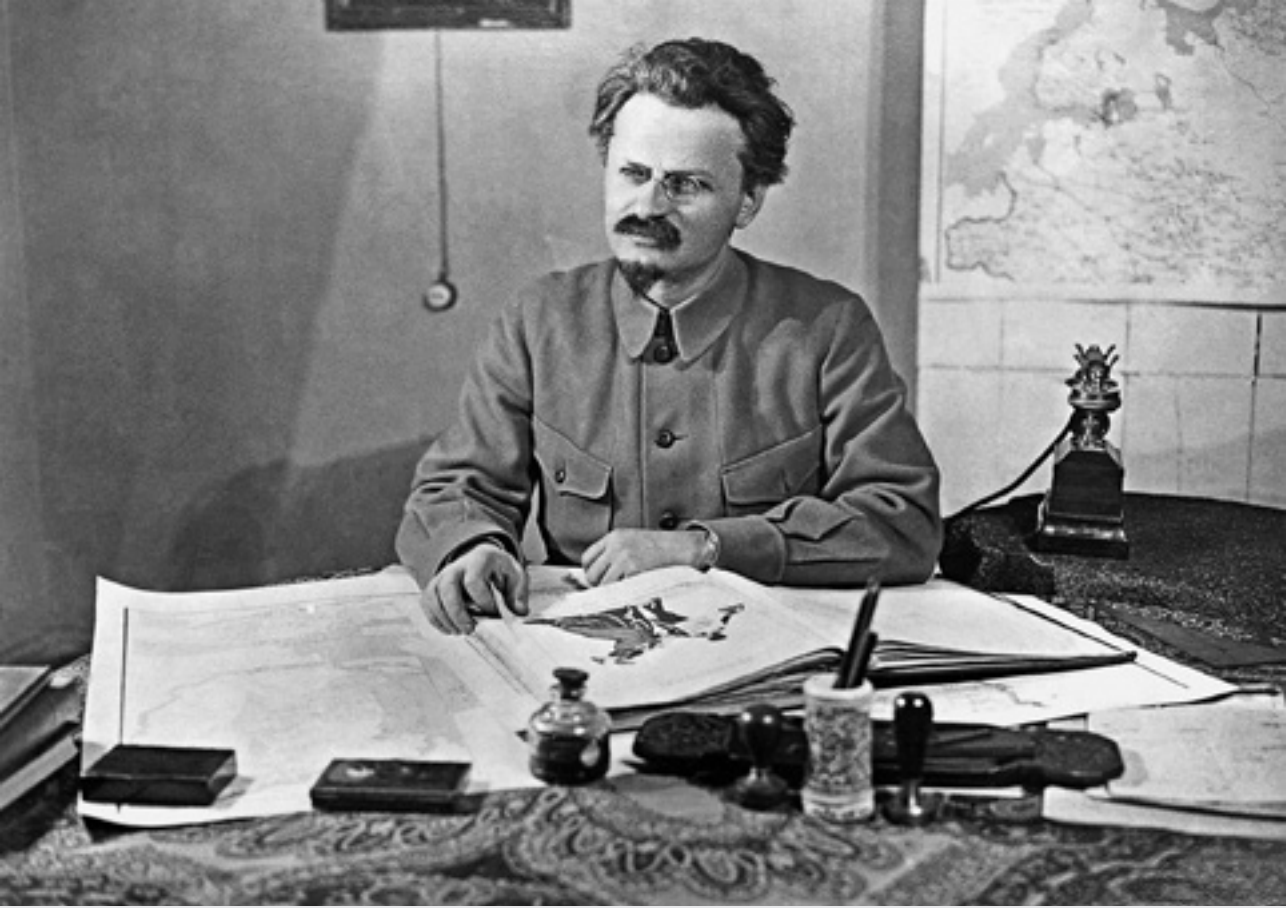
Ο ΡΩΣΙΚΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1917-1922)

Μετά το πραξικόπημα των μπολσεβίκων

του ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ ΑΡΕΤΑΙΟΥ

Από την επομένη της πραξικοπηματικής κατάληψης της εξουσίας από τους μπολσεβίκους, τον Οκτώβριο του 1917 (με το παλαιό Ιουλιανό Ημερολόγιο), οργανώνονται ένοπλες δυνάμεις αντίστασης κατά του νέου κομμουνιστικού καθεστώτος. Ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των Κόκκινων και των Λευκών, που διήρκεσε πέντε ολόκληρα χρόνια και προκάλεσε εκατομμύρια θύματα, είχε ήδη αρχίσει. Από τις 8 Νοεμβρίου 1917 (με το νέο Γρηγοριανό Ημερολόγιο) η Ρωσία βυθίστηκε στη βία και στο χάος και όλες οι δυνάμεις της χώρας συγκρούονταν χωρίς έλεος μεταξύ τους. Από τη μία πλευρά μάχονταν οι μπολσεβίκοι (Κόκκινοι) και από την άλλη οι Λευκοί, ένας ετερόκλητος συνασπισμός φιλομοναρχικών και δημοκρατικών (που εναντιώνονται κατά της εξουσίας των μπολσεβίκων) αλλά και άλλων πολιτικών δυνάμεων, όπως των μενσεβίκων (μετριοπαθών σοσιαλιστών) και των στρατών των χωρικών (των «πράσινων στρατών»), που αντιστέκονται στις επιτάξεις αγροτικών προϊόντων από τους μπολσεβίκους και στην αναγκαστική στρατολόγηση στον Κόκκινο Στρατό, ο οποίος συγκροτήθηκε τον Ιανουάριο του 1918.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Λιεφ Νταβίντοβιτς Μπρόνσταϊν, ο αποκαλούμενος Λέον Τρότσκι (1879-1940), υπήρξε ο οργανωτής και ηγέτης του Κόκκινου Στρατού και ο κύριος συντελεστής της νίκης του.

Την επομένη του πραξικοπήματος των μπολσεβίκων σχηματίστηκε ο Εθελοντικός Στρατός από τους στρατηγούς Κορνίλοφ και Αλεξέγιεφ στην περιοχή του ποταμού Ντον, στη νότια Ρωσία. Αποτελείτο αρχικά από 4.000 άνδρες, αξιωματικούς, μαθητές των στρατιωτικών σχολών και στρατιώτες του πρώην τσαρικού στρατού, αλλά επίσης από Κοζάκους και απλούς φοιτητές, που ήταν όλοι αντιμπολσεβίκοι.

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μπρεστ-Λιτόφσκ (στις 3 Μαρτίου 1918) μεταξύ της Σοβιετικής Ρωσίας και της Γερμανίας και κυρίως μετά την ανακωχή της 11ης Νοεμβρίου 1917 οι δυτικοί Σύμμαχοι υποστήριξαν την ανάπτυξη και άλλων στρατών στις περιφερειακές περιοχές της Ρωσίας: εκτός από τον Εθελοντικό Στρατό, στον οποίο ο στρατηγός Ντενίκιν διαδέχθηκε τον στρατηγό Αλεξέγιεφ που πέθανε από ασθένεια και τον στρατηγό Κορνίλοφ που

σκοτώθηκε από χειροβομβίδα, το 1918, στον Νότο σχηματίστηκε ο στρατός των Κοζάκων του Ντον, διοικούμενος από τους χειμάνους (στρατιωτικούς αρχηγούς) Καλέντιν και Μπογκαγιέφσκι. Στην Ανατολή, η Λευκή Στρατιά του ναύαρχου Κολτσάκ, εφοδιασμένη με αμερικανικής και βρετανικής κατασκευής πυροβόλα και τυφέκια, είχε νικήσει τον Κόκκινο Στρατό και ήλεγχε τη Σιβηρία και τα Ουράλια, είχε μάλιστα τόσο πολύ πλησιάσει, τον Ιούλιο του 1918, στο Αικατερίνενμπουργκ, στα Ουράλια, όπου είχε μεταφερθεί από τους μπολσεβίκους ο έκπτωτος τσάρος Νικόλαος με την οικογένειά του, ώστε οι Κόκκινοι τους δολοφόνησαν (στις 16/17 Ιουλίου 1918) για να μην πέσουν στα χέρια των Λευκών, οι οποίοι κατέλαβαν το Αικατερίνενμπουργκ στις 25 Ιουλίου. Στον Βορρά ο στρατηγός Γιουντένιτς, ορμώνοντας από την Εσθονία, απειλούσε το Πέτρογκραντ, ενώ στον Αρχάγγελο

ένας πρώην ποπουλιστής, ο Νικόλαος Τσαϊκόφσκι, υποστηριζόμενος από βρετανικό και γαλλικό στρατό, εγκατέστησε αντισοβιετική κυβέρνηση.

Από την πλευρά του ο Κόκκινος Στρατός υπερείχε αριθμητικά των αντιπάλων του. Αρχικά δεν αριθμούσε παρά μόνο μερικές δεκάδες χιλιάδες εθελοντών, μέλη των διαφόρων Σοβιέτ. Μετά την επιβολή όμως, με το διάταγμα της 29ης Μαΐου 1918, της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας για τους άνδρες ηλικίας μεταξύ 18 και 40 ετών η δύναμη του αυξήθηκε γρήγορα, κατά την άνοιξη του 1919, σε 800.000 άνδρες. Η υποροχή του συνίστατο κυρίως στην ενιαία και αποτελεσματική διοίκησή του, υπό την ηγεσία του Λέον Τρότσκι, μετά τις 13 Μαρτίου 1918. Η διοίκηση των στρατιωτικών μονάδων ανατέθηκε σε εξειδικευμένους αξιωματικούς καριέρας του πρώην τσαρικού στρατού, επιτηρούμενους από έναν ή δύο μπολσεβίκους επιτρόπους. Ο Τρότσκι, μια οργανωτική ιδιοφυΐα, οργάνωσε 12 στρατιές, από τη Μαύρη Θάλασσα έως τη Βαλτική, και για να επιτηρήσει όλα τα μέτωπα δημιούργησε ένα ευκίνητο Γενικό Επιτελείο, το θρυλικό θωρακισμένο τρένο, στο οποίο έζησε, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, επί δυόμισι χρόνια. Απέναντι σε έναν Κόκκινο Στρατό εμπνεόμενο από τον χαρισματικό αρχηγό του οι Λευκοί και οι σύμμαχοί τους ήταν πολύ διαιρεμένοι για να μπορέσουν να ανατρέψουν μια ισχυρή επαναστατική δύναμη.

Η έναρξη του εμφυλίου πολέμου το 1917

Κατά τη νύχτα της 7ης προς την 8η Νοεμβρίου 1917 οι Κόκκινοι Φρουροί και οι ναύτες της Βαλτικής κατέλαβαν τα Χειμερινά Ανάκτορα. Το πραξικόπημα, το οποίο απαθανάτισε ο Αϊζενστάιν στην ταινία του «Οκτώβρης» το 1927, έφερε τον Λένιν και τον Τρότσκι στην εξουσία. Αυτό σήμανε την αρχή του ρωσικού εμφυλίου πολέμου. Εναντίον των μπολσεβίκων, οπαδών της δικτατορίας του προλεταριάτου, αντιτάχθηκαν όλοι αυτοί που αντιστέκονταν στο πραξικόπημα (putsch) μιας μειοψηφίας

στερούμενης παντελώς εκλογικής νομιμότητας, η οποία ήταν αποφασισμένη να επικρατήσει με τη βία και την απαγόρευση της ελευθερίας του Τύπου και με την κήρυξη εκτός νόμου του μεγαλύτερου μη σοσιαλιστικού κόμματος, του Συνταγματικού Δημοκρατικού Κόμματος.

Σε αντίθεση με τον σοβιετικό θρύλο, οι πρώτοι αντίπαλοι του πραξικοπήματος των μπολσεβίκων δεν ήταν όλοι αντιδραστικοί που επιθυμούσαν την επιστροφή στο παλαιό απολυταρχικό καθεστώς. Ήταν κυρίως οι συντελεστές και οι πρωταγωνιστές της επανάστασης του Φεβρουαρίου του 1917, οι μετριοπαθείς μη μπολσεβίκοι σοσιαλιστές (μενσεβίκοι) και οι οπαδοί της συνταγματικής μοναρχίας. Όλοι αυτοί ήλπιζαν ότι με τη σύγκληση της Συντακτικής Συνέλευσης θα μπορούσαν να οδηγήσουν τη Ρωσία στον δρόμο προς τη δημοκρατία.

Οι μπολσεβίκοι διεξήγαγαν πράγματι τις εκλογές για τη Συντακτική Συνέλευση πιστεύοντας ότι θα έρχονταν πρώτο κόμμα διότι ο λαός θα τους αναγνώριζε την κοινωνικοποίηση της γης και τον τερματισμό του πολέμου. Ωστόσο οι ελπίδες τους διαψεύστηκαν, καθώς οι πρώτες και μοναδικές ελεύθερες εκλογές που έγιναν στη Ρωσία ανέδειξαν το κόμμα των μπολσεβίκων σε μια μικρή μειοψηφία. Οι μπολσεβίκοι τότε «διόρθωσαν» την κατάσταση με τις γνωστές μεθόδους τους: η Κόκκινη Φρουρά διέκοψε με τις ξιφολόγχες τις εργασίες της Συντακτικής Συνέλευσης από την πρώτη της συνεδρίαση. Την επομένη, 19 Ιανουαρίου 1918, η Συντακτική Συνέλευση διαλύθηκε λόγω του ότι «δεν αναγνώριζε τη σοβιετική εξουσία και δεν υιοθετούσε τις αποφάσεις των εργατών και του εκμεταλλευόμενου λαού». Η ενέργεια αυτή είχε ένα ξεκάθαρο μήνυμα: αυτοί που δεν ήταν με τους μπολσεβίκους θεωρούνταν αντεπαναστάτες και οι αρχηγοί τους έπρεπε να δικαστούν από τα επαναστατικά δικαστήρια (σύμφωνα με το σχετικό με τη σύλληψη των υπευθύνων για τον εμφύλιο πόλεμο αντεπαναστατών διάταγμα της 11ης Δεκεμβρίου 1917). Ήδη στις 20 Δεκεμβρίου δημιουργήθηκε ένα όργανο που επρόκειτο

Ο στρατηγός των Λευκών Λαβρ Γκεοργκίεβιτς Κορνίλοφ (1870-1918) οργάνωσε, με τον στρατηγό Αλεξέγιεφ, τον Στρατό των Εθελοντών στην περιοχή του Ντον, τον Φεβρουάριο του 1918, και τον οδήγησε στην πρώτη εκστρατεία στο Κουμπάν. Σκοτώθηκε από χειροβομβίδα το 1918. ΔΕΞΙΑ: Ο Βλαντίμιρ Ίλιτς Ουλιάνοφ (1870-1924), γνωστός με το επαναστατικό όνομα Λένιν, απευθυνόμενος σε λαϊκή συγκέντρωση στην Κόκκινη Πλατεία της Μόσχας, την 1η Μαΐου 1918.

να έχει «λαμπρό» μέλλον στο ολοκληρωτικό σοβιετικό καθεστώς: η Έκτακτη Επιτροπή για την πάλη εναντίον της αντεπανάστασης και της δολιοφθοράς (η Τσέκα), της οποίας η διεύθυνση ανατέθηκε στον Φέλιξ Ντσερζίνσκι.

Η προπαγάνδα ήταν γνωστή: οι Λευκοί, μάχονταν τη σοβιετική εξουσία –τους Κόκκινους– υπό τη διοίκηση τσαρικών στρατηγών (Ντενίκιν, Κολτσάκ, Βράνγκελ, Γιουντένιτς) και με την υποστήριξη των Συμμάχων, των Αμερικανών και των Ιαπώνων. Αυτό ήταν γεγονός, αλλά η αλήθεια ήταν πολύ πιο σύνθετη.

Ο Ντενίκιν, ο Βράνγκελ, ο Γιουντένιτς, ο Κολτσάκ ήταν πράγματι αξιωματικοί του τσαρικού στρατού. Ήταν όμως φιλομοναρχικοί, αποφασισμένοι να επαναφέρουν τον τσάρο στον θρόνο; Οι φιλομοναρχικοί αποτελούσαν μειοψηφία μεταξύ των ανώτατων Λευκών στρατιωτικών αρχηγών, αν και πολλοί κατώτεροι Λευκοί αξιωματικοί επιθυμούσαν την παλινόρθωση του τσαρικού καθεστώτος. Ο Κολτσάκ και ο Ντενίκιν, καθώς

και οι δύο αρχηγοί επικεφαλής του Εθελοντικού Στρατού, ο Αλεξέγιεφ και ο Κορνίλοφ, υποδέχθηκαν με ικανοποίηση την πτώση του τσαρικού καθεστώτος και την παραίτηση του τσάρου Νικολάου Β'. Στην πραγματικότητα όλοι οι Λευκοί αρχηγοί δεν είχαν παρά έναν σκοπό: τον αγώνα εναντίον των οπαδών της δικτατορίας του προλεταριάτου και της παγκόσμιας πάλης των τάξεων, την υπεράσπιση της πατρίδας Ρωσίας και τη συνέχιση του πολέμου κατά της Γερμανίας. Σύμφωνα μάλιστα με τη γνώμη τους, η επιλογή του πολιτικού συστήματος θα ερχόταν μετά τη νίκη κατά των μπολσεβίκων. Ο ρωσικός λαός θα αποφάσιζε τότε τελείως ελεύθερα σε ποιο καθεστώς θα επιθυμούσε να ζήσει.

Οι πρώτες συγκρούσεις μεταξύ των Λευκών και των Κόκκινων έλαβαν χώρα, στο τέλος του 1917, στα εδάφη των Κοζάκων του ποταμού Ντον, όπου είχαν καταφύγει οι Αλεξέγιεφ, Κορνίλοφ και Ντενίκιν, οι κυριότεροι αντιμπολσεβίκοι αρχηγοί. Μια χούφτα αξιωματικών, μαθητών στρα-

τιωτικών σχολών και σπουδαστών τούς ακολουθούσαν. Επρόκειτο για μερικές εκατοντάδες εθελοντών που συγκρότησαν τον Εθελοντικό Στρατό (ή Λευκό Στρατό), ο οποίος, μαζί με τους αντιμπολσεβίκους Κοζάκους, αντιστάθηκε στους ναύτες της Σεβαστούπολης (στην Κριμαία), στους εργάτες του Ντόνμπας (της Κοιλάδας του Ντον) και στους Κόκκινους Φρουρούς. Ο Κόκκινος Στρατός των εργατών και των χωρικών δεν υφίστατο ακόμη. Επρόκειτο να συγκροτηθεί τον Ιανουάριο του 1918, επί τη βάσει της αρχής της εθελοντικής θητείας και της εκλεγμένης διοίκησης.

Η επέμβαση των ξένων δυνάμεων

Στις αρχές του Μαρτίου του 1918 οι μπολσεβίκοι υπέγραψαν με τη Γερμανία τη συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ. Η Ρωσία έχανε, σύμφωνα με τη συνθήκη αυτήν, ένα ιδιαίτερα παραγωγικό τμήμα του εδάφους της και, κυρίως, άλλαζε στρατόπεδο στα μέσα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ενώ έως τότε ήταν πιστή σύμμαχος της Γαλλίας και της Αγγλίας, συνήπτε τώρα ειρήνη με τον εχθρό, ο οποίος κατελάμβανε ένα μεγάλο μέρος της μεσημβρινής Ρωσίας.

Η ρωσική αυτή υποχώρηση οδήγησε τους Γάλλους και τους Βρετανούς να επέμ-

Ο Ρώσος στρατηγός του τσαρικού στρατού Μιχαήλ Αλεξέγιεφ, ο οποίος συγκρότησε μαζί με τον στρατηγό Κορνίλοφ τον Εθελοντικό Στρατό των Λευκών στη νότια Ρωσία, αμέσως μετά το πραξικόπημα των μπολσεβίκων. ΔΕΞΙΑ: Πυροβολητές του Λευκού Στρατού του Βράνγκελ, το 1917, στη νότια Ρωσία. ΚΑΤΩ: Συγκέντρωση του Κόκκινου Στρατού, ο οποίος οργανώθηκε τον Ιανουάριο του 1918 από τον Τρότσκι.

βουν στρατιωτικά στα βόρεια της χώρας από την άνοιξη του 1918, με το πρόσχημα να ανακτήσουν το πολεμικό υλικό που είχαν προμηθεύσει στους παλαιούς συμμάχους τους και να αποτρέψουν να περιέλθει το υλικό αυτό στους Γερμανούς ή στους μπολσεβίκους. Οι Λευκοί ανέλαβαν την υποχρέωση να σεβαστούν τις ειλημμένες μέχρι τον Οκτώβριο του 1917 δεσμεύσεις της Ρωσίας και δέχθηκαν ευνοϊκά την προοπτική μιας βοήθειας των Συμμάχων και των Αμερικανών προκειμένου αυτοί να συμβάλουν στην πτώση του μπολσεβικικού καθεστώτος.

Η βοήθεια των Συμμάχων άρχισε να υλοποιείται μετά τον Νοέμβριο του 1918. Έπειτα από την παραίτηση του Κάιζερ και του αυτοκράτορα της Αυστρίας στο Βερολίνο και στη Βιέννη αντίστοιχα ο φόβος μιας «μπολσεβικικής επιδημίας» οδήγησε σε επιτάχυνση της υποστήριξης των Συμμάχων προς τους Λευκούς: βρετανικά και αμερικανικά στρατεύματα (περίπου 5.000 και 8.000 άνδρες αντίστοιχα) αποβιβάστηκαν στα βόρεια της Ρωσίας, ένα εκστρατευτικό αμερικανικό σώμα 10.000 ανδρών και όχι λιγότεροι από 70.000 Ιάπωνες αποβιβάστηκαν στη Σιβηρία και 1.000 Γάλλοι στρατιώτες πάτησαν το πόδι τους στην Ουκρανία και στην Κριμαία με εξοπλισμό και χρήματα. Στις δυνάμεις αυτές πρέπει να προστεθούν και 50.000 άνδρες της Αυστροουγγαρίας που βρίσκονταν στη Ρωσία ως αιχμάλωτοι πολέμου του ρωσικού στρατού (η Τσεχική Λεγεώνα). Οι Τσεχοσλοβάκοι αυτοί αιχμάλωτοι, που επρόκειτο να επανέλθουν στην Ευρώπη μέσω Σιβηρίας, εγκλωβίστηκαν εκεί εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου και πολέμησαν στο πλευρό των Λευκών του ναύαρχου Κολτσάκ και εναντίον των Κόκκινων, υπό τη διοίκηση του αρχηγού της γαλλικής στρατιωτικής αποστολής στρατηγού Ζανίν.

Ωστόσο στο Παρίσι, στο Λονδίνο και στην Ουάσινγκτον η βοήθεια προς τις αντιμπολσεβικικές δυνάμεις αμφισβητήθηκε από όλους αυτούς που γοητεύονταν από τις μεσσιανικές υποσχέσεις για τη δημιουργία ενός καινούργιου καλύτερου κόσμου.

Επιπλέον, οι Κλεμανσώ, Λόιντ Τζορτζ και Γουίλσον, που είχαν άλλες προτεραιότητες, δεν διέθεταν ένα σφαιρικό σχέδιο βοήθειας προς τους Λευκούς και ενδιαφέρονταν πρωτίστως για τα εθνικά τους συμφέροντα. Έτσι, στην ώρα του απολογισμού η ξένη επέμβαση, που αποσκοπούσε στο να προσφέρει βοήθεια στους Λευκούς, αποδείχθηκε ότι προκάλεσε μια εντυπωσιακή σειρά σφαλμάτων και αποτυχιών: καθυστερημένες παραδόσεις άχρηστων ή σε κακή κατάσταση υλικών και όπλων, βιαστικές εκκενώσεις περιοχών, ανταρσίες στον βρετανικό και στον γαλλικό στρατό, η προδοσία κατά του ναύαρχου Κολτσάκ, ύποπτου ως «ανθρώπου των Άγγλων» κατά τον στρατηγό Ζανίν, και η παράδοσή του στους μπολσεβίκους οι οποίοι τον τυφέκισαν χωρίς δίκη. Οι Δυτικοί αποδείχθηκαν τελικά απογοητευτικοί σύμμαχοι των Λευκών. Αλλά και η διαφθορά στις τάξεις του Λευκού Στρατού συνέβαλε στη διασπάθιση της βοήθειας, καθώς όπλα, στολές, κλιννοσκεπάσματα, ακόμη και νοσοκομειακά υλικά εκλάπησαν και κατέληξαν να πωλούνται στη μαύρη αγορά! Κατά τις συγκρούσεις, π.χ., στο Χάρκοβο της Ουκρανίας, πολλοί στρατιώτες του Ντενίκιν που υπηρετούσαν στα τεθωρακισμένα συνεληφθήσαν να ανταλλάσσουν αντιψυκτικούς ανεμιστήρες των τανκς με βότκα στο ξενοδοχείο Μετροπόλ.

Οργάνωση και δυνάμεις των αντίπαλων στρατών – Η διεξαγωγή των επιχειρήσεων

Πέντε χρόνια πέρασαν από τις πρώτες συγκρούσεις στην περιοχή του Ροστόφ, επί του Ντον, το 1918, ως την τελευταία στρατιωτική αναμέτρηση: την κατάληψη του Βλαδιβοστόκ στον Ειρηνικό, τον Οκτώβριο του 1922, από τον Κόκκινο Στρατό. Οι κυριότερες επιχειρήσεις διεξήχθησαν κατά το 1919-1920, έως την κατάληψη της Κριμαίας από τους μπολσεβίκους και την εκκένωσή της από τον στρατηγό Βράνγκελ που κατέφυγε, επιβαίνοντας σε πλοία των Συμμάχων, στην Κωνσταντινούπολη, ακολουθούμενος από 150.000 στρατιωτικούς και εμιγκρέδες πολίτες (Νοέμβριος του

Ο Στρατός των Λευκών: οι στρατιώτες του Εθελοντικού Στρατού που συγκροτήθηκε τον Νοέμβριο του 1917, στην περιοχή του ποταμού Ντον, από τους στρατηγούς Κορνίλοφ και Αλεξέγιεφ.

1920). Στην Κριμαία πολέμησε κατά των μπολσεβίκων και ένα ελληνικό εκστρατευτικό σώμα, που είχε στείλει εκεί η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Κατά τον εμφύλιο πόλεμο τα μέτωπα στα οποία αναμετρήθηκαν ο Κόκκινος Στρατός και οι διάφορες μονάδες των Λευκών ήταν πολλά, αλλά κυρίως τρία: στον Βορρά, στην περιοχή του Πέτρογκραντ, ο στρατηγός Γιουντένιτς οργάνωσε με τη βοήθεια των Βρετανών μια στρατιά Λευκών με σκοπό την επίθεση κατά της πρώην ρωσικής πρωτεύουσας (η σοβιετική κυβέρνηση είχε μεταφέρει την πρωτεύουσα από το Πέτρογκραντ στη Μόσχα). Η επίθεση της στρατιάς αυτής, η οποία ήταν πλήρως εξοπλισμένη από τους Βρετανούς με αεροπλάνα, άρματα μάχης και τεθωρακισμένα οχήματα με βρετανικά πληρώματα και είχε προχωρήσει και καταλάβει τα υψώματα Πούλκοβο, στα προάστια του Πέτρογκραντ, κατέρρευσε τελικά τον Οκτώβριο του 1919, ύστερα από ηρωική αντεπίθεση του Κόκκινου Στρατού με επικεφαλής τον ίδιο τον Τρότσκι, ο οποίος έφιππος οδήγησε τους άνδρες του στη μάχη που συνήφθη στα

υψώματα αυτά. Στην Ανατολή, στον Βόλγα, στη Σιβηρία και στα Ουράλια, ύστερα από σκληρές μάχες γύρω από το Τσαρίτσιν (το μελλοντικό Στάλινγκραντ), επί του Βόλγα, οι Κόκκινοι, υπό την αρχηγία του Ιωσήφ Στάλιν και του Κλίμεντ Βοροσίλοφ, εμπόδισαν αρχικά (τέλος του 1918) τη συνένωση των Κοζάκων του Ντον με τις δυνάμεις των Λευκών του ναύαρχου Κολτσάκ πέραν του Βόλγα, στη Σιβηρία, και στη συνέχεια, υπό τον ιδιοφυή στρατηγό Μιχαήλ Τουχατσέφσκι, απώθησαν προς τη Σιβηρία τον στρατό του Κολτσάκ που είχε πλησιάσει τον Βόλγα και προήλανε προς την Ευρωπαϊκή Ρωσία και τελικά τον συνέτριψαν, τον Νοέμβριο του 1919. Και στον Νότο –από την Ουκρανία έως τα εδάφη των Κοζάκων του Ντον και του Κουμπάν– ο στρατός του Ντενίκιν, εξοπλισμένος με βρετανικά όπλα, πυροβόλα και πολυβόλα, ακόμη και με άρματα μάχης και αεροπλάνα, στην προσπάθειά του να φθάσει και να καταλάβει τη Μόσχα και ύστερα από αρχικές επιτυχίες στην Ουκρανία και στη Νότια Ρωσία, αναχαιτίστηκε στο Ορέλ, 300 χλμ. νοτίως της Μόσχας, από τους Κόκκινους υπό την

Επαναστατικές αφίσες του Κόκκινου Στρατού που είχαν σκοπό να ενθαρρύνουν τους μαχητές μπολσεβίκους κατά των Λευκών.

ηγεσία του χαρισματικού αξιωματικού του Ιππικού Σεμέν Μπουντένι, αρχηγού της 1ης Κόκκινης Στρατιάς Ιππικού, και αναγκάστηκε να υποχωρήσει ατάκτως έως το Νοβοροσίσκ, στη Μαύρη Θάλασσα, από όπου πραγματοποίησε μια καταστροφική και χαοτική εκκένωση στις 25-27 Μαρτίου του 1920: μόνο 50.000 στρατιώτες επιβίβασθηκαν στα πλοία των Συμμάχων και μεταφέρθηκαν στην Κριμαία, ενώ 60.000 Λευκοί εγκαταλείφθηκαν στο έλεος των Κόκκινων. Λίγο αργότερα, τον Νοέμβριο του 1920, ο στρατός του στρατηγού Βράνγκελ ηττήθηκε στην Κριμαία και αναγκάστηκε, όπως είδαμε, στην εκκένωση της περιοχής. Αλλά και το αντεπαναστατικό κίνημα του Τσαϊκόφσκι, στον Βορρά, είχε επίσης ηττηθεί. Έτσι, κατά το τέλος του 1920 το λευκό κίνημα, που φαινόταν να υπερισχύει στις αρχές του 1919, είχε πλέον κατ' ουσίαν καταρρεύσει σε όλα τα μέτωπα.

Στο πλαίσιο αυτό η ενότητα της διοίκησης του Κόκκινου Στρατού υπό τον Τρότσκι παρείχε στη Μόσχα ένα σημαντικό πλεονέκτημα, τη στιγμή κατά την οποία οι δυνάμεις των Λευκών ήταν διάσπαρτες,

λιγότερο ευκίνητες και πολύ κατώτερες αριθμητικά: καμία από τις δύο κυριότερες στρατιές των Λευκών (του Ντενίκιν στον Νότο και του Κολτσάκ στην Ανατολή) δεν υπερέβησαν ποτέ τους 100.000 άνδρες, όταν τον Νοέμβριο του 1920 ο Κόκκινος Στρατός διέθετε 800.000 μαχητές. Επιπλέον, ο συντονισμός μεταξύ των στρατιών των Λευκών ήταν ελλιπέστατος: ο στρατός του Κολτσάκ, στη Σιβηρία, ο οποίος εθεωρείτο ότι διοικούσε όλες τις στρατιές των Λευκών, δεν είχε άμεση επαφή με τον Ντενίκιν, τον αρχηγό των δυνάμεων των Λευκών στα νότια της Ρωσίας, ούτε με τον στρατηγό Γιουντένιτς, ο οποίος είχε επιφορτισθεί με την επίθεση κατά του Πέτρογκραντ.

Η κατάσταση περιπλεκόταν ακόμη περισσότερο από τη δράση στρατών χωρίς ξεκάθαρη ιδεολογία, που πολεμούσαν πότε στο πλευρό των Κόκκινων και πότε των Λευκών, όπως ο αναρχικός Νέστορ Μακνό, εκ περιτροπής σύμμαχος και αντίπαλος του σοβιετικού καθεστώτος, ο Ουκρανός εθνικιστής Σίμον Πετλιούρα, ο οποίος μαχόταν και τα δύο στρατόπεδα, ενώ δεν ήταν λίγες οι εξεγέρσεις των χωρικών λόγω των

επιτάξεν αγροτικών προϊόντων που επιβλήθηκαν από τους μπολσεβίκους και των επιστρατεύσεων, είτε από τους Κόκκινους είτε από τους Λευκούς.

Επιπλέον, οι Σοβιετικοί είχαν να αντιμετωπίσουν συγχρόνως και τον πόλεμο με την Πολωνία, από το τέλος Απριλίου έως τα μέσα Οκτωβρίου του 1920. Ο πόλεμος αυτός είχε πολλές εναλλαγές: η σοβιετική κυβέρνηση βρέθηκε αρχικά σε απελπιστική θέση, καθώς τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1920 οι Πολωνοί προήλασαν και κατέλαβαν τις δυτικές ρωσικές επαρχίες. Στη συνέχεια ο Κόκκινος Στρατός, υπό την ηγεσία του στρατηγού Μιχαήλ Τουχατσέφσκι, αντεπιδέθηκε, φθάνοντας μέχρι τις πύλες της Βαρσοβίας. Κατόπιν οι Πολωνοί, με τη βοήθεια γαλλικών πιστώσεων και εφοδίων από τους Συμμάχους, νίκησαν τους Κόκκινους και επικράτησαν. Με την ανακωχή, όμως, του Οκτωβρίου του 1920 οι μπολσεβίκοι κατά-

φεραν να απελευθερώσουν δυνάμεις, να τις συγκεντρώσουν στο νότιο μέτωπο και να νικήσουν έτσι τον στρατό του Βράνγκελ στην Κριμαία. Τελικά η Συνθήκη της Ρίγας, που υπεγράφη στις 18 Μαρτίου 1921, απέδωσε στην Πολωνία πολλά από τα διεκδικούμενα εδάφη.

Καμία ρωσική περιοχή δεν γλύτωσε από τον εμφύλιο. Ο πόλεμος ακολουθούσε, στις απέραντες ρωσικές εκτάσεις, τις σιδηροδρομικές γραμμές, προσαρμοζόμενος στους εποχιακούς περιορισμούς. Εάν εξαιρέσουμε την επίθεση των Λευκών κατά του Πέτρογκραντ (το φθινόπωρο του 1919) και τις μάχες γύρω από το Τσαρίτσιν, στον Βόλγα, δεν υπήρξε καμία μάχη καθοριστική για τη νίκη του ενός ή του άλλου στρατοπέδου. Οι αντίπαλοι στρατοί συγκρούονταν σε έναν πόλεμο κινήσεων που ευνοούσε το Ιππικό, τη λεγόμενη «τατσάνκα», δηλαδή το τετράτροχο άρμα συρόμενο από πολλά άλογα και εφοδιασμένο με πολυβόλο μεγάλου βεληνεκούς, ή τα θωρακισμένα τρένα. Επίσης και τα δύο στρατόπεδα χρησιμοποίησαν τα αεροπλάνα και τα τανκς που χρησιμοποιήθηκαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η τελική νίκη του Κόκκινου Στρατού και η συμβολή του Τρότσκι

Οι αρχηγοί των Λευκών, σύμφωνα με την εκπαίδευσή τους και επηρεασμένοι από τους Συμμάχους, χρειάστηκαν αρκετό διάστημα για να αντιληφθούν τη διαφορά μεταξύ μιας κλασικής σύγκρουσης και ενός εμφυλίου πολέμου που τους έφερνε αντιμέτωπους με τους Κόκκινους. Ο Ντενίκιν και ο Κολτσάκ σκέπτονταν και ενεργούσαν ως στρατιωτικοί, βάσει του παραδοσιακού κώδικα των αξιωματικών, τη στιγμή κατά την οποία οι Κόκκινοι διεξήγαν ένα ιδεολογικό αγώνα χωρίς έλεος, που περιελάμβανε την αιχμαλωσία ομήρων, τον εγκλεισμό σε στρατόπεδα συγκεντρώσεων, τα βασανιστήρια και τις εκτελέσεις χωρίς δίκες των «ταξικών εχθρών».

Ενώ στην αρχή οι αξιωματικοί του πρώην τσαρικού στρατού χαρακτηρίστηκαν από

Ο αναρχικός αρχηγός Νέστορ Μακνό, το 1919, που πολεμούσε τότε στο πλευρό των Κόκκινων και τότε στο πλευρό των Λευκών.

Ο λιμός στην περιοχή του ποταμού Βόλγα (καλοκαίρι 1921) στην ακμή του εμφυλίου πολέμου.

τους μπολσεβίκους ως οι χειρότεροι εχθροί, στη συνέχεια θεωρήθηκαν ως «εξειδικευμένοι στρατιωτικοί» (spets, κατά την ορολογία των μπολσεβίκων) και εντάχθηκαν στην υπηρεσία του Κόκκινου Στρατού, των εργατών και των χωρικών. Αν και παισιώθηκαν από μπολσεβίκους πολιτικούς επιτρόπους, διότι θεωρούνταν ύποπτοι προδοσίας, η σοβιετική ηγεσία εκμεταλλεύθηκε την πολύτιμη εμπειρία τους για να πολεμήσει τους Λευκούς. Από τους αξιωματικούς αυτούς άλλοι προσχώρησαν οικειοθελώς στον Κόκκινο Στρατό και άλλοι με την απειλή αντίποινων.

Ο Τρότσκι ήταν αυτός που επέβαλε τους spets, από την άνοιξη του 1918, όταν έγινε κομισάριος (υπουργός) Πολέμου. Η τελική νίκη των Κόκκινων του όφειλε πολλά. Πολύ γρήγορα μεταμόρφωσε τον νεοσύστατο Κόκκινο Στρατό: εκτός από την αξιοποίηση των παλαιών αξιωματικών του τσαρικού στρατού, κατήργησε την εκλεγμένη διοίκηση, επέβαλε αυστηρή πειθαρχία και την επιστράτευση και εφοδίασε τα στρατεύματά του με στολές που έφεραν ένα ισχυρό έμβλημα, τα κόκκινα αστέρια. Ο Τρότσκι επανέφερε τα διακριτικά των αξιωματικών και τα παράσημα. Στις προσπάθειές του είχε την υποστήριξη του Λένιν, που αναγνώριζε τη χρησιμότητα και την ικανότητα

του κομισάριου Πολέμου. Συνεργοί ο Λένιν και ο Τρότσκι και μαέστροι στην προπαγάνδα, είχαν ένα ακόμη πλεονέκτημα έναντι των Λευκών, οι οποίοι ποτέ δεν έμαθαν τη βίαιη και απλοϊκή γλώσσα του εμφυλίου πολέμου: συνθήματα εύστοχα και κατανοητά σε όλους, με ωραίες επαναστατικές αφίσες, φιλοτεχνημένες από καλλιτέχνες που είχαν προσχωρήσει στο στρατόπεδο των μπολσεβίκων.

Εκτός από όλους τους παραπάνω λόγους, ο Κόκκινος Στρατός διέθετε ένα ακόμη σημαντικό πλεονέκτημα έναντι των Λευκών που εξηγεί την τελική επικράτησή του: το γεγονός ότι η σοβιετική κυβέρνηση ήλεγχε την καρδιά της Ρωσίας με τη Μόσχα και το Πέτρογκραντ, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της και της βιομηχανίας της και τον μεγάλο όγκο των πολεμικών εφοδίων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ ο στρατός των Λευκών ήταν ελλιπώς εξοπλισμένος, παρά τη βοήθεια των Συμμάχων. Επιπλέον, ο Κόκκινος Στρατός επιχειρούσε από εσωτερικές γραμμές επικοινωνίας, ενώ οι Λευκοί ήταν διάσπαρτοι στην περιφέρεια και χωρίς συντονισμό μεταξύ τους. Τέλος, οι μπολσεβίκοι, χάρη και στην προπαγάνδα τους, κέρδισαν την υποστήριξη της μεγάλης πλειονότητας των χωρικών και των ντόπιων πληθυσμών.

Ο Λένιν, ερχόμενος στο Πέτρογκραντ, στις 16 Απριλίου 1917, από την εξορία του στην Ελβετία.

Οι ολέθριες συνέπειες του εμφυλίου πολέμου

Ο εμφύλιος πόλεμος ανάγκασε τουλάχιστον ένα εκατομμύριο Ρώσους να εγκαταλείψουν οριστικά την πατρίδα τους και να εγκατασταθούν σε μια νέα πατρίδα, «μια άλλη Ρωσία», στη Γαλλία και σε άλλες χώρες – από την Παραγουάη ως την Αιθιοπία.

Κατά το 1920-1921 ο πόλεμος εξολόθρεψε 10 εκατομμύρια Ρώσους πολίτες, νεκρούς στις μάχες ή από τη σοβιετική τρομοκρατία εναντίον των κοινωνικών ελίτ, του κλήρου και των χωρικών, και από την τρομοκρατία των Λευκών, κυρίως τα φρικιαστικά πογκρόμ των Λευκών Κοζάκων κατά των Εβραίων, με 300.000 θύματα, ή ακόμη θύματα του ψύχους, του λιμού, των επιδημιών τύφου και χολέρας και όλων όσα προκάλεσε στη Ρωσία η τραγική ρωγμή του εμφυλίου πολέμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Le Figaro, Histoire: Τεύχος, Février – Mars, 2017, No 30, *La Revolution Russe*.

Alexandre Jevakhoff, *La Guerre civile Russe, 1917-1922*, Ed. Perrin.

Helene Carrere d'Encausse, a) *Nicolas II*, b) *Lenine*, c) *Une histoire de l' Empire Russe de 1552 a nos jours*, d) *Les Romanov*, Editions, Fayard.

Simon Sebag Montefiore, *Les Romanov, 1613-1918*, Ed. Calman – Levy.

Orlando Figes, *La Revolution Russe*, 2 Τόμους, Editions Gallimard, 2009.

Pierre Gonneau, *Historie de la Russie, d' Ivan le Terrible a Nicolas II, 1547-1917*, Ed. Tallandier.

Nicholas Riasanovsky – Mark Steinberg, *A History of Russia, 7th Edition*, Oxford University Press, 2005.

Alexandre Jevakhoff, *Les Russes Blancs*, Editions Tallandier, Paris, 2007.

Orlando Figes, *A people's Tragedy, The Russian Revolution 1891-1924*, Pimlico Edition, 1997.

Paul Bushkovitch, *A Concise History of Russia*, Cambridge University Press, 2012.

Russia, A History, Edited by Gregory L. Freeze, Oxford University Press, Second Edition, 2002.

Ο Λυκούργος Αρεταίος είναι οικονομολόγος, ιστορικός.

ΛΕΝΙΝ:

Συνοπτικό βιογραφικό σημείωμα του ιδρυτή της Σοβιετικής Ένωσης

της ΜΑΡΙΑΣ ΣΑΜΠΑΤΑΚΑΚΗ

Ο Βλαντίμιρ Ίλιτς Ουλιάνοφ –όπως ήταν το πραγματικό όνομα του Λένιν– διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού, του οικονομικού και του κοινωνικού πεδίου του 20ού αιώνα. Θεωρητικός των μαρξιστικών ιδεών, εξελίχθηκε σε ηγέτη της Οκτωβριανής Επανάστασης που ξέσπασε στη Ρωσία το 1917 και σε θεμελιωτή του Κομμουνιστικού Κόμματος της μετέπειτα Σοβιετικής Ένωσης. Γεννημένος στη Σιβηρία το 1870, γόνος αστικής οικογένειας, ακολούθησε νομικές σπουδές, λαμβάνοντας παράλληλα ενεργό μέρος στο αντιμοναρχικό φοιτητικό κίνημα που εκδηλώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1880. Η ανάμειξή του σε αντικαθεστωτικές ενέργειες τον οδήγησε σύντομα στη σύλληψη και στην εξορία. Συστηματικός μελετητής των Μαρξ, Ένγκελς και Πλεχάνοφ, ήταν εκείνος που εργάστηκε για τη μετατροπή της θεωρίας σε πράξη.

Φωτογραφία του Λένιν κατά την περίοδο της πρώτης παραμονής του στην Ελβετία. ΚΑΤΩ: Τις σχέσεις με τους συντρόφους καθόριζε η κοινή γραμμή και η προσήλωση στον ίδιο στόχο.

Η άνδρωση μιας επαναστατικής προσωπικότητας

Καθοριστικό ρόλο στην πορεία του Λένιν φαίνεται ότι διαδραμάτισε ο απαγχονισμός του αδελφού του Αλεξάντρ, το 1891, λόγω της κατηγορίας που του αποδόθηκε για εμπλοκή σε σχεδιαζόμενη απόπειρα κατά του τσάρου Αλέξανδρου Γ'. Το διάστημα που ακολούθησε το τραγικό γεγονός ο Λένιν επιδόθηκε σε μελέτες και σε αρθρογραφία, ξεδιπλώνοντας σταδιακά την πολιτική του σκέψη και αποκρυσταλλώνοντας το ιδεολογικό προφίλ του. Τα κείμενά του κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα έχουν κυρίως παρεμβατικό χαρακτήρα σε μικρά ή μεγαλύτερα πρακτικά ζητήματα που απασχολούν τη ρωσική κοινωνία της εποχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κείμενό του για τον νόμο περί επιβολής προστίμων στους βιομηχανικούς εργάτες από τους εργοδότες, που δημοσιεύεται το φθινόπωρο του 1895: «Οι εργάτες δουλεύουν για τους κεφαλαιοκράτες και οι κεφαλαιοκράτες τούς τιμωρούν. Όλη η διαφορά βρίσκεται μόνο στο ότι πρώτα τον υπεξούσιο άνθρωπο τον χτυπούσαν με τη βέργα, ενώ τώρα τον χτυπούν με το ρούβλι. [...] Η από κοινού εργασία δεν μπορεί να εκτελείται χωρίς τάξη, χωρίς να υποτάσσονται όλοι σε αυτή την τάξη. Η από κοινού εργασία όμως μπορεί να εκτελείται και χωρίς την υποταγή των εργατών στους εργοστασιάρχες. Η από κοινού εργασία απαιτεί πραγματικά επίβλεψη για την τήρηση της τάξης, δεν απαιτεί καθόλου να ανήκει πάντα σε εκείνον που δεν δουλεύει και ζει από την ξένη εργασία. Από εδώ φαίνεται ότι τα πρόστιμα δεν τα επιβάλλουν επειδή οι άνθρωποι εργάζονται από κοινού αλλά επειδή στο σημερινό κεφαλαιοκρατικό καθεστώς όλος ο εργατικός κόσμος δεν έχει καμία ιδιοκτησία: όλες οι μηχανές, τα εργαλεία, οι πρώτες ύλες, η γη, τα σιτηρά βρίσκονται στα χέρια των πλουσίων. Οι εργάτες αναγκάζονται να υποταχθούν σε αυτούς για να μην πεθάνουν από την πείνα. Και όταν μια φορά πουληθούν είναι υποχρεωμένοι να υποτάσσονται και να ανέχονται τις τιμωρίες τους».

Την περίοδο εκείνη ο Λένιν ήταν ήδη εγκατεστημένος στην Αγία Πετρούπολη, όπου ανέλαβε την καθοδήγηση των εκεί κομμουνιστικών οργανώσεων και τη διασπορά των μαρξιστικών ιδεών, ενώ αναλύει και ερμηνεύει βάσει αυτών τον τρόπο κίνησης της οικονομίας και της λειτουργίας της κοινωνίας. Μιλάει για την καταγωγή και τη διαστρωμάτωση της κοινωνίας, για την αναγκαιότητα και τις δομές του κράτους, για τη σχέση της εργασίας με την παραγωγή, για την κατανομή του πλούτου, την ιδιοκτησία, τη μοναρχία κ.ά. Πρόκειται για μια διαφορετική, ανατρεπτική προσέγγιση του κόσμου, εξαιτίας της οποίας ο Λένιν συλλαμβάνεται και πάλι από τις Αρχές, στα τέλη του 1895, και εκτοπίζεται στη Σιβηρία. Καθώς, όμως, η τσαρική Ρωσία διανύει μια μεταβατική εποχή σε όλα τα επίπεδα καθίσταται αρκετά δύσκολη η αποτροπή της διάδοσης των διακηρύξεών του. Ο θεσμός της μοναρχίας παραμένει άκαμπτos και ο μηχανισμός που τον συνοδεύει δυσκίνητος. Αν σε αυτό προστεθεί μια σταδιακή αποδυνάμωση των μικρομεσαίων στρωμάτων και κυρίως των επαγγελματιών, ως συνέπεια τόσο του εγχώριου μετασχηματισμού της οικονομίας όσο και λόγω των συνθηκών κρίσης και ύφεσης που επικρατούν διεθνώς κατά την εκπνοή του 19ου αιώνα, γίνεται ξεκάθαρο και σαφές το γιατί αυξάνεται διαρκώς το ακροατήριο του Λένιν.

Η έκδοση της *Τσκρα* και οι μπολσεβίκοι

Το καλοκαίρι του 1900 ο Λένιν, έχοντας εκτίσει την ποινή του, βρίσκεται πλέον στην Ελβετία. Εκεί θα εκδοθεί και η εφημερίδα *Τσκρα*, που θα αποτελέσει το βασικό εργαλείο διάδοσης των ιδεών του έως το 1903. Την ίδια περίοδο θέτει το πλαίσιο σύστασης πολιτικού φορέα και, με τη συνεργασία του Γκεόργκι Πλεχάνοφ, διοργανώνει στο Λονδίνο συνέδριο του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Κατά τη διάρκεια των εργασιών του συνεδρίου οι συμμετέχοντες θα έρθουν σε ρήξη. Ο Λένιν εμμένει στη θέση του (όπως αυτή είχε νωρίτερα δια-

Η διαφώτιση και η καθοδήγηση της εργατικής τάξης ώστε να αναπτύξει ανάπτυξη επαναστατική συνείδηση υπήρξε κύριο μέλημα της πολιτικής πρακτικής του Λένιν. ΚΑΤΩ. Αφίσα της Κομμουνιστικής Διεθνούς. ΔΕΞΙΑ: Η καρικατούρα του Λένιν ως διώκτης των μοναρχών του πλανήτη.

τυπωθεί στα γνωστά κείμενά του υπό τον τίτλο «Τι να κάνουμε» και «Από πού να αρχίσουμε») και υποστηρίζει τη δημιουργία ενός κόμματος-μέντορα των εργατών προκειμένου να αποκτήσουν ταξική συνείδηση και επαναστατική διάθεση. Η άποψή του επικρίνεται από στενούς συντρόφους και συνεργάτες (μεταξύ των οποίων και ο Πλεχάνοφ), που υποστηρίζουν μια πιο αυθόρμητη σχέση ανάμεσα στο κόμμα και στους προλετάριους. Στην πλειονότητά τους οι σύνεδροι (δηλαδή οι μπολσεβίκοι) τάχθηκαν με την πλευρά του Λένιν, ενώ οι λεγόμενοι μενσεβίκοι (οι μειοψηφούντες) υποχρεώθηκαν να αποχωρήσουν. Στα τέλη του 1904 με αρχές του 1905 ο Λένιν κυκλοφορεί στη Γενεύη της Ελβετίας το πρώτο φύλλο της εφημερίδας *Βπερίοντ* και στο άρθρο του με τίτλο «Καιρός να τελειώνουμε» αποσαφηνίζει: «...Το κόμμα μας είναι σοβαρά άρρωστο και μέσα στην τελευταία χρονιά έχασε το λιγότερο τη μισή επιρροή του. [...] Και εμείς αποτεινόμαστε τώρα σε όσους δεν είναι διατεθειμένοι να αντιμετωπίσουν με χλευασμό ή χαιρεκακία τη σοβαρή αυτή αρρώστια, [...] σε όσους θεωρούν χρέος τους να ξεδιאלύνουν πέρα για πέρα [...] τις αιτίες της κρίσης [...]. Κάναμε κάθε δυνατή υποχώρηση, μια σειρά από τις πιο απίθανες υποχωρήσεις, για να εξακολουθούμε να δουλεύουμε μαζί με τη “μειοψηφία” μέσα στο ίδιο κόμμα. [...] Σε διάκριση από τους μενσεβίκους που δρουν κρυφά, μυστικά από το κόμμα, είμαστε υποχρεωμένοι να δηλώσουμε ανοιχτά και να το επιβεβαιώσουμε στην πράξη ότι το κόμμα διακόπτει κάθε είδους σχέση με αυτούς τους κυρίους».

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα

Το ξέσπασμα του Μεγάλου Πολέμου στάθηκε αφορμή για τη συγκρότηση της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Η δημιουργία ενός κεντρικού οργάνου που θα έφερνε κοντά το σύνολο των επαναστατικών κομμουνιστικών κινημάτων κρίθηκε από τον Λένιν επιβεβλημένη. Η χρονική και η πολιτική συγκυρία επέτρεπε μια καθολική ιδεολογική αντιπαράθεση με τις αστικές κυβερνήσεις και τους

εθνικούς πολέμους: «Οι άνθρωποι ήταν πάντα και θα είναι πάντα απλοϊκά θύματα της απάτης και της αυταπάτης στην πολιτική, όσο δεν θα μάθουν να αναζητούν, πίσω από τις διάφορες ηθικές, θρησκευτικές, πολιτικές και κοινωνικές φράσεις, διακηρύξεις, υποσχέσεις, τα συμφέροντα ετούτων ή εκείνων των τάξεων. [...] Μόνο ο φιλοσοφικός υλισμός του Μαρξ έδειξε στο προλεταριάτο τη διέξοδο από την πνευματική σκλαβιά, όπου φυτοζωούσαν και φυτοζωούν ως τώρα όλες οι καταπιεζόμενες τάξεις. [...] Σε όλο τον κόσμο, από την Αμερική ως την Ιαπωνία και από τη Σουηδία ως τη Νότια Αφρική, πληθαίνουν οι αυτοτελείς οργανώσεις του προλεταριάτου...». (Μάρτιος 1913, *Οι τρεις πηγές και τα τρία συστατικά μέρη του Μαρξισμού*).

Η σκέψη και η ρητορική του Λένιν προχωρούν ένα βήμα παραπέρα, με αφορμή την εμπειρία των βαλκανικών συρράξεων του 1912-1913. Το γεγονός που λαμβάνουν χώρα στη Χερσόνησο του Αίμου καταγράφονται από τον ίδιο ως απαρχή εξελίξεων που σηματοδοτούν «την κατάρρευση του μεσσιανισμού στην Ασία και στην Ανατολική Ευρώπη. Δημιουργία ενωμένων εθνικών κρατών στα Βαλκάνια, ανατροπή του ζυγού των τοπικών φεουδαρχών, οριστική απελευθέρωση των αγροτών όλων των εθνοτήτων που ζουν στα Βαλκάνια από τον τσιφλικάδικο ζυγό – αυτό ήταν το ιστορικό καθήκον που έστεκε μπρος τους βαλκανικούς λαούς». Συνεχίζει με κριτική, διατυπώνοντας τη διεθνιστική θέση επί των τεκταινομένων: «Το καθήκον αυτό οι βαλκανικοί λαοί μπορούσαν να το πραγματοποιήσουν δέκα φορές πιο εύκολα απ' ό,τι τώρα και με εκατό φορές λιγότερες θυσίες, αν οργάνωναν μία ομοσπονδιακή βαλκανική δημοκρατία. Σε συνθήκες απόλυτου και συνεπούς δημοκρατισμού δεν θα μπορούσε να υπάρξει ούτε εθνική καταπίεση ούτε εθνική διχόνοια, ούτε υποδαύλιση των θρησκευτικών διαφορών». (Μάρτιος 1913, *Ο Βαλκανικός Πόλεμος και ο αστικός σοβινισμός*).

Λίγο πριν από την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και με αφορμή μια συνάντηση Γάλλων και Γερμανών βουλευτών

στη Βέρνη της Ελβετίας, την άνοιξη του 1913, με αντικείμενο τη διασφάλιση της ευρωπαϊκής ειρήνης, ο Λένιν αποσαφηνίζει: «Αν οι αστοί βουλευτές επιθυμούσαν σοβαρά την ειρήνη θα έπρεπε να καταδικάσουν ανοιχτά την αύξηση των εξοπλισμών στη Γερμανία –ο στρατός της αυξάνει κατά 140.000 [...]–, να καταδικάσουν το ίδιο ακριβώς και τη γαλλική κυβερνητική πρόταση για παράταση της στρατιωτικής θητείας σε τρία χρόνια. [...] Λιγότερο ακόμα ικανοί στάθηκαν να προβάλουν αποφασιστικά το αίτημα της πολιτοφυλακής, δηλαδή της αντικατάστασης του τακτικού στρατού με τον γενικό εξοπλισμό του λαού. Το μέτρο αυτό, που δεν ξεπερνάει το πλαίσιο της αστικής κοινωνίας, είναι το μόνο ικανό να δημοκρατικοποιήσει τον στρατό και λίγο-πολύ σοβαρά να προωθήσει, έστω και κατά ένα βήμα, το ζήτημα της ειρήνης. Όχι. Η ευρωπαϊκή αστική τάξη γαντζώνεται σπασμωδικά από τη στρατοκρατία και την αντίδραση, από τον φόβο μπροστά στο εργατικό κίνημα. Ο ασήμαντος αριθμός των μικροαστών δημοκρατών είναι ανίσχυρος να επιθυμεί σταθερή ειρήνη και ακόμα πιο ανίσχυρος να την εξασφαλίσει. Η εξουσία βρίσκεται στα χέρια των τραπεζών, των καρτέλ και του μεγάλου κεφαλαίου γενικά. Μοναδική εγγύηση για την ειρήνη είναι το οργανωμένο, το συνειδητό κίνημα της εργατικής τάξης». (Μάιος 1913, *Η αστική τάξη και η ειρήνη*).

Ο κύριος άξονας περιστροφής της λενινιστικής θεωρίας αναγνωρίζει ως πόλεμο, θεμιτό και αναγκαίο, μόνο τον ταξικό, όπως εύκολα προκύπτει από την παράθεση των αποσπασμάτων. Τον Σεπτέμβριο του 1915 η σύγκληση της Κομμουνιστικής Διεθνούς στην Ελβετία διακηρύττει ακριβώς αυτό και ζητεί τον άμεσο τερματισμό των στρατιωτικών συγκρούσεων, χωρίς περαιτέρω προσαρτήσεις ή οποιασδήποτε μορφής οικονομικές επανορθώσεις. Η ρωσική κοινωνία υποδέχθηκε θετικά τις προτάσεις της Κομιντέρν (Κομμουνιστική Διεθνής), δεδομένης της δεινής θέσης στην οποία είχε περιέλθει η χώρα λόγω της αναμέτρησής της με τη Γερμανία.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση

Τον Απρίλιο του 1917 ο Λένιν φθάνει στην Αγία Πετρούπολη. Το κλίμα είναι έκρυθμο και ρευστό. Έχει προηγηθεί η επανάσταση του Φεβρουαρίου του 1917 που ανέτρεψε τον τσάρο. Η νέα κυβέρνηση δυσκολεύεται να ισορροπήσει και ο Λένιν θεωρεί τη στιγμή κατάλληλη για μετατροπή της αστικοδημοκρατικής (όπως αποκαλείται εκείνη η πρώτη επανάσταση του Φεβρουαρίου) σε κομμουνιστική επανάσταση. Οι αντιρρήσεις αρκετών συντρόφων του και οι αμφιβολίες που διατύπωναν σχετικά με την καταλληλότητα του χρόνου κάμφθηκαν, κυρίως λόγω της πυκνής ροής των γεγονότων και της αποφασιστικότητας του Λένιν.

Η επιστροφή του στη ρωσική πρωτεύουσα στιγματίζεται, ωστόσο, από την ανάμειξη σε αυτήν του γερμανικού παράγοντα. Οι Γερμανοί φαίνεται ότι υπολόγισαν στη διάσπαση που ενδεχομένως θα προκαλούσε η εμφάνιση και η δράση του Λένιν στο εσωτερικό της Ρωσίας, ιδίως στο στράτευμα. Στοχεύοντας στην αποδυνάμωση του μεγάλου αντιπάλου τους συνέδραμαν στη μυστική μεταφορά του ηγέτη των μπολσεβίκων από τη Γερμανία στην πατρίδα του σε σφραγισμένο βαγόνι τρένου.

Πολύ γρήγορα το αίτημα του Λένιν για παράδοση της εξουσίας στις επιμέρους λαϊκές επιτροπές, απαρτιζόμενες από αγρότες, βιομηχανικούς εργάτες και στρατιώτες (γνωστότερες ως Σοβιέτ), έγινε πραγματικότητα.

Η ίδρυση του σοβιετικού κράτους

Η επικράτηση της Οκτωβριανής Επανάστασης έφερε τον Λένιν στην προεδρία του Σοβιέτ των Κομισάριων του Λαού. Από τη θέση αυτήν ξεκινά τη μεταρρυθμιστική πολιτική του. Η σταθεροποίηση του σοβιετικού κράτους περνάει μέσα από την αντιμετώπιση των ξένων επεμβάσεων, των εσωτερικών αντεπαναστάσεων, τη διεξαγωγή διεθνιστικής εξωτερικής πολιτικής και την εφαρμογή νέων οικονομικών ηθών και πρακτικών.

Τον Μάρτιο του 1918 ο Λένιν συναινεί στην υπογραφή της περίφημης Συνθήκης του Μπρεστ-Λιτόφσκ, τερματίζοντας τις στρατιωτικές συγκρούσεις με τους Γερμα-

έκτασης (που περιελάμβανε την Πολωνία, τη Φινλανδία κ.ά.) στη σφαίρα επιρροής της Γερμανίας-Αυστροουγγαρίας. Ο ίδιος ο Λένιν θα ισχυριστεί σχετικά: «*Πρώτον, αν δεν υπογράφαμε την ειρήνη του Μπρεστ θα είχαμε παραδώσει μεμιάς την εξουσία στη ρωσική αστική τάξη και θα είχαμε βλάψει*

[illegible]

Με την επίσημη σύντροφό του Ναντέζντα Κρούπσκαγια. Η γνωριμία και ο γάμος τους στη Σιβηρία κατά την πρώτη εξορία του Λένιν καθόρισε τη ζωή και την πορεία και των δύο. Η Κρούπσκαγια εξελίχθηκε στον πιο έμπιστο συνεργάτη του.

πάρα πολύ τη σοσιαλιστική επανάσταση. Δεύτερον, με τίμημα τις εθνικές θυσίες διατηρήσαμε μια τέτοια διεθνή επαναστατική επιρροή που τώρα μιμείται η Βουλγαρία, βράζουν η Αυστρία και η Γερμανία, εξασθένησαν και οι δύο μεγάλοι ιμπεριαλισμοί, ενώ εμείς δυναμώσαμε και αρχίσαμε να δημιουργούμε έναν πραγματικά προλεταριακό στρατό».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η προσπάθεια του Λένιν για συνολική μεταμόρφωση του οικονομικού τομέα. Πολύ γρήγορα η γενικευμένη επιτακτική πρακτική που εφαρμόζει προκαλεί δυσλειτουργίες, οι οποίες αποτυπώνονται στους οικονομικούς δείκτες και έχουν αντίκτυπο στην τροφοδοσία του πληθυσμού και στη λειτουργία των βιομηχανικών μονάδων. Το 1921 ο Λένιν ανακοινώνει τη Νέα Οικονομική Πολιτική του, που προβλέπει ένα «προσωρινό άνοιγμα στον καπιταλισμό» με εκχωρήσεις εργοστασίων σε παλαιούς κεφαλαιούχους, ντόπιους ή ξένους, ευελπιστώντας στην επανεκκίνηση της παραγωγικής διαδικασίας και στην εισαγωγή νέων τεχνολογιών.

Τον Μάιο του 1922 η υγεία του κλονίζεται σοβαρά και ο Λένιν μένει παράλυτος.

Έχει ήδη γίνει στόχος μιας σοβαρής δολοφονικής απόπειρας (τον Αύγουστο του 1918) που φαίνεται ότι τον έχει καταπονήσει αρκετά. Παρά τα προβλήματα, θα διατηρήσει το αξίωμά του έως τον θάνατό του, δύο χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1924. Η σορός του θα ενταφιαστεί στο μαυσωλείο-σύμβολο της Κόκκινης Πλατείας και θα αποτελέσει για δεκαετίες «προσκυνηματικό» τοπόσημο του κομμουνιστικού κινήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ινστιτούτο Μαρξ, Ενγκελς, Λένιν, της ΚΕ του ΚΚ της ΕΣΣΔ, *Λένιν Άπαντα*, τόμοι 2, 4, 8, 12, 19.
 Ε. Χ. Καρ, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης 1917-1923*, τ. 1, εκδ. Υποδομή, 1977.
 Κερένσκι Α., *Η ρωσική επανάσταση όπως την έζησα*, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, 1970.
 Φίλιας Β., *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, «Λένιν», σσ. 214-216, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
 Pipes R. (επιμ.), *The unknown Lenin, From the secret archive*, Annals of Communism, 1999.
 R. C. Tucker, (επιμ.), *The Lenin anthology*, 1980.
 R. Service, *A History of Modern Russia from Nicholas II to Vladimir Putin*, Harvard University Press, 2005.
 Του ίδιου, *Lenin, A biography*, London, 2002.

Η **Μαρία Σαρπατακάκη** είναι ιστορικός, δημιουργός της ομάδας δημόσιας Ιστορίας ιστοριοταί, συνεργάτιδα του Πανεπιστημίου Μάζαρικ του Μπρνο, Τσεχία.

ΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ ΑΠΟΙΚΙΑΚΑ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ ΚΑΙ Ο ΟΠΛΙΤΗΣ ΧΟ ΤΣΙ ΜΙΝΧ

του ΑΝΤΩΝΗ Δ. ΣΑΤΡΑΖΑΝΗ

Η Θεσσαλονίκη, λίγο πριν από την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου,¹ είναι μια πόλη με κοσμοπολιτικό χαρακτήρα, σημαντικό εμπορικό λιμάνι, κέντρο εμπορίου και κάθε λογής εμπορικών δραστηριοτήτων, μια πόλη όμως που, παρά τον ευρωπαϊκό αέρα που έχει αποκτήσει, με τους ξένους επισκέπτες, τα προξενεία, τη σιδηροδρομική σύνδεση με την Ευρώπη και τα έργα υποδομών που πραγματοποιούνται, τα δημόσια κτήρια που ανεγείρονται, τις βίλες της περιοχής των εξοχών, συνεχίζει και θυμίζει στην όψη της, κυρίως στο ιστορικό της κέντρο, μια χαρακτηριστική οθωμανική πόλη, με την αρχιτεκτονική της, την πολεοδομία της, τα στενά δρομάκια της, τα καλντερίμια, τους πραματευτάδες της, τον πολυπολιτισμικό της πληθυσμό.

Την περίοδο αυτήν πολλές εφημερίδες και περιοδικά της Θεσσαλονίκης εκδίδονται στα Γαλλικά.² Η Θεσσαλονίκη το 1916-1917 είναι και η πόλη της «εφημεριδογραφικής Βαβέλ». Σύμφωνα με τις πληροφορίες, «συντηρεί» 15 εφημερίδες που

πωλούν περίπου 77.000 φύλλα την ημέρα – δηλαδή έχουν αναγνώστες που υπερβαίνουν τους 150.000, άρα, σχεδόν 1 στους 2 διαβάζει τον Τύπο στη Θεσσαλονίκη του 1916-1917. Οι ελληνικές εφημερίδες (*Μακεδονία, Νέα Αλήθεια, Ελλάς*) πωλούν 14.000 φύλλα, ενώ το *Φως* 2.500. Αγοράζονται περισσότερο οι ξενόγλωσσες εφημερίδες (αγγλικές, γαλλικές, ισραηλιτικές), ενώ οι αθηναϊκές εφημερίδες της εποχής (*Εστία, Ελεύθερος Τύπος, Πατρίς* κ.ά.) φθάνουν δύο ημέρες μετά την έκδοσή τους στην πόλη και έτσι δεν μπορούν να είναι ανταγωνιστικές.

Στις 22 Σεπτεμβρίου 1915 μεταγωγικά σκάφη του στόλου της Ανατολικής Μεσογείου αγκυροβόλησαν στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης και άρχισε η αποβίβαση Γάλλων και Άγγλων στρατιωτών.³ Στις ημέρες της άφιξης του αγγλογαλλικού εκστρατευτικού σώματος στη Θεσσαλονίκη⁴ η προκυμαία έσφυζε από κίνηση ανθρώπων και υλικών. Μετά την αποβίβαση δεκάδων χιλιάδων στρατιωτών πλοία παντός τύπου και μεγέθους –πολεμικά, επιβατηγά και εμπορικά–

Αξιωματικοί των συμμαχικών δυνάμεων στη Θεσσαλονίκη. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Άποψη της Θεσσαλονίκης στην περιοχή του Λευκού Πύργου, όπως ήταν την περίοδο 1915-1918. ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ: Η προκυμαία της Θεσσαλονίκης την εποχή της παραμονής των συμμαχικών δυνάμεων κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

συνέχιζαν επί εβδομάδες την εκφόρτωση πυροβόλων, πολεμοφοδίων, υλικού στρατωνισμού, ειδών επισιτισμού, οχημάτων αλλά και ζώων, και οποιουδήποτε άλλου υλικού απαραίτητου για την κάλυψη των αναγκών μια μεγάλης στρατιάς σε περίοδο πολέμου και μακριά από την έδρα της. Η διαμόρφωση του λιμανιού και της προκυμαίας μήκους 1.200 μέτρων υπήρξε έργο Γάλλων μηχανικών, που εργάστηκαν ειδικά για να καταστήσουν ασφαλή την αποβίβαση των στρατιωτών και του τεράστιου, σε όγκο, υλικού. Σε μια πολύβουη και οικονομικά ανθηρή αγορά ακούγονταν οι πιο διαδεδομένες γλώσσες της εποχής, ενώ εκατοντάδες πράκτορες μυστικών υπηρεσιών τόσο των συμμαχικών στρατευμάτων όσο και των αντιπάλων συνέλεγαν μεθοδικά κάθε σημαντική ή ασήμαντη πληροφορία.⁵

Νέα θέατρα, καφέ και καμπαρέ ξεφύτρωνουν παντού. Στους δρόμους της πόλης κυκλοφορούν κυριολεκτικά «όλες οι φυλές του κόσμου». Συχνό ήταν το θέαμα κάποιας συμμαχικής μπάντας που, παραλύνοντας στους δρόμους ή δίνοντας

συναυλίες στην Πλατεία Ελευθερίας (το κεντρικότερο και κοσμικότερο σημείο της πόλης), συγκέντρωνε πλήθος κόσμου το οποίο παρακολουθούσε. Την περίοδο 1915-1917 οι Γάλλοι κατασκεύασαν οκτώ αεροδρόμια. Τα κυριότερα οργανώθηκαν στη θέση Μικρή Μίκρα (παραλία Καλαμαριάς), στη Μεγάλη Μίκρα (κοντά στη γέφυρα του Φοίνικα), στο Λεμπέτ (περιοχή Πολίχνης - Ευκαρπίας) και στο Σέδες. Οι Σύμμαχοι είχαν επίσης αεροναυτική βάση στην παραλία της Επανομής. Στο Σέδες έδρευε υπό γαλλική διοίκηση το Διασυμμαχικό Κέντρο Εκπαίδευσης στην Ανατολή (Centre d'Entrainement des Armées Alliées en Orient). Κατά μία εκδοχή η ονομασία Σέδες προήλθε από τη σύντμηση του γαλλικού Centre d'Entrainement (C.E.D.E.), με την προσθήκη του ελληνικού τελικού -ς. Πρώτη προσπάθεια οργάνωσης ενιαίας Ελληνικής Αεροπορίας επιχειρήθηκε από τον Γάλλο ταγματάρχη Ντενέν, με τη βοήθεια του ανθυποσημηναγού Αλέξανδρου Ζάννα, αεροπόρου και μετέπειτα υπουργού Αεροπορίας.⁶

Πάνω από 200.000 στρατιώτες και αξιωματικοί ζουν μέσα και περιμετρικά της πόλης, αλλάζοντας τον χαρακτήρα, την οικονομία, ακόμη και τις κοινωνικές παραδόσεις. Τα μεροκάματα είναι υψηλά και η σε είδος πληρωμή ελκυστικότερη. Στην πόλη ανοίγουν εκατοντάδες ταβέρνες, χορευτικά κέντρα, κέντρα διασκέδασης. Η αστική τάξη της πόλης αγκαλιάζει τις κοσμικές εκδηλώσεις των ανώτερων αξιωματικών της Αντάντ. Η κοινωνική ζωή που στηριζόταν στα πολυτελή ξενοδοχεία, στα μεγάλα καφενεία και ζυθοπωλεία, στα πανάκριβα εστιατόρια, έγινε ακόμη πιο έντονη κατά το 1915-1916. Οι στρατιώτες των Συμμάχων συνυπήρχαν με τους ντόπιους κατοίκους, τους Έλληνες κρατικούς υπαλλήλους και τους κατασκόπους των Κεντρικών Δυνάμεων. Υπολογίζεται ότι τον χειμώνα του 1915-1916 είχαν κατακλύσει τη Θεσσαλονίκη 250.000 Αγγλογάλλοι, ξεχωριστά τα ρωσικά, σερβικά και ιταλικά στρατεύματα. Η νέα κατάσταση άλλαξε ριζικά τη ζωή της πόλης. Η εμπορική κίνηση αυξάνεται με εντυπωσιακούς ρυθμούς.

Οι στρατιώτες παρατάσσονται κατά τετράδες και κατευθύνονται στις προκαθορισμένες περιοχές για να στήσουν τα αντίσκηνα τους: Χαρμάνκιοϊ,⁷ Λεμπέτ,⁸ Ζέιπενλικ (δυτικά), Τριανδρία, Καλαμαριά (ανατολικά).⁹ Σε μικρό διάστημα η πολυεθνική Θεσσαλονίκη βρέθηκε να φιλοξενεί έναν στρατό μεγαλύτερο από τον πληθυσμό της. Οι Γάλλοι, με τους Ζουάβους, εγκαταστάθηκαν στο Χαρμάνκιοϊ, στο Ντουντουλάρ¹⁰ και στο Ζέιπενλικ,¹¹ ενώ τα νοσοκομεία τους βρίσκονταν στο σημερινό συνοικισμό Χαριλάου και στη Νέα Ελβετία. Οι Αναμίτες

είχαν στήσει αντίσκηνα στην περιοχή της σημερινής 25ης Μαρτίου, ενώ οι Άγγλοι με τους Σκωτσέζους στρατοπέδευαν στο Ντεπό, στην Καλαμαριά και στο Αρσακλί (σημερινό Πανόραμα). Οι Ιταλοί εγκαταστάθηκαν κοντά στο νοσοκομείο Χίρς,¹² ενώ, τέλος, οι Αυστραλοί και οι Νεοζηλανδοί (ANZAC)¹³ είχαν στρατοπεδεύσει στην Καλαμαριά, που τότε ήταν μια βαλτώδης περιοχή.¹⁴

Τους Ζουάβους του γαλλικού στρατού τους συναντάμε για πρώτη φορά στην Αλγερία το 1831, με ένα και, αργότερα, δύο τάγματα. Κατάγονταν από την Ζουάουα ή Ζουάβα, μια φυλή των Βερβέρων που βρισκόταν στην ορεινή περιοχή μεταξύ Αλγερίας και Τύνιδας. Η ύπαρξη του νέου σώματος αναγνωρίστηκε επισήμως από το βασιλικό διάταγμα της 7ης Μαρτίου 1833. Το 1838 η δύναμη του τάγματος έγινε σύνταγμα υπό τον υποστράτηγο Λαμορισιέρ. Λίγο μετά τον σχηματισμό της *Tirailleurs algériens* (Αλγερινοί ακροβολιστές) το σώμα των μουσουλμάνων στρατιωτών κατέληξε σε ένα αμιγώς γαλλικό σώμα. Οι Ζουάβοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο του 1914-1918 σε εννέα συντάγματα. Οι μονάδες αυτές είχαν διατηρήσει την παραδοσιακή τους φήμη, ειδικά στην επίθεση. Στις 22 Μαρτίου - 4 Απριλίου 1918 ο αρχιστράτηγος Μαρί Λουί Αντόλφ Γκιγιόμα πραγματοποίησε ευρείας κλίμακας επιθετικές ενέργειες με σκοπό την απομάκρυνση των εχθρικών δυνάμεων στο μέτωπο της Μακεδονίας. Την επιθετική δύναμη αποτέλεσαν, εκτός από τη Ελληνική Μεραρχία Αρχιπελάγους, η Σερβική Μεραρχία Τιμόκ, η Μεραρχία Κρήτης,

η 122η Γαλλική Μεραρχία, από τα 45ο, 84ο, 148ο Συντάγματα Πεζικού, και το 2ο Σύνταγμα Ζουάβων, στον τομέα Φανού.

Οι Αναμίτες, πάλι, ήταν επίσης εκστρατευτικό σώμα του γαλλικού στρατού από την Ινδοκίνα. Κυριότερες εθνικές ομάδες ήταν οι Βιρμανοί, οι Τάι, οι Χμερ και οι Αναμίτες (Κάτω Τονκίν, Ανάμ και Κοκινκίνα). Η Γαλλία απέκτησε τον έλεγχο σε όλο το Βόρειο Βιετνάμ μετά τη νίκη της επί της Κίνας στον Σινογαλλικό Πόλεμο από το 1884 έως το 1885. Είναι βέβαιο ότι στις τάξεις του εκστρατευτικού σώματος των Αναμιτών υπηρετούσε κάποιος που θα σημάδευε την Ιστορία της χώρας του, το Βιετνάμ, ως πρόεδρος και ιδρυτής του, αλλά και θα έκανε το όνομά του γνωστό σε ολόκληρο τον πλανήτη. Ο θρυλικός Χο Τσι Μινχ. Αυτό το επιβεβαιώνει η συνέντευξη που έδωσε μεσούντος του πολέμου με τους Αμερικανούς στον Έδεσσαίο δημοσιογράφο, απεσταλμένο των εφημερίδων *Ακρόπολις* και *Μακεδονία* Σόλων Γρηγοριάδη. Ως διευθυντής σύνταξης της *Ακρόπολης* ο Γρηγοριάδης, είχε ζητήσει από την κυβέρνηση της Λαοκρατικής Δημοκρατίας του Βιετνάμ μια συνέντευξη με τον Χο Τσι Μινχ, χωρίς πάντως να ελπίζει σε θετική κατάληξη. Ο Σόλων Γρηγοριάδης ήταν γιος του Νεόκοσμου Γρηγοριάδη, στρατηγού του ΕΛΑΣ και αδελφός του Φοίβου, λοχαγού

του ΕΛΑΣ ενώ ο ίδιος ήταν απόφοιτος της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων και υπηρέτησε στις τάξεις του ΕΛΑΝ. Όταν ο μεγάλος Χο Τσι Μινχ ρώτησε τον Γρηγοριάδη από πού είναι, εκείνος αποκρίθηκε από τα Βοδενά (Έδεσσα) της Μακεδονίας και έκπληκτος ο Χο Τσι Μινχ του είπε ότι ήταν εκεί την περίοδο του 1916 με τους Γάλλους στρατιώτες. Το παρελθόν του Έλληνα δημοσιογράφου ως αξιωματούχου μοίρας του ΕΛΑΝ (Ελληνικού Λαϊκού Αντάρτικου Ναυτικού) μπορεί να μας εξηγήσει το γιατί δέχθηκε η κυβέρνηση της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ στα μέσα της δεκαετίας του 1960 να παραχωρηθεί η συνέντευξη του ηγέτη της στον Σόλων Γρηγοριάδη.

Μετά τη γαλλική κατοχή της Αλγερίας, το 1830, δημιουργήθηκαν αποσπάσματα ελαφρού ιππικού. Αυτές οι βοηθητικές μονάδες ονομάστηκαν «chasseurs spahis». Χρησιμοποιήθηκαν σε εκτεταμένες αποστολές κατά τη διάρκεια της γαλλικής παρουσίας στην Αλγερία, στον Γαλλοπρωσικό Πόλεμο, στο Τόνκιν προς το τέλος του Σινογαλλικού Πολέμου, το 1885, στην κατάληψη του Μαρόκου και της Συρίας και στους δύο παγκοσμίους πολέμους. Μια μοίρα των σπαχήδων χρησίμευσε ως προσωπική φρουρά του στρατάρχη Ζακ Λερούα ντε Σεντ Αρνό στον Κριμαϊκό Πόλεμο. Επίσης, ένα σύνταγμα, συμμετείχε στην εκστρατεία

Ζουάβοι του γαλλικού στρατού στο στρατόπεδό τους σε περιοχή της Θεσσαλονίκης. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Αναμίτες του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος της Στρατιάς της Ανατολής στη Θεσσαλονίκη.

της Βόρειας Κίνας το 1860. Πριν από το 1914 υπήρχαν τέσσερα συντάγματα των σπαχήδων στον γαλλικό στρατό, τρία με έδρα την Αλγερία και ένα την Τυνησία. Κατά τη διάρκεια της θητείας τους στο Ιππικό οι σπαχήδες αποτελούνταν ως επί το πλείστον από Άραβες και Βερβερίνους στρατιώτες που διοικούνταν από Γάλλους αξιωματικούς. Σε αντίθεση με τις βρετανικές μονάδες των τυφεκιοφόρων, τα ειδικά αυτά σώματα αντλήθηκαν από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις των αραβικών και βερβερικών κοινοτήτων. Κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ο αριθμός των μονάδων αυτών αυξήθηκε και υπηρέτησαν στο δυτικό αλλά και στο ανατολικό μέτωπο.

Οι Μαροκινοί σπαχήδες υπό τον ήλαρχο Ντρεβόν της 1ης Επιλαρχίας Κυνηγών και ένα απόσπασμα της ίλης υπό τον ήλαρχο Μπαλέ των Μαροκινών σπαχήδων, με τους υπίλαρχους Μπερτόν, Λαντερέ, Ντιπεϊρόν και τον ανθυπίλαρχο Βερσελίπ, ήταν ουσιαστικά η δύναμη που ενεπλάκη με τον λόχο των ευζώνων. Ο Σαράϊγ, ως διοικητής των συμμαχικών στρατευμάτων στο Μακεδονικό Μέτωπο, προετοιμάζοντας τις δυνάμεις του στην Κατερίνη υπό τις διαταγές του στρατηγού Πολ Βενέλ, ήταν έτοιμος για την είσοδο στη Θεσσαλία, η οποία βρισκόταν ακόμη υπό την επιρροή του βασιλιά Κωνσταντίνου, με στρατιωτικές δυνάμεις που βρίσκονταν στην Λάρισα υπό τις διαταγές του Έλληνα στρατηγού Ανδρέα Μπαϊρα. Είχε ήδη ληφθεί η απόφαση για την κατάληψη της Θεσσαλίας, του Ισθμού της Κορίνθου και ο εξαναγκασμός του βασιλιά σε παραίτηση με σκληρότερο ναυτικό αποκλεισμό, αλλά και με τελική κατάληψη των Αθηνών από τον γαλλικό στρατό.

Η ελληνική κυβέρνηση ήδη βρισκόταν σε διαβουλεύσεις με τον Γάλλο γερουσιαστή Σαρλ Σελεστέν Ογκίστ Ζονάρ στην Αθήνα,¹⁵ δίδοντας οδηγία στον στρατηγό Α. Μπαϊρα να μην αντισταθεί. Στη συνάντηση του Έλληνα στρατηγού με τον Γάλλο ομόλογό του Πολ Βενέλ, ενώ είχε αρχικά συμφωνηθεί να γίνει η παράδοση της πόλης, φαίνεται ότι κάποια θερμά επεισόδια ανάμεσα σε κατώτερους αξιωματικούς

και οπλίτες και των δύο πλευρών δημιούργησαν ένταση που κατέληξε σε αψιμαχία στους κοιτώνες του συντάγματος των ευζώνων, που βρισκόταν υπό τις διαταγές του αντισυνταγματάρχη Αθανασίου Φράγκου. Ακολούθησε αναταραχή και όλοι οι άνδρες του συντάγματος, ακολουθούμενοι και από οπλίτες της υπόλοιπης μεραρχίας, αποχώρησαν ένοπλοι με τη σημαία τους προς τη Λαμία.¹⁶ Η όλη κατάσταση εξετράπη και κατέληξε σε σκληρή συμπλοκή με νεκρούς και πολυάριθμους τραυματίες εκατέρωθεν. Ο λοχαγός Ντρεβόν τραυματίστηκε βαρύντατα, ενώ οι υπίλαρχοι Μπερτόν και Λαντέρ των σπαχήδων σκοτώθηκαν βαλλόμενοι από πολύ κοντά. Μετά τη σφοδρή αυτή μάχη οι Έλληνες αιχμάλωτοι οδηγήθηκαν στον στρατηγό Σαράιγ. Με εντολή του εστάλησαν στο Λιτόχωρο, ενώ οι αξιωματικοί οδηγήθηκαν και κρατήθηκαν σε παλαιούς τουρκικούς στρατώνες στην Κατερίνη. Ο αντισυνταγματάρχης Φράγκου με τον αντισυνταγματάρχη Γρίβα μεταφέρθηκαν στη Θεσσαλονίκη. Ακολούθως, ο συνταγματάρχης Γιαννόπουλος, που βρισκόταν στα Τρίκαλα, αποχώρησε προς τη Λαμία αποφεύγοντας κάθε επαφή με τους Γάλλους, που μετά την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου είχαν εισέλθει στην Ιτέα, στον Μπράλο και στη Λαμία.¹⁷

Η παρουσία των στρατευμάτων είχε σχολιασθεί με ειρωνεία στη Γαλλία και στην Αγγλία. Ο Ζορζ Μπενζαμέν Κλεμανσώ τους αποκάλεσε «κηπουρούς της Θεσσαλονίκης»,¹⁸ αλλά και οι εφημερίδες και οι επιθεωρήσεις στις χώρες αυτές παρουσίαζαν τη Θεσσαλονίκη ως ιδεώδη τόπο παραθερισμού και διασκέδασεων, με χορούς στα μεγάλα ξενοδοχεία και στις πολυτελείς επαύλεις, με ωραίες γυναίκες και μουσικές και τραγούδια και με «σουπέ» στην «Patisserie Flokas». Στις σκηνές των παρισινών θεάτρων εμφανίζουν το ζαχαροπλαστείο του Φλόκα, όπου παίρνουν το τσάι τους ωραίες κυρίες και κομψοί αξιωματικοί. Όλα άλλαξαν όμως και για την πόλη και για τη Μακεδονία, όταν πραγματοποιήθηκε το κίνημα της Εθνικής Αμύνης στη Θεσσαλονίκη –ήδη το κλίμα είχε προετοι-

1

1. Ο θρυλικός Χο Τσι Μινχ ως ηγέτης των στρατιωτικών δυνάμεων την περίοδο της δεκαετίας του 1960 και, δεξιά, σε νεαρή ηλικία. 2. Αναμίτης και Ζουάβος σε στρατόπεδο της Θεσσαλονίκης. 3. Σενεγαλέζοι στρατιώτες με Γάλλο αξιωματικό. 4. Τμήμα έφιππων Μαροκινών σπαχήδων του γαλλικού στρατού στη Θεσσαλονίκη.

2

3

4

μαστεί από τους Συμμάχους και ιδιαίτερα από τον αρχιστράτηγό τους, τον Γάλλο Σαρταίγ- και η Ελλάδα τάχθηκε, επίσημα πλέον, στο πλευρό της (Entente Cordiale) Εγκάρδιας Συμμαχίας. Η Ελλάδα είχε χωρισθεί στα δύο και η Θεσσαλονίκη σε αυτό το διάστημα είχε καταστεί το κέντρο αποφάσεων της Εθνικής Αμύνης.¹⁹

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η παρουσία της γαλλικής στρατιάς διαμόρφωσε τη γενικότερη εικόνα της πόλης. Μια πόλη που ζούσε μια καθημερινότητα που δεν είχε φανταστεί. Φυσικά, η ίδια η πόλη της Θεσσαλονίκης ως έναν βαθμό ήταν εθισμένη στην πολυπολιτισμικότητα, με τη συνύπαρξη διαφόρων εθνοτήτων, θρησκειών και νοοτροπιών. Ωστόσο η έλευση 250.000 στρατιωτών επέφερε αλλαγή στον τρόπο ζωής των εντοπίων. Ο συγχρωτισμός των χωρικών της Μακεδονίας που συνέρρεαν καθημερινά με τους στρατιώτες της Συμμαχίας είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή ενσωμάτωσή τους στην ευρύτερη νοοτροπία της «μεγαλούπολης», για τα δεδομένα της εποχής φυσικά. Η ροή των γεγονότων ωστόσο, τόσο σε πολιτικό όσο και σε επίπεδο πολεμικών επιχειρήσεων, ξεκαθάρισε τον λόγο της παρουσίας των συμμαχικών δυνάμεων. Εκείνο όμως που είναι το πιο σπουδαίο είναι η προθυμία των Συμμάχων όχι μόνο να διαφυλάξουν την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, αλλά να επιδοθούν στη δημιουργία τέτοιων υποδομών που θα ευκόλυναν την καθημερινή τους ζωή και θα δημιουργούσαν μια μελλοντική προοπτική που θα καθόριζε το μέλλον της περιοχής. Εν ολίγοις, ήταν το ειρηνικό έργο της Στρατιάς της Ανατολής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ο πόλεμος που εξελίχθηκε στην Ευρώπη, στη Μέση Ανατολή, στην Αφρική και στην Ανατολική Ασία μεταξύ των Κεντρικών Δυνάμεων (Γερμανία, Αυστροουγγαρία) και των δυνάμεων της Συμμαχίας (Εγκάρδια Συνεννόηση - Entente Cordiale, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Ρωσία και Σερβία) και ονομάστηκε αρχικά Μεγάλος, αλλά αργότερα Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, διήρκεσε πάνω από μια

τετραετία (51 μήνες, 1914-1918) και κόστισε περί τα 9 εκατομμύρια νεκρούς, αποτέλεσε δε τον πρώτο πόλεμο με εκτεταμένη χρήση οπλικών συστημάτων. Βλ. B. E. Schmitt, *The Coming of the War, 1914* (1930, repr. 1966); W. L. Langer, *European Alliances and Alignments, 1871-1890* (2d ed. 1950, repr. 1964) and *The Diplomacy of Imperialism, 1890-1902* (2d ed. 1951, repr. 1965); L. Albertini, *The Origins of the War of 1914*, Vol. I (tr. 1952); A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918* (1954, repr. 1971); S. B. Fay, *The Origins of the World War* (2d ed. 1966).

- 2 Μ. Κανδυλάκης, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης. Συμβολή στην ιστορία του τύπου*, τόμ. Α' Τουρκοκρατία, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1998.
- 3 Γ. Στεφανίδης, «Η Μακεδονία του Μεσοπολέμου», επίσης, *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία. Ιστορία, οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός* (επιμ. Ι. Κολιόπουλος - Ι. Χασιώτης), τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1992, και Mark Mazower, *Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων. Χριστιανοί, μουσουλμάνοι και εβραίοι 1430-1950*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2006.
- 4 Α. Σατραζάνης, *Η γαλλική στρατιά στη Θεσσαλονίκη Το ειρηνικό έργο της στη Μακεδονία (1915-1918)*, εκδ. University Studio Press. Θεσσαλονίκη 1912.
- 5 Η συνήθης ονομασία ήταν Παγκόσμιος Πόλεμος ή Ευρωπαϊκός Πόλεμος. Μεγάλος Πόλεμος ονομάστηκε αργότερα. Η ονομασία Α' Παγκόσμιος Πόλεμος αποδίδεται στον Τσαρλς Ρέπινγκτον, πολεμικό ανταποκριτή των *Times*, ο οποίος επισήμανε από τον Σεπτέμβριο του 1918 ότι η πρόβλεψη του Χέρμπερτ Τζορτζ Γουέλς ότι αυτός ήταν «ο πόλεμος που θα τελειώσει τον Πόλεμο», δεν θα εκπληρωνόταν.
- 6 Ο Βικτόρ Ντενέν, απόφοιτος της Σεν Σιρ, αξιωματικός του Ιππικού που αργότερα τον κέρδισε η Αεροπορία, αποφοιτώντας επίσης από την Ανώτατη Αεροπορική Σχολή της Γαλλίας, ήταν υπεύθυνος των αεροπορικών επιχειρήσεων στο ανατολικό μέτωπο καθ' όλη τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Διετέλεσε υπουργός Αεροπορίας στις κυβερνήσεις των Γκαστόν Ντουμέρζ, Πιέρ-Ετιέν Φλαντάν, Φερνάντ Μπουισόν και Πιέρ Λαβάλ.

Γάλλοι στρατιώτες της Στρατιάς της Ανατολής με Σενεγαλέζο συνάδελφό τους σε στρατόπεδο της Θεσσαλονίκης.

- 7 Οικισμός εντός των ορίων του σημερινού Δήμου Κορδελιού-Ευόσμου, που χρονολογείται από τις αρχές του 17ου αιώνα. Ο οικισμός αυτός, γνωστός με το όνομα Χαρμάνκιοϊ (τουρκ. Harman köy: χωριό με αλώνια, αλωνότοπος), ομώνυμος του εκτενούς οθωμανικού τσιφλικιού, βρισκόταν δίπλα στον οδικό άξονα που οδηγούσε προς τον κάμπο της Θεσσαλονίκης - Μπίτολα (Μοναστηρίου). Εκatoiκείτο αρχικά από λίγες οικογένειες γηγενών (32 οικίες στα τέλη του 18ου αι.). Στο Παλαιό Χαρμάνκιοϊ εγκαταστάθηκαν 266 προσφυγικές οικογένειες, από τις οποίες οι περισσότερες προέρχονταν από την ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης.
- 8 Περιοχή στον Δήμο Σταυρούπολης. Η περιοχή ονομαζόταν έτσι κατά μία εκδοχή διότι εκεί βρίσκονταν τα κτήματα του Λεμπέτ πασά, κατά μία άλλη, επειδή εκεί βρίσκονταν εγκαταστάσεις (στάβλοι) του συμμαχικού στρατού που χρησιμοποιήθηκαν κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (les bêtes στα Γαλλικά είναι τα ζώα).
- 9 Κώστας Τομανάς, Χρονικό της Θεσσαλονίκης (1875-1920). Εκδ. Νησίδες.
- 10 Το 1926 η Επιτροπεία Τοπωνυμίων της Ελλάδος προσέδωσε την ονομασία αυτήν στο τουρκικό τσιφλίκι Ντουντουλάρ, που βρισκόταν στο 7ο χιλιόμετρο της αμαξιτής οδού Θεσσαλονίκης - Γιαννιτσών. Το Ντουντουλάρ ήταν τουρκικό τσιφλίκι ευρισκόμενο δυτικά του Χαρμάνκιοϊ. Σύμφωνα με τη λαϊκή

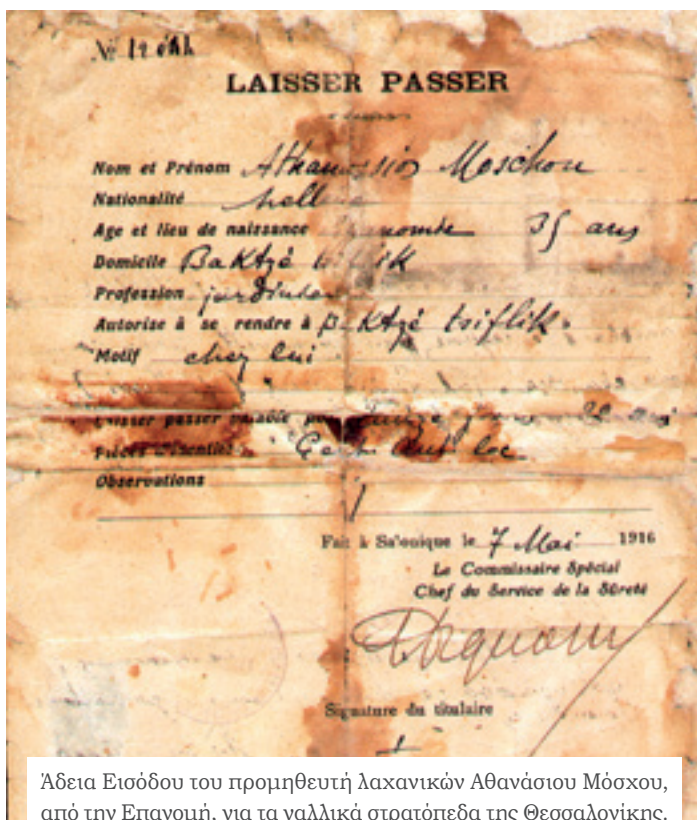
παράδοση, η ονομασία του οικισμού προέρχεται από τον τουρκικό γυναικείο τίτλο dudu (όμορφη κυρά), τον οποίο έφερε κάποια επώνυμη μουσουλμάνα κάτοικός του.

- 11 Ζέιτενλικ (zeytinlik) σημαίνει ελαιώνας στην τουρκική γλώσσα. Στην περιοχή παλαιότερα υπήρχαν αιωνόβιες ελιές που της έδωσαν και το χαρακτηριστικό όνομα. Από την εποχή του τέλους του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είναι η μεγαλύτερη στρατιωτική νεκρόπολη της Ελλάδας. Χωροθετημένη σε πέντε τομείς, ανάλογα με την εθνικότητα των 20.500 στρατιωτών, που έπεσαν μαχόμενοι στη Θεσσαλονίκη και στα πέριξ, από το 1914 έως και το 1919 περίπου.
- 12 Η μονάδα των Ιταλών, η 151, έμελλε να δώσει το όνομά της στην περιοχή, όπου μετά την πυρκαγιά του 1917 κτίστηκε ο εβραϊκός συνοικισμός 151.
- 13 Είναι το ακρωνύμιο του στρατιωτικού εκστρατευτικού σώματος Αυστραλών και Νεοζηλανδών (Australian and New Zealand Army Corps), που μετείχε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, στην εκστρατεία της Καλλίπολης, το 1915. Με την ίδια επωνυμία υπήρξαν και μεταγενέστερα στρατιωτικές μονάδες. Στη μνήμη των στρατιωτών της ANZAC που σκοτώθηκαν έχει καθιερωθεί ημέρα μνήμης, η «ANZAC Day», που εορτάζεται κάθε χρόνο στις 25 Απριλίου και στις δύο χώρες. Η 25η Απριλίου 1915 ήταν η πρώτη ημέρα της απόβασης στη Χερσόνησο της Καλλίπολης.

- 14 Κώστας Τομανάς, όπ.
- 15 Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η άποψη του γαλλικού Τύπου για την αποστολή του Ζονάρ: Σύμφωνα με την εφημερίδα *Le Matin*, ο διορισμός του Σαρλ Σελεστίν Ζονάρ «δεν σημαίνει μεταβολή πολιτικής». Αντίθετα, δείχνει την επιθυμία των Δυνάμεων να διατηρήσει ο ελληνικός λαός τις συνταγματικές του ελευθερίες. Δεν μπορεί πλέον το Στέμμα «να δύναται να μεταβάλει το κοινοβουλευτικό πολίτευμα σε τυραννικό». Επιπλέον, συνεχίζει η εφημερίδα, οι Σύμμαχοι επιδιώκουν την ενότητα του ελληνικού λαού, ενώ δεν τίθεται θέμα πίεσης για συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο. Άλλο ένα θετικό αφορά τους πολίτες της χώρας οι οποίοι θα μπορούν να «ασκήσουν πλήρη τα δικαιώματά των με περισσότερες ανεξαρτησίας». Αλλά και η εφημερίδα *Le Petit Parisien* γράφει ότι οι Δυνάμεις «έκριναν επιστάσαν την στιγμήν της αποδόσεως εις τους Έλληνας

του νομίμου καθεστώτος το οποίον ελευθέρως εξέλεξαν και της απαλλαγής αυτών από πάσης καταχρήσεως εξουσίας». Επιπλέον, η εφημερίδα υιοθετεί μια ξεκάθαρα επιθετική στάση απέναντι στον βασιλιά, αφού γράφει: «Έχουμε να κανονίσουμε έναν παλαιό λογαριασμό με τον Κωνσταντίνο» ο οποίος «δεν έπαυσε να εργάζεται εναντίον μας και υπέρ του κάιζερ. Η ατιμωρησία τον αποθράσυνε». Βλ. Σ. Λοστορίδης, μεταπτ. εργασία, τμ. Ιστ και Αρχ. Α.Π.Θ. 2007.

- 16 Οι αιχμάλωτοι με τη συνοδεία έφθασαν στο γραφείο του στρατηγού Σαράνι και ο ανθυπίαρχος Βερολίπ του παρέδωσε ως τρόπαιο τη σημαία. Για τον λόγο αυτόν η συμπλοκή αυτή ονομάστηκε «μάχη της σημαίας» ή «μάχη των σιτηρών», επειδή εξελίχθηκε ανάμεσα στα σπαρτά της θεσσαλικής πεδιάδας.
- 17 Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Η Ελλάς και ο πόλεμος εις τα Βαλκάνια 1914-1918*, εκδ. ΔΙΣ. (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού). Χρήστος

Άδεια Εισόδου του προμηθευτή λαχανικών Αθανάσιου Μόσχου, από την Επανομή, για τα γαλλικά στρατόπεδα της Θεσσαλονίκης.

- Βήττος, *Ο Εθνικός Διχασμός και η Γαλλική κατοχή (1915-1920)*, εκδ. Όλυμπος.
- 18 Alan, Palmer, *The Gardeners of Salonika: the Macedonian Campaign, 1915-1918*, Andre Deutsch Ltd., London, 1965. Reprinted as a paperback in 2009 by Faber & Faber Ltd.
- 19 «Αρχείο Στρατηγού Π. Γ. Δαγκλή», εκδ. Βιβλιοπωλείον Ε. Γ. Βαγιονάκη, τόμ. Β' σσ. 145-146.
- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**
- Γ. Θ. Βαφόπουλος, «Η πυρκαγιά του αιώνας», *Η Θεσσαλονίκη των παλαιότερων συγγραφέων*, Ιανός, 1998, και του ίδιου *Το Παραμύθι της Θεσσαλονίκης*, 1997, Θεσσαλονίκη.
- Αλέξανδρος Γρηγορίου, *Χάνια, Πανδοχεία, Ξενοδοχεία της Θεσσαλονίκης 1875-1917*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2003.
- Χρίστος Ζαφειρίς, *Εν Θεσσαλονίκη, 1900-1960*, Εξάντας.
- Κ. Κεραμέως, «Η απελευθέρωση της Μακεδονίας και ο Κωνσταντίνος Ρακτιβάν», στη μηνιαία νομική επιθεώρηση του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης *Αρμενόπουλος*, 32 (1978).
- Α. Κοτζιάς, «Εθνικός Διχασμός, Βενιζέλος - Κωνσταντίνος», *Φοβερά ντοκουμέντα*, εκδ. Φυτράκη, Αθήνα 1976.
- Σπύρος Λαζαρίδης, *Από το Βαρδάρη ως το Δερβένι*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 1997.
- Mark Mazower, *Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων. Χριστιανοί, μουσουλμάνοι και εβραίοι 1430-1950*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2006.
- Απόστολος Παπαγιανόπουλος, *Θεσσαλονίκη... εν θερμώ, ο συγκλονιστικός 20ός αιώνας της πόλης*, Μαλλιάρης Παιδεία, Θεσσαλονίκη 2009, τ. Α'-Γ'.
- Αντώνης Δ. Σατραζάνης, «Η Θεσσαλονίκη το 1916-17 και ο Ελευθέριος Βενιζέλος», *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στη Θεσσαλονίκη, η Προσωρινή Κυβέρνηση 1916-1917*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Πολιτιστικό Κέντρο Βορείου Ελλάδος, Θεσσαλονίκη 1994.
- Του ίδιου, «Οι εμφανίσεις του στρατηγού Paul Emmanuel Sarrail στη Θεσσαλονίκη, κατά τη διάρκεια της παραμονής των συμμαχικών στρατευμάτων της Εγκάρδιας Συμμαχίας στη Μακεδονία». Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης, του Δήμου Θεσσαλονίκης, 4ος τόμος, 1994, σσ. 227-250.
- Σάκης Σερέφας, *Ξένοι στη Θεσσαλονίκη του Μεγάλου Πολέμου (1915-1918)*, επιλογή και μετάφραση μαρτυριών, Μεταίχμιο, 2007.
- Γιάννης Χρυσάφης, *Θεσσαλονίκη: 80 χρόνια από την εκστρατεία των Αγγλογάλλων*, «Επτά Ημέρες», Καθημερινή.
- Κώστας Τομανάς, *Χρονικό της Θεσσαλονίκης, 1875-1920*, Θεσσαλονίκη, Νησίδες.
- Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Πρώτον Παγκόσμιο Πόλεμον (1914-1918). Β' τόμος: Η συμμετοχή της Ελλάδος εις τον Πόλεμον (1918): Από τη μάχη του Σκρα (Μάιος 1918) μέχρι την υπογραφή της ανακωχής (Νοέμβριος 1918). Έκδοσις Δ.Ι.Σ. Αθήναι, 1961.
- L. Rey, *Observations sur les premiers habitats de la Macédoine. Recueillies par le Service Archéologique de l'Armée d'Orient 1916-1919* (Région de Salonique).
- B. E. Schmitt, *The Coming of the War, 1914* (1930, repr. 1966).
- L. Albertini, *The Origins of the War of 1914*, Vol. I (tr. 1952).
- A.J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918* (1954, repr. 1971)
- G. E. Willis, *Salonika Memories 1915-1919*, Salonika Reunion Association, London 1969 Π. Ριζάλ, (Ιωσήφ Νεχαμά), Θεσσαλονίκη η περιπόθητη πόλη, Νησίδες.
- Serge Berstein και Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, 3 τόμοι, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.
- La conquête d'Athènes (Juin-Juillet 1917) par le général Regnault. Ouvrage interdit par la censure en Septembre 1918*, Imprimerie-Librairie Militaire Universelle L. Fournier. Paris, 1919.
- A.J. Mann, *Το μέτωπο της Θεσσαλονίκης: Α' Παγκόσμιος πόλεμος 1914-1918*, Αφοί Κυριακίδη, 2010.
- R. M. Recouly, *Jonnart en Grèce et l'abdication de Constantin*, Paris, 1918.
- A. Tardieu, *La Paix*, Préface de Georges Clemenceau. Éd. Payot. Paris, 1921.
- Strachan, *Α' Παγκόσμιος Πόλεμος*, Γκοβόστης, Αθήνα, 2013.

Ο Αντώνης Δ. Σατραζάνης είναι διευθυντής του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης.

Ο ΠΟΥΣΚΙΝ ΚΑΙ Η ΕΞΕΡΓΕΣΗ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ (1821)

του ΙΩΑΝΝΗ Σ. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ

Ο Αλεξάντρ Σεργκέγεβιτς Πούσκιν είναι μια εμβληματική προσωπικότητα της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Έζησε μόλις 37 έτη, στο μεταίχμιο δύο αιώνων, και ήταν ένθερμος υποστηρικτής της Ελληνικής Επανάστασης. Ορισμένα από τα έργα του Ρώσου ποιητή παρέχουν σημαντικές πληροφορίες οι οποίες αποτελούν πηγή γνώσεων για την Επανάσταση του 1821 στη Μολδοβλαχία. Η αλληλογραφία του Πούσκιν, τα σημειώματα «Για την επανάσταση του Υψηλάντη» και «Για τον Πέντε-Δέκα», τα διηγήματα «Κιριτζαλί»¹ και «Ημερολόγιο του Κισινιόφ» βρίθουν στοιχείων για τον επαναστατικό αναβρασμό στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Αν και απογοητεύθηκε από τις ήττες και τις εσωτερικές έριδες των Ελλήνων, έμεινε προσηλωμένος στο όραμα της ελευθερίας τους, το οποίο άρχισε να λαμβάνει σάρκα και οστά μετά τη μεταβολή της πολιτικής ορισμένων από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Γεννήθηκε στη Μόσχα τον Μάιο του 1799 από αριστοκρατική οικογένεια. Αν και δεν διέθετε πλέον την παλαιά οικονομική της ευμάρεια, ο μικρός Πούσκιν ανατράφηκε σε έναν κύκλο διανοουμένων και έμαθε να ομιλεί τη Γαλλική και την Ιταλική από νεαρή ηλικία. Φοίτησε στο Αυτοκρατορικό Λύκειο στο Τσάροκoe Τσέλο. Κατά τη διάρκεια της φοίτησής του δημοσιεύθηκε η έμμετρη επιστολή του υπό τον τίτλο «Στον φίλο μου, τον ποιητή». Εκείνη

την εποχή άρχισε να συγγράφει και το πρώτο ολοκληρωμένο μεγάλο έργο του, το ρομαντικό ποίημα «Ρουσλάν και Λουντμίλα».

Το 1817 αποφοίτησε και διορίστηκε στη θέση του μαθητευόμενου γραμματέα στο υπουργείο Εξωτερικών. Εκεί υπηρέτησε υπό τις εντολές των αρμοδίων υπουργών του τσάρου, μεταξύ των οποίων ξεχώριζε ο κόντess Ιωάννης Καποδίστριας. Η βαθιά πίστη του στον φιλελευθερισμό και η ισχυρή προσωπικότητά του Κερκυραίου διπλωμάτη

συνετέλεσαν αποφασιστικά προκειμένου ο Πούσκιν να ταχθεί αναφανδόν υπέρ της επανάστασης των Ελλήνων. Αυτό ήταν απολύτως λογικό, καθώς είχε μελετήσει τους αρχαίους Έλληνες κλασικούς συγγραφείς. Επιπλέον, η πρώτη σύζυγος του προπάππου του ήταν Ελληνίδα, η Ευδοκία Ανδρέου Διοπέρου.² Τέλος, στη Ρωσία είχε αναπτυχθεί ένα έντονο φιλελληνικό κίνημα, στο οποίο συμμετείχαν άτομα από όλες τις κοινωνικές τάξεις.

Ο νεαρός Πούσκιν έγινε μέλος σε διάφορους συλλόγους και λογοτεχνικές εταιρείες (π.χ. «Αρζαμάς», «Πράσινη λυχνία», «Ένωση της ευημερίας» κ.ά.), τα μέλη των οποίων είχαν ριζοσπαστικές ιδέες και επιθυμούσαν την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων στην αχανή επικράτεια του τσάρου. Σταδιακά ο ποιητής υιοθετούσε όλο και περισσότερο «ακραίες» θέσεις, φθάνοντας μέχρι του σημείου να θέσει στο στόχαστρό του ακόμη και τον ίδιο τον Αλέξανδρο Α'. Η υψηλή

δημοτικότητα την οποία απολάμβανε στον κύκλο των διανοουμένων αλλά και μεταξύ των χαμηλόβαθμων αξιωματικών του στρατού τον κατέστησαν σοβαρό κίνδυνο για το καθεστώς. Ως εκ τούτου, αποφασίσθηκε να σταλεί στην εξορία, στη Σιβηρία ή στις νήσους Σολοβέτσκι, στη Λευκή Θάλασσα.³ Το ενδεχόμενο αυτό κινητοποίησε τους πολυάριθμους φίλους και θαυμαστές του, οι οποίοι προσπάθησαν να αποτρέψουν την εκτόπισή του.

Εξέχουσα θέση στο ογκούμενο κίνημα συμπαραστάσης κατείχε ο Καποδίστριας, ο αποκαλούμενος «Αριστείδης» από τους υφισταμένους του εξαιτίας των διοικητικών επιτευγμάτων του.⁴ Πράγματι, η παρέμβασή του υπήρξε καταλυτική και ο Πούσκιν μετατέθηκε στο γραφείο του διοικητή των νοτιών επαρχιών στρατηγού Ιβάν Ιντζόφ, που είχε τοποθετηθεί διοικητής της Βεσσαραβίας, η οποία είχε απελευθερωθεί από τους Τούρκους μόλις πριν από λίγα χρόνια.⁵ Μάλιστα, η συγκεκριμένη επαρχία ενέπιπτε ακόμη στη δικαιοδοσία του ρωσικού υπουργείου Εξωτερικών. Ο Καποδίστριας έθεσε υπό την άτυπη προστασία του τον δραστήριο ποιητή, την «επίβλεψη» του οποίου ανέθεσε προσωπικά στον Ιντζόφ. Επιπλέον, φρόντισε να του δοθεί ένα υψηλό ποσόν ως οδοιπορικά έξοδα (1.000 ρούβλια). Τέλος, έγραψε μια σφραγισμένη συστατική επιστολή προς τον στρατηγό Ιντζόφ, την οποία του επέδωσε ο Πούσκιν όταν έφθασε στο Αικατερίνοσλαβ, στα τέλη Μαΐου.

Σε αυτή την επιστολή ο μετέπειτα κυβερνήτης της Ελλάδας ανέφερε, μεταξύ άλλων, τα εξής: «[...] Δεν υπάρχουν βάθη στα οποία να μη βυθίστηκε αυτός ο νεαρός, όπως επίσης δεν υπάρχει μορφή του τέλειου την οποία να μην μπορεί να φθάσει μέσω της υπερβατικής δύναμης του ταλέντου του. [...] Κάποια μικρά ποιήματα και ιδίως μία ωδή στην ελευθερία έκαναν την κυβέρνηση να προσέξει τον Πούσκιν. Παρ' όλο που την χαρακτηρίζει μια εξαιρετική ποιότητα σύνθεσης και ύφους, η ωδή αυτή βρίθει επικίνδυνων αρχών που πηγάζουν από τη σύγχρονη σχολή ή με άλλα λόγια από εκείνο το αναρχικό σύστημα που η

κακή πίστη αποκαλεί Σύστημα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, της Ελευθερίας και της Ανεξαρτησίας των Λαών.

»Αν κρίνει κανείς από τα δάκρυα και τις διαμαρτυρίες του, ο νεαρός δείχνει να έχει μεταμεληθεί. Οι προστάτες του πιστεύουν ότι είναι ειλικρινής και ότι αν τον απομακρύνουν για λίγο από την Αγία Πετρούπολη, του αναθέσουν κάποια εργασία να κάνει και τον πλαισιώσουν με ανθρώπους που θα του δίνουν το καλό παράδειγμα, μπορεί ακόμη να γίνει ένας εξαιρετος υπηρέτης του κράτους ή, τουλάχιστον, να εξελιχθεί σε έναν άνθρωπο των γραμμών των υψηλότερων αξιώσεων».

Σύντομα ο Πούσκιν κέρδισε την εύνοια του στρατηγού Ιντζόφ, ο οποίος συνέτασσε ευνοϊκές επιστολές προς τον Καποδίστρια για τη διαβίωσή του στην περιοχή. Μολαταύτα, η συμμετοχή του Πούσκιν σε διαφορές οργανώσεις (ιδίως μασονικές) προκάλεσε σκεπτικισμό στην Αγία Πετρούπολη. Την ίδια περίοδο ο νεαρός ποιητής ήλθε σε επαφή με πολλούς εξέχοντες Έλληνες του Κισινιόφ,⁶ όπου εγκαταστάθηκε από τις 20 Σεπτεμβρίου 1820. Οι Έλληνες σύχναζαν κυρίως στην οικία του απόδοτράτου συνταγματάρχη του στρατού πρίγκιπα Γ. Καντακουζηνού και τον ενημέρωναν για τις προετοιμασίες σχετικά με την εκδήλωση ενός επαναστατικού κινήματος. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και οι Φιλικοί είχαν συγκροτήσει ένα σώμα απαρτιζόμενο από περίπου 500 εθελοντές, το οποίο ονομάστηκε Ιερός Λόχος. Στο Κισινιόφ άρχισαν να συρρέουν Έλληνες από την ευρύτερη περιοχή και κυρίως από την Οδησό. Η πόλη βρισκόταν σε πολεμικό αναβρασμό, ο οποίος αναδίδεται ανάγλυφα σε μια στροφή του έργου του Πούσκιν υπό τον τίτλο «Ευγένιος Ονέγκιν».

*Σείονταν όλο απειλή τα Πυρηναία,
το ηφαίστειο της Νάπολης στις φλόγες,
κι ο Μονόχειρας Πρίγκιπας⁷ να γνέφει
από το Κισινιόφ στους Μωραΐτες
φίλους του.*

Ο Υψηλάντης προσπαθούσε να συντονίσει τον αγώνα των Ελλήνων προκειμένου

Ο Κερκυραίος διπλωμάτης και πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831). ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ. Πορτρέτο του Αλέξανδρου Πούσκιν από τον Βασίλι Αντρέγιεβιτς Τροπίνιν.

να ξεσπάσουν εξεγέρσεις σε διάφορα σημεία της οθωμανικής επικράτειας. Το αρχικό σχέδιο προέβλεπε την εκδήλωση της επανάστασης στην Πελοπόννησο. Μολαταύτα, το σχέδιο τροποποιήθηκε και προκρίθηκε η έναρξη της εξέγερσης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες με την προσδοκία της εξασφάλισης της ρωσικής συνδρομής, καθώς και της έμπρακτης συμπαράστασης των υπολοίπων βαλκανικών λαών. Εντούτοις, υπήρχαν αρκετές δυσκολίες που ο έμπειρος αξιωματικός δεν παραγνώριζε, σε αντίθεση με πολλούς ενθουσιώδεις φίλους του, οι οποίοι είχαν παρασυρθεί από την πολύχρονη αδυναμία του σουλτάνου να καταστείλει το κίνημα του Αλή Πασά των Ιωαννίνων και την ευρύτερη αναταραχή που επικρατούσε σε διάφορα σημεία της οθωμανικής επικράτειας. Ο Πούσκιν παρακολουθούσε με έκδηλο ενδιαφέρον τις διεργασίες και έγραψε τις παραμονές της επανάστασης το ποίημα υπό τον τίτλο «Πόλεμος» (Βόινα).

*Πόλεμος: ήρθε επιτέλους ο ξεσηκωμός,
της τιμής τα λάβαρα ανεμίζουν.
Αίματα βλέπω στο γλέντι της εκδίκησης.
Κι οι σφαίρες με τον θάνατο
τριγύρω μου ανεμίζουν.*

Ο Πούσκιν αδημονούσε να συμμετάσχει στην εξέγερση και απορούσε γιατί αργούσε η εκδήλωσή της. Στις αρχές Μαρτίου απέστειλε στον φίλο του Β. Α. Ντάβιντοφ μια επιστολή, με την οποία τον ενημέρωνε για τις εξελίξεις, αναφερόμενος επισταμένως στις προκηρύξεις του Υψηλάντη.⁸ Επίσης, σημειώνει (με σαφή δόση υπερβολής) ότι Βούλγαροι, Έλληνες, Ρουμάνοι και Σέρβοι συνέρρεαν για να καταταγούν στον στρατό του Υψηλάντη, φέροντας μαζί τους και ό,τι όπλο διέθεταν. «Όλες οι σκέψεις τους στρέφονται γύρω από ένα μόνο θέμα: την ανεξαρτησία της αρχαίας πατρίδας. Στην Οδησό πλήθη Ελλήνων συγκεντρώνονται. Πωλούν τα υπάρχοντά τους για ένα κομμάτι ψωμί και αγοράζουν σπάθες, τυφέκια και πιστόλια. Όλοι ομιλούν για τον Λεωνίδα, για τον Θεμιστοκλή».⁹

Ο φιλελληνισμός του Πούσκιν ενσάρκωνόταν κυρίως στο πρόσωπο του Υψηλάντη, τον οποίο θαύμαζε απεριόριστα. «Το πρώτο βήμα είναι λαμπρό, εξαιρετό. Ο πρίγκιπας φάνηκε τυχερός. Είτε νεκρός είτε νικητής ανήκει πλέον στην Ιστορία: 28 ετών και έχει κιάλας ένα χέρι κομμένο και έναν μεγάλο-ψυχο σκοπό! Είναι να τον ζηλεύει κανείς».¹⁰ Έχει γραφεί ότι ο ποιητής παρουσίαζε μια ρομαντική και εξιδανικευμένη εικόνα του Υψηλάντη.¹¹ Στις 5 Μαρτίου ο Υψηλάντης διέβη τον Προύθο και ύψωσε το λάβαρο της επανάστασης. Αυθημερόν εισήλθε στο Ιάσιο, όπου πολλοί κάτοικοι του επεφύλαξαν θερμή υποδοχή. Ο Πούσκιν περιέγραψε το γεγονός στο Ημερολόγιό του: «Την 21η Φεβρουαρίου (5η Μαρτίου με το νέο ημερολόγιο) ο στρατηγός πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης με δύο από τους αδερφούς του (τον Γεώργιο και τον Νικόλαο) και τον πρίγκιπα Γεώργιο Καντακουζηνό έφθασαν στο Ιάσιο από το Κισινιόφ. Εκεί τους προϋπάντησαν 300 Αρναούτδες (Αλβανοί στρατιώτες ή γενικότερα μισθοφόροι), ο πρίγκιπας

Ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης (1792-1828). ΔΕΞΙΑ: Προτομή του Πούσκιν στη Μόσχα. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο τσάρος Αλέξανδρος Α' (1777-1825), έργο Τζορτζ Ντέιγουι, Αγία Πετρούπολη, Παλάτι Πέτερκοφ.

(Μιχαήλ) Σούτσος και ο Ρώσος πρόξενος. Ο Υψηλάντης ανέλαβε αμέσως τη διοίκηση της πόλης. [...]

»Οι Έλληνες άρχισαν να συγκεντρώνονται μαζίκα υπό τις τρεις σημαίες του. Η μία είναι τρίχρωμη, στην άλλη κυματίζει ένας σταυρός στεφανωμένος με δάφνες και (υπάρχει) η επιγραφή “Εν τούτω Νίκα” [τα λόγια του Ρωμίου αυτοκράτορα Κωνσταντίνου του Μεγάλου όταν ασπάστηκε τον Χριστιανισμό] και στην τρίτη εικονίζεται ο φοίνικας που αναγεννάται από τις στάχτες του. [...] Είδα μια επιστολή γραμμένη από έναν επαναστάτη: τον ενθουσιασμό με τον οποίο περιγράφει τον αγιασμό των λαβάρων και του ξίφους του Υψηλάντη, τη συγκίνηση του κλήρου και του λαού, τις όμορφες στιγμές της Ελπίδας και της Ελευθερίας».¹²

Ο Υψηλάντης συνέταξε μια επιστολή προς τον τσάρο και άφησε να διαφανεί ότι η επανάσταση ήταν υπό την έγκρισή του.¹³ Στις 2 Απριλίου ο Πούσκιν έγραψε στο Ημερολόγιό του: «Εγώ πιστεύω ακλόνητα ότι η Ελλάδα θα θριαμβεύσει και ότι τα 25.000.000 Τούρκων θα αφήσουν την Ελλάδα που ανθεί στους νόμιμους κληρονόμους του Ομήρου και του Θεμιστοκλή». Τέλος,

έστειλε στον Υψηλάντη και μια επιστολή με έναν νεαρό Γάλλο αξιωματικό, ο οποίος έφευγε από το Κισινιόφ για να καταταγεί στον στρατό των Φιλικών. Δυστυχώς, κανείς δεν γνωρίζει το περιεχόμενό της.

Η Ελληνική Επανάσταση προκάλεσε κύματα ενθουσιασμού διεθνώς. Φυσικά η Ρωσία δεν μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση.¹⁴ Το φιλελληνικό κίνημα είχε ευρεία απήχηση σε όλα τα στρώματα της ρωσικής κοινωνίας, ιδίως όμως μεταξύ των φιλελεύθερων κύκλων (των λεγομένων δεκεμβριστών).¹⁵ Μάλιστα, φαίνεται ότι ένα μεγάλο τμήμα της ρωσικής κοινής γνώμης απαιτούσε την επέμβαση υπέρ των ομόδοξων Ελλήνων. Ο πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη κόμης Γρ. Στρογγανόφ, ο Καποδίστριας και άλλες προσωπικότητες πίεσαν τον τσάρο για να κηρύξει τον πόλεμο στον σουλτάνο, καθώς ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' και οι βιαιοπραγίες εις βάρος των Ελλήνων της Μικράς Ασίας είχαν προκαλέσει την αγανάκτηση ενός μεγάλου τμήματος της κοινής γνώμης.

Λίγο μετά έγινε γνωστό ότι ρωσικές δυνάμεις θα διεξήγαγαν τα τακτικά γυμνάσιά τους πλησίον της μεθορίου με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Πούσκιν θεώρησε

την είδηση απτή απόδειξη των προθέσεων του τσάρου να συμπαρασταθεί εμπράκτως στον αγώνα των Ελλήνων και έγραψε το ποίημα «Προς τον Στρατηγόν Πουστσίν». Εντούτοις, ουδείς μπορούσε να προδικάσει τις επόμενες κινήσεις της Πετρούπολης. Μολταυτά, ο νεαρός ποιητής φαίνεται ότι ήταν διατεθειμένος να εγκαταλείψει το Κισινιόφ για να συνδράμει τον αγώνα των επαναστατών. Αυτό επιβεβαιώνεται από μια επιστολή προς τον φίλο του Α. Α. Ντέλβινγκ, την οποία του έγραψε στις 23 Μαρτίου 1821.¹⁶ Την επομένη συνέταξε επιστολή σε έναν άλλο φίλο του, στην οποία εξέφραζε τη βούλησή του να καταταγεί στις δυνάμεις του Υψηλάντη. Στις 21 Αυγούστου έστειλε τρίτη επιστολή, η οποία αποκάλυπτε πλήρως τις προθέσεις του. Αυτή τη φορά παραλήπτης ήταν ο φίλος του Σ. Ι. Τουργκένιεφ. Ο νεαρός ποιητής ήλπιζε ότι η Ρωσία θα συνέδραμε στρατιωτικά τους Έλληνες και ζητούσε από τον φίλο του να παραμείνει στην περιοχή. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και οι φίλοι του στην Αγία Πετρούπολη θεωρούσαν επικείμενη την κατάταξή του στον στρατό του Υψηλάντη.

Οι προθέσεις του διέρρευσαν και οι ειδήσεις έφθασαν μέχρι τον τσάρο Αλέξανδρο Α',

που βρισκόταν στο Συνέδριο του Λάιμπαχ.¹⁷ Ο τσάρος ζήτησε μέσω του Καποδίστρια να πληροφορηθεί για την επίδραση που είχε η επανάσταση των Ελλήνων στους νεαρούς Ρώσους αξιωματικούς γενικά και στον Πούσκιν ειδικότερα. Ο στρατηγός Ινζόφ, όμως, φρόντισε να αποσιωπήσει τη δραστηριότητα του νεαρού ποιητή. Άλλωστε, τυπικά εκείνος δεν συμμετείχε στην εξέγερση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, καθώς αυτή συνετρίβη μάλλον γρήγορα από τους Οθωμανούς. Εντούτοις, είχε εκφράσει την πρόθεση συμμετοχής σε αυτήν, την οποία εξέδηλωσε ποικιλοτρόπως, ενώ ύμνησε τους Έλληνες σε διάφορα έργα του. Ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά είναι το ποίημα υπό τον εύλογο τίτλο «Πιστή Γραικιά, μην τον θρηνείς! Έχει σαν ήρωας πέσει...», το οποίο αναφέρεται στον θάνατο του Ιωάννη Κοντογόνη (ή κατ' άλλους του Αθανασίου Καρπενησιώτη). Ο νεαρός ποιητής το έγραψε για να παρηγορήσει την Ελληνίδα σύζυγο του πεσόντος αγωνιστή. Επίσης, όμως, θέλησε να εγκωμιάσει το γενναίο μέλος της Φιλικής Εταιρείας, το οποίο σκοτώθηκε «για τον μεγάλο, τον ιερό σκοπό».

*Πιστή Γραικιά, μην τον θρηνείς!
Έχει σαν ήρωας πέσει
βόλι πικρό του χώρισε τα στήθια
μες στη μέση... μην τον θρηνείς...
Τάχατες συ δεν του 'δειξες τον δρόμο
σαν κίνησε μ' όπλο βαρύ στον ώμο
και του 'πες με μελωδική φωνή:
«Μπροστά σου, νάτος, ανοίγει ο δρόμος
της τιμής, από θυσιές γεμάτος»;
Σ' αποχαιρέτησε σεμνά
κι αμίλητα ο καλός σου, ξέροντας
πως παντοτινός θα 'ν'
ο αποχωρισμός σου*

.....
*Αλλαφροχάιδεψε μ' ευχή
το τρυφερό βλαστάρι των σπλάχνων του,
που κράταγες στον κόρφο με καμάρι.
Κι όταν στητή μαстіγωσε τον άνεμο
η παντιέρα της λευτεριάς η ολόμαυρη
κι έφθασε η τίμια μέρα,
καθώς ο Αριστογείτονας
μυρτιάς κλαδί είχε δέσει*

στην ατσαλένια σπάθα του
που κρέμασε στη μέση.
Έτσι κι αυτός, απόμενε στη μάχη
ένας γενναίος
γι' αυτό που δεν ορίζεται
και δεν μετρείται χρέος!..

Επίσης, ο Πούσκιν έγραψε ένα ποίημα
υπό τον τίτλο «Σε μια Ελληνίδα», το οποίο
ήταν αφιερωμένο στη νεαρή προσφυγοπού-
λα από την Πόλη, ονόματι Καλυψώ Πολυ-
χρόνη. Εφημολογείτο ότι η Καλυψώ είχε
γνωριστεί με τον λόρδο Βύρωνα, δίκως
όμως να είναι απολύτως εξακριβωμένη η
μορφή της σχέσης τους. Ο Πούσκιν την
ερωτεύθηκε και ένιωθε ότι μέσω αυτής
επικοινωνούσε με τον Βρετανό ποιητή.

Γεννήθηκες για να φλογίζεις
τα ξαναμμένα όνειρα των ποιητών.
Να τους ξεσηκώνεις, να τους κάνεις
ν' αγωνιούν,
γεμάτοι χάρη και ευγένεια
να σε χαιρετούν,
εσένα με την ανατολίτικη,
μοναδική φωνή,
και με τα λαμπρά ονειροπόλα μάτια,
και το αυθάδικο μικρό σου ποδαράκι.
Γεννήθηκες για να 'σαι απαλή φωλιά
κι έκσταση πάθους Θεία.
Πες μου ωστόσο που
στα αιθέρια όνειρά σου,
ο ποιητής της Λεϊλά θ' ανακαλύψει
το άφθαρτο δικό σου ιδανικό.
Εσένα δεν εκάραξε με ατσάλι;
Μήπως σ' εκείνη τη γη την μακρινή,
κάτω απ' της Ελλάδας
τον Θεϊκό ουρανό,
ο εμπνευσμένος και γενναίος ποιητής
συνάντησε –ή ονειρεύτηκε– εσένα,
γεμάτος πάθος,
και κράτησε βαθειά μες την καρδιά του
την αλησμόνητη εικόνα σου;
Ίσως η λύρα του η ευτυχισμένη να 'ταν
.....

Στις 7 Ιουνίου 1821 ο Αλέξανδρος εγκα-
τέλειψε το Λάιμπαχ. Λίγο μετά διέβη τα ρω-
σικά σύνορα και διαπίστωσε έκπληκτος

ότι πολλοί Ρώσοι είχαν συγκινηθεί από τον
αγώνα των Ελλήνων. Γινόταν ευρέως λόγος
για πολεμική αναμέτρηση με την Οθωμα-
νική Αυτοκρατορία, ενδεχόμενο το οποίο
δεν απέκλειε ούτε ο κόμης Στρογγανόφ.
Άλλωστε, οι συνεχείς παραστάσεις του τε-
λευταίου στην Υψηλή Πύλη είχαν εξοργί-
σει τους Τούρκους. Μάλιστα, ο υπουργός
Εξωτερικών του σουλτάνου έκανε λόγο για
«έθνος ανταρτών» και για «πολιτική, η οποία
δεν θα γινόταν ανεκτή επί μακρόν» (ανα-
φερόμενος στις ρωσικές ενέργειες).

Αρχικά ο τσάρος έδειξε να παρασύρεται
από το ρεύμα αυτό, αγνοώντας τις παρο-
τρύνσεις των Αυστριακών και των Βρετανών.
Αποφάσισε, λοιπόν, να αντιμετωπίσει δυ-
ναμικά τους Οθωμανούς και απευθύνθηκε
στους Γάλλους. Ο Καποδίστριας συνέταξε
και ένα τελεσίγραφο προς την Υψηλή Πύ-
λη. Τότε κινητοποιήθηκε ο Αυστριακός
υπουργός Εξωτερικών πρίγκιπας Κλέμενς
Βέντσελ φον Μέτερνιχ-Βίνεμπουργκ. Στην
αρχή στράφηκε προς τη γαλλική κυβέρνη-
ση. Σημειωτέον ότι το Παρίσι είχε απο-
λέσει ένα μεγάλο μέρος του κύρους και της
ισχύος του μετά τη συντριβή των στρατευ-
μάτων του στους Ναπολεόντειους Πολέ-
μους. Ως εκ τούτου, δεν ήταν έτοιμο για να
δραστηριοποιηθεί εκ νέου και διη να εμπλα-
κεί στρατιωτικά σε μια νέα σύρραξη. Επο-
μένως, απέρριψε την πρόταση της Πετρού-
πολης για τη σύναψη συμμαχίας με την
Ρωσία εναντίον της Υψηλής Πύλης. Κατό-
πιν, ο Αυστριακός πολιτικός στράφηκε προς
τους Οθωμανούς, ισχυριζόμενος ότι επρό-
κειτο για προσωπικές ενέργειες του Καπο-
δίστρια και όχι για την επίσημη πολιτική
του τσάρου, ο οποίος δεν έχει μεταβάλει
διαθέσεις απέναντί τους. Τέλος, κινήθηκε
προς τον ίδιο τον Αλέξανδρο, τον οποίο έπει-
σε (προς μεγάλη δυσарέσκεια των φιλε-
λεύθερων Ρώσων και του Πούσκιν) να χα-
μηλώσει τους τόνους, επισείοντας τον κίν-
δυνο γενικότερης ανάφλεξης στη Βαλκα-
νική και κλονισμού της Ιεράς Συμμαχίας.

Πράγματι, ο ευμετάβλητος τσάρος διε-
μήνυσε στον Καποδίστρια ότι δεν σκόπευε
να εξωθήσει την κατάσταση με την Υψηλή
Πύλη στα άκρα, θέτοντας σε κίνδυνο την

Ιερά Συμμαχία (την οποία θεωρούσε εν πολλοίς δημιούργημά του). Η γενικευμένη αναταραχή θα κλόνιζε συθέμελα τα περισσότερα κράτη και θα οδηγούσε σε κατάλυση της τάξης και στο χάος. Ωστόσο, τελικά, παρά τους βερμπαλισμούς, υιοθέτησε μια πολιτική ουδετερότητας, η οποία ήταν εξ αντικειμένου υπέρ των επαναστατημένων Ελλήνων, παρά τις θριαμβολογίες του πρίγκιπα Μέτερνιχ. Ανεπισημώς δε πολλοί Ρώσοι συνέδραμαν τον αγώνα των Ελλήνων.¹⁸ Σταδιακά, ο Αλέξανδρος μετέβαλε και επισήμως πολιτική. Αυτό συνέβη με την υποβολή του σχεδίου «των τριών ηγεμονιών» ή «των τριών τμημάτων», το 1824.¹⁹

Όλα αυτά, όμως, φάνταζαν πολύ μακρινά για τους μαχητές των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών του 1821. Στις 17/29 Ιουνίου διεξήχθη η μάχη του Σκουλενίου. Είχε προηγηθεί η μάχη του Δραγατσανίου, η έκβαση της οποίας δεν ήταν θετική για τα ελληνικά όπλα.²⁰ Η συνοχή των ημετέρων τμημάτων είχε κλονισθεί και ορισμένα εξ αυτών υποχώρησαν ασύντακτα. Ο Καντακουζηνός συνεκάλεσε σε σύσκεψη όλους τους οπλαρχηγούς στο χωριό Στίγκα. Σε αυτήν τους εξέθεσε το σχέδιό του να παραλάβουν όλους τους διαθέσιμους άνδρες και να περάσουν στη Βεσσαραβία. Από εκεί τους πρότεινε να μεταβούν στον Εύξεινο Πόντο για να δράσουν αποτελεσματικότερα, αποβιβαζόμενοι στις ακτές της Βλαχίας.²¹ Αλλά για να κατορθώσουν να περάσουν τον ποταμό Προύθο έπρεπε να καταλάβουν το οχυρό το οποίο βρισκόταν κοντά στο Σκουλένι. Το σχέδιο έγινε αμέσως αποδεκτό ομόφωνα από τους οπλαρχηγούς. Ο Καντακουζηνός επισκεύασε πρόχειρα ένα παλαιό ρωσικό οχύρωμα και διέβη τον ποταμό υπό το πρόσχημα ότι θα συναντηθεί με τη μητέρα του.

Αμέσως μετά, όμως, κάλεσε τους οπλαρχηγούς και τους είπε ότι δεν θεωρούσε συνετή ενέργεια την προβολή αντίστασης. Τους πρότεινε, λοιπόν, την κατά μόνας διάβαση του ποταμού προκειμένου να βρουν καταφύγιο στις φιλόξενες ρωσικές γραμμές. «Αλλά ούτοι μία φωνή και διά πολλής αποστροφής απέρριψαν πρότασιν τιαυτήν, και επανήλθον εις Σκουλένιον καθυβρίζοντες

Η οικία - μουσείο Πούσκιν (από το 1925) με τον ανδριάντα του ποιητή.

τούτον ως άνανδρον και προδότην».²² Δήλωσαν δε ότι θα μάχονταν, βασιζόμενοι στην ανδρεία τους. Η συντριπτική αριθμητική υπεροχή του εχθρού (15.000 άνδρες του τακτικού στρατού)²³ έναντι μόλις 400 απειροπόλεμων Ελλήνων (συνεπικουρούμενων από ορισμένους Σέρβους και Βούλγαρους) δεν άφηνε την παραμικρή αμφιβολία για την έκβαση της μάχης. Οι χριστιανοί μαχητές γνώριζαν ότι ουδεμία ελπίδα επικράτησης είχαν. Κοινώνησαν, λοιπόν, των Αχράντων Μυστηρίων και έφαγαν αντί άρτου αντίδωρο. Ακούστηκαν δε να λένε μεταξύ τους: «Αυτή είναι η στερνή μας τροφή».²⁴

Οι Έλληνες αγωνίστηκαν με ηρωισμό, προκαλώντας μεγάλες απώλειες στους Οθωμανούς. Ο εχθρός αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες αλλά στο τέλος κατάφερε να δια-

σπάσει τις ελληνικές γραμμές με τη συνδρομή του ιππικού του.²⁵ Οι Φιλικοί συνέχισαν να αγωνίζονται, αν και ουδεμία ελπίδα υπήρχε. Ελάχιστοι δε εξ αυτών κατόρθωσαν να γλυτώσουν. Ο ιστορικός Διονύσιος Κόκκινος έγραψε ότι *«η μάχη αυτή δεν έχει ανάλογη εις τας σελίδας του Αγώνος ως προς την εκδήλωσιν ομαδικής ανδρείας και ηρωικής αντιμετώπισης βεβαίου θανάτου, παρά μόνον την μάχην του Αθανασίου Διάκου εις την γέφυρα της Αλαμάνας και του Παπαφλέσσα εις το Μανιάκι»*.²⁶

Ο άπελπις αγώνας τους προκάλεσε βαθιά εντύπωση στους Ρώσους. Τα συντάγματα του στρατηγού Ζαμπανιόφ παρακολουθούσαν με ενδιαφέρον τη μάχη, μαζί με εκατοντάδες γυναίκοπαιδα και πρόσφυγες. Ο Πούσκιν πληροφορήθηκε τα τεκταινόμενα από έναν φίλο του, ο οποίος μετέβη στην περιοχή κατ' εντολήν του ρωσικού στρατού. Ο νεαρός ποιητής έκανε συχνές αναφορές σε έργα του στη συγκεκριμένη μάχη, η οποία τον συγκλόνισε. Έγραψε δε ότι ουδείς την περιέγραψε με ρεαλισμό σε όλο το μεγαλείο της. Η μάχη του Σκουλενίου τον άγγιξε και σε ανθρωπιστικό πλαίσιο, καθώς ενδιαφέρθηκε προσωπικά για την τύχη της μικρής Ροδούλας Σοφianού, ο πατέρας της οποίας σκοτώθηκε από τους Οθωμανούς. Το παιδί φιλοξενήθηκε αρχικά στην οικία ενός αξιωματούχου αλλά ο Πούσκιν ήθελε να τεθεί υπό την προστασία κάποιου μέλους της βασιλικής οικογενείας. Προς τούτο, έστειλε επιστολές σε φίλους του, οι οποίοι είχαν πρόσβαση στην Αυλή του τσάρου, δίκως ποτέ να γίνουν γνωστά τα αποτελέσματα των προσπαθειών του.

Επακολούθησε η μάχη στη Μονή Σέκου, στις 21 Σεπτεμβρίου / 4 Οκτωβρίου 1821.²⁷ Η επανάσταση στη Μολδαβία είχε πλέον κατασταλεί. Ο Υψηλάντης είχε διαβεί τα αυστριακά σύνορα και ο μόνος που συνέχιζε τον αγώνα ήταν ο Γεωργάκης Ολύμπιος, ο οποίος βάδιζε προς το Κίμπουλουγκ (στην ορεινή Βλαχία), όπου βρίσκονταν η έγκυος Σέρβα σύζυγός του Στάνα και τα δύο ανήλικα τέκνα του. Σκόπευε να μεταβεί στη Ρωσία, συνοδεία ορισμένων αποφασισμένων συναγωνιστών του, προκειμένου να

καταστεί εφικτή η κάθοδός του στον ελληνικό χώρο. Αργώδης στην προσπάθειά του αυτήν ήταν ο Ιωάννης Φαρμάκης,²⁸ επικεφαλής 500 ανδρών. Δυστυχώς, οι Οθωμανοί πρόλαβαν τα ελληνικά τμήματα και τα εγκλώβισαν στη Μονή Σέκου. Κάλεσαν δε τον Γεωργάκη Ολύμπιο να παραδοθεί υπό όρους, τους οποίους εκείνος απέρριψε υπερήφανα. Οχυρώθηκε μάλιστα με ελάχιστους συναγωνιστές του στο καμπαναριό της μονής. Οι Τούρκοι επιχείρησαν να εισέλθουν σε αυτό και τότε ο Γεωργάκης Ολύμπιος έβαλε φωτιά στο μπαρούτι και ανατινάχθηκαν όλοι στον αέρα. Ο Φαρμάκης προάσπισε με ηρωισμό το κτήριο της μονής και τελικά αιχμαλωτίστηκε μαζί με ελάχιστους άνδρες του. Εστάλη στην Κωνσταντινούπολη, όπου θανατώθηκε, αφού υπέστη φρικτά βασανιστήρια.²⁹

Ο θάνατος των δύο ανδρών κατατάραξε τον Πούσκιν, ο οποίος αποφάσισε να συνθέσει ένα μεγάλο έργο υπό τον τίτλο *«Το ποίημα των Φιλικών (Ιορντάκι)»*.³⁰ Δυστυχώς, ουδέποτε το ολοκλήρωσε, αν και το συγκεκριμένο θέμα τον απασχόλησε σε πολλά από τα γραπτά του. Υπάρχει μόνο το προσχέδιο από το οποίο τεκμαίρεται η πρόθεσή του να βασισθεί σε πραγματικά περιστατικά. Έγραψε χαρακτηριστικά: *«Δύο Αρναούτηδες αποπειρώνται να δολοφονήσουν τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Ο Γεωργάκης τους σκοτώνει. Το πρωί αποκαλύπτει σ' όλους τους Αρναούτηδες τη φυγή του Υψηλάντη. Ο Γεωργάκης αναλαμβάνει την αρχηγία του στρατού και φεύγει στα βουνά καταδιωκόμενος από τους Τούρκους»*. Τελικά, από το ποίημα έγραψε μόνο την παρακάτω στροφή:

*Στους κάμπους, στα βουνά
και στα ρουμάνια
η νύκτα πέφτει ολόταχη.
Κάτω απ' τη μαύρη σκέπη τ' ουρανού,
ο Υψηλάντης κοιμάται βαριά...*

Ο Πούσκιν περιέγραψε γλαφυρά την αποτυχία της εξέγερσης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες στο έργο του υπό τον τίτλο *«Σημείωμα για την Επανάσταση του Υψηλάντη»*,

Το γραφείο του μεγάλου ποιητή.

το οποίο έγραψε στο Κισινιόφ, το 1821. Σε αυτό ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι «ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, απειλούμενος με δολοφονία, διέφυγε στην Αυστρία ακολουθώντας τη συμβουλή του Ολυμπιότι και από κεί έκανε την εμπρηστική διακοίνωσή του. Ο Ιορντάκι, επικεφαλής 800 ανδρών, έδωσε πέντε μάχες με τον τουρκικό στρατό και στο τέλος αναγκάστηκε να υποχωρήσει στη Μονή Σέκου. Προδομένος από τους Εβραίους και περικυκλωμένος από τους Τούρκους έβαλε φωτιά στην πυριτιδαποθήκη και τινάχτηκε στον αέρα. Ο Φαρμάκης, λοχαγός και Φιλικός, έδωσε γενναία την τελευταία μάχη. Τον αποκεφάλισαν στην Κωνσταντινούπολη».³¹

Η αποτυχία στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες δεν κλόνησε το ηθικό των αγωνιστών στην ηττημένη Ελλάδα αλλά απογοήτευσε πολλούς από τους φιλέλληνες στην Ευρώπη, οι οποίοι είχαν πιστέψει σε γρήγορη κατάρρευση των Οθωμανών. Ο νεαρός Ρώσος ποιητής συγκαταλεγόταν μεταξύ αυτών, καθώς ο αγώνας των Ελλήνων δεν είχε λάβει τη μορφή της σταυροφορίας, την οποία αυτός οραματιζόταν. Επιπλέον, ο Πούσκιν απογοητεύθηκε από την εσωτερική διχονομία των Ελλήνων, η οποία οδήγησε σε δύο

εμφύλιους πολέμους, θέτοντας σε άμεσο κίνδυνο την επιτυχία του αγώνα. Τέλος, η συναναστροφή του με «επαγγελματίες» επαναστάτες στη Νότια Ρωσία τον κατέστησε δύσπιστο έναντι των προθέσεων των πνευματικών τέκνων της Γαλλικής Επανάστασης. Οι διαδοχικές ήττες των κινηματιών ανά την Ευρώπη κλόνησαν την εμπιστοσύνη του στον ριζοσπαστισμό.

Ο θάνατος του λόρδου Βύρωνα τον πλήγωσε βαθιά. Έκανε δε αναφορά στο θλιβερό αυτό γεγονός στα ποιήματά του «Προς την θάλασσα», «Ωδή στο Χβοστόφ», καθώς και στον πρόλογο του έργου του υπό τον τίτλο «Ανδρέας Σινιέ». Δύο μήνες μετά ο Πούσκιν έγραψε στον φίλο του πρίγκιπα Βιαζέμσκι επιστολή, στην οποία ανέφερε, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Δεν είναι του χεριού μου να δοξάσω τον θάνατο του Μπάιρον. Η Ελλάδα τον εξευτέλισε πριν προφτάσω. Αναφορικά με τη μοίρα των Ελλήνων, όπως άλλωστε και με εκείνη των αδερφών μου των νέγων, μπορεί κανείς να ευχηθεί την απελευθέρωση και των δύο από την ανυπόφορη σκλαβιά. Είναι όμως ασυγκώρητα παιδαριώδες για όλους τους φωτισμένους Ευρωπαίους να κάνουν σαν τρελοί για την Ελλάδα». Έχει γραφεί ότι ο νεαρός ποιητής

(όπως και πολλοί άλλοι φιλέλληνες) δεν συνειδητοποιούσε ότι οι επικρατούσες στην Ελλάδα συνθήκες της δεκαετίας του 1820 ήταν εντελώς διαφορετικές από εκείνες της κλασικής αρχαιότητας.³² Μολαταύτα, η απογοήτευση και ο σκεπτικισμός του δεν μπορούν να θεωρηθούν αποκήρυξη του εθνικού σκοπού των Ελλήνων, καθώς αφορούσαν κυρίως τα γεγονότα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.

Ο ίδιος ο Πούσκιν έγραψε σε φιλέλληνες φίλους του ότι είχαν διαστρεβλωθεί οι απόψεις του. Η καρδιά του δεν θα μπορούσε να έχει κακά αισθήματα για έναν λαό που κατέβαλλε ευγενείς προσπάθειες να αναγεννηθεί. Έως τη στιγμή εκείνη δεν υπήρχε τίποτα που να άξιζε τόσο όσο το ελληνικό ζήτημα. Σε μια άλλη επιστολή του ανέφερε τη φράση: «*Δεν είμαι ούτε βάρβαρος ούτε απόστολος του Κορανίου. Η ελληνική υπόθεση με ενδιαφέρει βαθύτατα*». Πράγματι, το ενδιαφέρον του παρέμεινε αναλλοίωτο τα επόμενα χρόνια. Η πατρίδα του η Ρωσία ενεπλάκετο όλο και πιο ενεργά στο ελληνικό ζήτημα, ιδίως μετά την ανάρρηση στον θρόνο του τσάρου Νικολάου Α' (ύστερα από τον αδόκητο θάνατο του Αλεξάνδρου στο Τανγκαρόκ, στις 19 Νοεμβρίου / 1 Δεκεμβρίου 1825). Τρεις μόλις μήνες μετά την ανάδειξή του σε Τσάρο Πασών των Ρωσιών ο Νικόλαος Α' έστειλε στον σουλτάνο Μαχμούτ Β' μια αυστηρή διακοίνωση, με την οποία αξίωνε την ταχεία εκκένωση των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών από τον οθωμανικό στρατό και την έναρξη διαπραγματεύσεων για την επίλυση όλων των διμερών διαφορών. Η Υψηλή Πύλη αποδέχθηκε την έναρξη διαπραγματεύσεων στο Άκερμαν, οι οποίες οδήγησαν στην υπογραφή της ομώνυμης συνθήκης στις 7 Οκτωβρίου 1826. Οι όροι της συνθήκης αυτής ήταν ιδιαιτέρως ευνοϊκοί για την Αγία Πετρούπολη, η οποία ενίσχυε σημαντικά τη θέση της στην περιοχή.³³

Επακολούθησε η Ναυμαχία του Ναβαρίνου (η οποία ήταν απότοκος της υπογραφής της λεγομένης Ιουλιανής Συνθήκης)³⁴ και ο Ρωσοτουρκικός Πόλεμος των ετών 1828-1829. Τα γεγονότα αυτά έδωσαν νέα

τροπή στο ελληνικό ζήτημα, ιδίως στο διπλωματικό πεδίο, όπου κατέβαλλε τεράστιες προσπάθειες ο κυβερνήτης (πλέον) της Ελλάδας Καποδίστριας. Οι νίκες του ρωσικού στρατού στον προαναφερθέντα πόλεμο ήταν η λυδία λίθος για την αναγνώριση της ύπαρξης της ελληνικής οντότητας αρχικά υπό την μορφή αυτόνομου κράτους, φόρου υποτελούς στον σουλτάνο. Ο Πούσκιν έγραψε το ποίημα υπό τον τίτλο «Για άλλη μία φορά μας στεφανώνει η δόξα». Σε αυτό εκτιμούσε ότι η ήττα των Οθωμανών στον Καύκασο και η Συνθήκη της Αδριανουπόλεως³⁵ καθόρισαν τα τεκταινόμενα στη Βαλκανική Χερσόνησο και δη τη μοίρα της Ελλάδας. Η πρώτη στροφή του ποιήματος έχει ως εξής:

*Για άλλη μια φορά
μας στεφανώνει η δόξα.
Για άλλη μια φορά
ο ξιπασμένος εχθρός νικήθηκε.
Έτσι αποφασίστηκε
στη ματωμένη μάχη του Αρζρούμ,
κι έτσι διακηρύχτηκε
με την ειρήνη της Αδριανουπόλεως.*

Αργότερα, έγραψε ότι οι σκέψεις όλου του πολιτισμένου κόσμου ήταν στραμμένες στον αγώνα των Ελλήνων επί μία οκταετία. Το τοπίο άρχισε να ξεκαθαρίζει μετά τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο, κατά τον Πούσκιν. Είναι δεδομένο ότι ο ρόλος της Ρωσίας στην απόκτηση κρατικής οντότητας από μέρους των Ελλήνων υπήρξε καθοριστικός. Σύμφωνα με τον ιστορικό Απόστολο Βακαλόπουλο, «*με τον τρόπο αυτόν, ο Ρωσοτουρκικός Πόλεμος, που δημιούργησε τέτοια ανησυχία στην πολιτική ατμόσφαιρα της Ευρώπης, έλυσε, σαν το σπαθί τον γόρδιο δεσμό, τις ατελείωτες διαπραγματεύσεις και υποκίνησε την απελευθέρωση της Ελλάδας*».³⁶ Ο νεαρός ποιητής υπερτονίζει τη συνεισφορά της πατρίδας του, όπως είναι λογικό. «*Η Ελλάδα ξαναγεννήθηκε. Η μεγάλη βοήθεια του Βορρά* (σ.σ. της Ρωσίας) *της έδωσε ξανά την ανεξαρτησία και την αυθεντικότητά της*». Η αναγνώριση της ανεξαρτησίας των Ελλήνων ώθησε τον Πούσκιν

Η σύζυγος του Πούσκιν, Ναταλία. ΔΕΞΙΑ: Ο Γάλλος εμιγκρές Ζορζ ντ' Αντές, αξιωματικός της φρουράς στην Αγία Πετρούπολη, με τον οποίο μονομάχησε ο Πούσκιν και τραυματίστηκε θανάσιμα.

να γράψει το ποίημα «Εμπρός Ελλάδα, σήκω!». Αυτό έχει συνταχθεί στον τόνο και στο ύφος του πολεμικού παιάνα του Ρήγα Φεραίου «Δεύτε παίδες των Ελλήνων».³⁷ Το συγκεκριμένο ποίημα αποτέλεσε τον ύστατο φόρο τιμής του Πούσκιν προς την Ελλάδα. Ήταν ο επίλογος του νικηφόρου αγώνα που χάρισε ξανά την ελευθερία στους Έλληνες ύστερα από ποταμούς αίματος και αιώνες σκλαβιάς. Έχει δε ως ακολούθως:

*Εμπρός Ελλάδα, σήκω, εμπρός.
δεν τρέφεις άδικα ελπίδες
και τα πανάρχαια βουνά
Όλυμπος, Πίνδος, οι Θερμοπύλες,
σειούνε κι εκείνα τις ασπίδες.*

*Στη δοξασμένη τους σκιά
ξύπνησε τώρα η λευτεριά σου
Αθήνα μάρμαρα ιερά,
του Περικλή και του Θησέα
τάφοι και κόκκαλα σεπτά.*

*Χώρα ηρώων και θεών
σπάσε τα βάρβαρα δεσμά σου
με τα τραγούδια των ποιητών
Τурταίου, Βύρωνα και Ρήγα.
Φλόγα και φως ολόγυρά σου.*

Το όνομα του Πούσκιν ενεπλάκη στο κίνημα των δεκεμβριστών και ετέθη υπό επιτήρηση στο Μιχαηλόφσκογιε, παραθεριστικό μέρος της οικογένειάς του στην περιφέρεια του Ποσκοφ. Αργότερα, του επετράπη να επιστρέψει στη Μόσχα αλλά τα έργα του υφίσταντο αυστηρή λογοκρισία. Τον Φεβρουάριο του 1831 νυμφεύθηκε τη Ναταλία Νικολάγεβνα Γκοντσάροβα, την οποία είχε ερωτευθεί σε ηλικία 16 ετών. Απόκτησε μαζί της τέσσερα παιδιά και εγκαταστάθηκε στην Αγία Πετρούπολη, όπου διορίστηκε εκ νέου σε κρατική θέση. Εν τω μεταξύ, όμως, η σχέση της συζύγου του με τον αξιωματικό της φρουράς Ζορζ ντ' Αντές, υιοθετημένο γιο του Ολλανδού επιτετραμμένου βαρόνου Χέκερεν, άρχισε να προκαλεί πολλά και ποικίλα σχόλια.

Τον Νοέμβριο άρχισε να λαμβάνει ανώνυμες επιστολές με θέμα την εξωσυζυγική σχέση της Ναταλίας. Ο ποιητής κάλεσε σε μονομαχία τον εραστή (;) της συζύγου του. Τότε η μονομαχία απετράπη με παρέμβαση του βαρόνου Χέκερεν, ο οποίος κατόρθωσε να πετύχει τον γάμο του θετού γιου του με τη μεγαλύτερη αδερφή της συζύγου του Πούσκιν Αικατερίνη Γκοντσάροβα. Εντούτοις, οι φήμες και οι ανώνυμες επιστολές

συνεχίζονταν με αποτέλεσμα ο ποιητής να καλέσει τον Ντ' Αντές εκ νέου σε μονομαχία, αν και γνώριζε ότι μειονεκτούσε απέναντί του, καθώς ήταν δεινός σκοπευτής. Η μονομαχία πραγματοποιήθηκε στην τοποθεσία Τσέρναγια Ρέτσκα, έξω από την Αγία Πετρούπολη, στις 27 Ιανουαρίου / 8 Φεβρουαρίου 1837. Δυστυχώς, ο Πούσκιν τραυματίστηκε στο στομάχι (ή κατ' άλλους στην κοιλιακή χώρα) και μεταφέρθηκε με άμαξα στην οικία του, όπου απεβίωσε μέσα σε φρικτούς πόνους, δύο ημέρες αργότερα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ο Πούσκιν έγραψε το συγκεκριμένο διήγημα το 1834, βασιζόμενος σε στοιχεία τα οποία είχε συγκεντρώσει κατά τη διάρκεια της εξορίας του στη Νότια Ρωσία.
- 2 Δ. Φαρσόλας, *Ο Αλέξανδρος Πούσκιν και η ελληνική επανάσταση*. Αθήνα, εκδ. Φιλίστωρ, 2000, σ. 15.
- 3 Το Αρχιεπίσκοπος Σολοβέτσκι βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του Κόλπου Ονέζοκι και αποτελείται από έξι μεγάλες νήσους: τη Μεγάλη Νήσο Σολοβέτσκι, το Ανζέροκι, τη Μεγάλη και τη Μικρή Νήσο Μουξαλμά, τις νήσους των Λαγών (Μεγάλη και Μικρή), καθώς επίσης και από πολυάριθμες μικρότερες νήσους.
- 4 Δ. Φαρσόλας, σ. 28.
- 5 Η Βεσσαραβία είχε αποδοθεί στη Ρωσία με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου της 28ης Μαΐου 1812. Επιπλέον, ο τσάρος κατόρθωσε να εξασφαλίσει την παραχώρηση αυτονομίας σε ένα τμήμα της Σερβίας. Σε αντάλλαγμα, τα ρωσικά στρατεύματα αποσύρθηκαν από τη Μολδοβλαχία. Βλέπε ενδεικτικά Χαρ. Νικολάου, *Διεθνείς πολιτικές και στρατιωτικές συνθήκες – συμφωνίες και συμβάσεις, από 1453 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Φλώρος, 1996, σσ. 54-55.
- 6 Σήμερα η πόλη ονομάζεται Κισινάου και είναι η πρωτεύουσα της Μολδαβίας.
- 7 Ο Αλ. Υψηλάντης είχε χάσει το δεξί χέρι του στη μάχη της Δρέσδης, στις 27 Αυγούστου 1813.
- 8 Μία από τις προκηρύξεις του Υψηλάντη μεταφράστηκε και επιδόθηκε στον τσάρο. Σε αυτήν ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι ο φοίνικας της Ελλάδας θα αναγεννάτο εκ της τέφρας

του και ότι η ώρα της κατάρρευσης της Τουρκίας είχε φθάσει. Επιπλέον, σημείωνε ότι μια Μεγάλη Δύναμη «*ενέκρινε τη μεγαλόψυχη πράξη*»! Βλέπε Thomas J. Shaw, *The Letters of Alexander Pushkin*. Wisconsin, University Press, 1967, σ. 80.

- 9 Ibidem.
- 10 Δ. Φαρσόλας, σ. 42.
- 11 Αυτό διαφαίνεται ιδίως από το ποίημά του υπό τον τίτλο «Προς Οβίδιον», το οποίο γράφτηκε τον Δεκέμβριο του 1821.
- 12 Δ. Φαρσόλας, σ. 72.
- 13 Ωστόσο, ο Αλέξανδρος έστειλε μια επιστολή προς τον έμπιστό του Γκολίτσιν, με την οποία αποδοκίμαζε την ενέργεια του Υψηλάντη. Βλέπε το βιβλίο του Δ. Φαρσόλα, σσ. 75-76.
- 14 Έχει γραφεί ότι «ο Έλλην όχι μόνον δεν έχαιρε καμμίαν τιμήν πολιτικήν πλησίον του άλλου κόσμου, αλλά εμσείτο, καταφρονούμενος και μη κρινόμενος ουδέ άξιος ταφής εις τον θάνατόν του. Οι άνθρωποι του Βορέως τον μετεχειρίσθησαν εξ εναντίας ως έναν αδελφόν. Πλησίον τούτων εύρεν ούτος καταφύγιον εις τας αμνηχανίας του, περίθαλψιν εις τας δυστυχίας του, ευκολίας εμπορικής, τιμάς στρατιωτικές, και ελπίδας σοβαράς περί της μελλούσης τύχης του». Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*. Ναύπλιον: εκ της Τυπογραφίας Θ. Κονταξή και Ν. Λουλάκη, 1834, σσ. 77-78.
- 15 «Οι δεκεμβριστές αρχίζουν να δραστηριοποιούνται στα 1816, λίγο μετά την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας (1814), όταν έξι αξιωματικοί ίδρυσαν την “Ένωση Σωτηρίας”, μια μυστική οργάνωση που αποσκοπούσε στην εγκαθίδρυση συνταγματικής μοναρχίας, την κατάργηση της δουλοπαροικίας και τη συγκρότηση εθνικού Κοινοβουλίου. Στα 1818 η οργάνωση μετονομάστηκε σε “Ένωση Ευημερίας” και τα μέλη της ανέπτυξαν ένα δίκτυο στην Πετρούπολη, στη Μόσχα, στο Κίεβο, στο Κισινιόφ και σε άλλες περιοχές της Νότιας Ρωσίας. Το κίνημα των δεκεμβριστών ξέσπασε τελικά στις 14 Δεκεμβρίου 1825, συγκεντρώνοντας στην Πετρούπολη μόλις 3.000 στασιαστές στρατιώτες, από τους 20.000 που είχαν υπολογίσει, και απέτυχε να οδηγήσει τον μεγάλο όγκο του στρατεύματος σε εξέγερση. Οι ηγέτες των δεκεμβριστών φυλακίστηκαν στο

φρούριο Πέτρου και Παύλου και στη συνέχεια οι περισσότεροι εκτελέστηκαν...». Π. Στάμου, *Οι Ρώσοι και η Ελληνική Επανάσταση του 1821*. Πειραιάς: Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, 2009, σσ. 20-21.

16 Thomas J. Shaw, σ. 83.

17 Το συνέδριο αυτό αποτελούσε συνέχεια του αντίστοιχου, το οποίο είχε πραγματοποιηθεί στο Τροπάου, το 1820. Οι εργασίες του ξεκίνησαν στις 26 Ιανουαρίου και ολοκληρώθηκαν στις 12 Μαΐου του 1821. Σε αυτό συμμετείχαν ο αυτοκράτορας της Ρωσίας συνοδευόμενος από τον Καποδίστρια, ο αυτοκράτορας της Αυστρίας (μαζί με τον πρίγκιπα Μέτερνικ), ενώ η Γαλλία και η Πρωσία εκπροσωπήθηκαν από πληρεξούσιους. Τα βρετανικά συμφέροντα υποστήριξε ο Άγγλος πρέσβης στη Βιέννη λόρδος Στιούαρτ, χωρίς όμως να προσκομίσει την απαραίτητη άδεια πληρεξούσιου. Ως εκ τούτου, συμμετείχε ως παρατηρητής. Τέλος, εκλήθησαν και άλλοι μικρότεροι ηγεμόνες, όπως (μεταξύ άλλων) ο βασιλιάς της Νεάπολης Φερδινάνδος και ο δούκας της Μόντενα. Βλέπε Γ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, τόμ. Α'. Αθήναι: Χρήσιμα βιβλία, [1965], σ. 19 και Χαρ. Νικολάου, σσ. 69-70.

18 Π. Στάμου, σσ. 25-31.

19 Την 28η Δεκεμβρίου / 9η Ιανουαρίου του 1824 η Αγία Πετρούπολη έστειλε στο Λονδίνο μια μυστική διακοίνωση υπό την μορφή υπομνήματος. Σύμφωνα με το κείμενο αυτό, που έμεινε γνωστό ως σχέδιο των τριών τμημάτων, θα δημιουργούνταν τρία αυτόνομα ελληνικά κρατικά μορφώματα με καθεστώς ηγεμονιών ή πριγκιπάτων. Τα κρατίδια αυτά θα ήταν φόρου υποτελή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία θα διατηρούσε ορισμένες φρουρές με περιορισμένες ωστόσο αρμοδιότητες. Η πρώτη ηγεμονία θα περιελάμβανε τη Θεσσαλία και την Ανατολική Στερεά Ελλάδα, η δεύτερη την Ηπειρο και τη Δυτική Στερεά, ενώ τρίτη την Πελοπόννησο και την Κρήτη. Τέλος, στο ρωσικό υπόμνημα γινόταν μνεία για τη διεύρυνση της κοινοτικής αυτοδιοίκησης στα νησιά του Αιγαίου. Αν και στο κείμενο γινόταν λόγος για πρώτη φορά περί της προοπτικής της δημιουργίας αυτόνομων ελληνικών κρατιδίων,

Φωτογραφία από τις νήσους Σολοβέτσκι.

καθώς και για στρατιωτική επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων με σκοπό την επίλυση του ελληνικού ζητήματος, αυτό δεν έγινε ευμενώς αποδεκτό από τους επαναστατημένους Έλληνες. Πολλοί πίστεψαν (και με τη βοήθεια ανθρώπων μιας άλλης Μεγάλης Δύναμης) ότι ο τσάρος απέβλεπε στον τεμαχισμό του ελληνισμού και στην τριχοτόμησή του. Βεβαίως, τα παραδείγματα της Ρουμανίας (αρχικά) και της Βουλγαρίας (μεταγενέστερα) πείθουν περί του αντιθέτου, ενώ η ενδεχόμενη υιοθέτησή του θα είχε οδηγήσει στην ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό της Ηπείρου και της Κρήτης, σχεδόν 90 χρόνια νωρίτερα. Πάντως, τότε το σχέδιο απορρίφθηκε και από τους δύο εμπόλεμους. Βλέπε ενδεικτικά, Χαρ. Νικολάου, σσ. 77-78.

20 Σχετικά με τη μάχη του Δραγατσάνιου, βλέπε ενδεικτικά Διον. Κόκκινος, *Η ελληνική επανάσταση*, τόμ. Α'. Αθήναι, τυπ. Παναγιωτίδη και Παύλου, 1940, σσ. 210-218.

21 Ibidem, σελ. 223.

22 Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί Επανάστασεως*, τόμ. Β'. Αθήναι, τυπ. Καρυοφύλλη, 1859, σ. 194. Το συμβάν επιβεβαιώνεται και ο Κόκκινος (τόμ. Α', σ. 223).

23 Ορισμένοι συγγραφείς αμφισβητούν τον αριθμό αυτόν, π.χ. ο Φαρσόλας (σελ. 128) κάνει λόγο για 6.000 άνδρες. Εντούτοις, το τελευταίο νούμερο δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

- 24 Διον. Κόκκινος, τόμ. Α', σ. 224.
- 25 Σχετικά με τη μάχη του Σκουλενίου, βλέπε Διον. Κόκκινος, τόμ. Α', σσ. 224-225 και Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί Επαναστάσεως*, τόμ. Β', σσ. 195-198.
- 26 Διον. Κόκκινος, τόμ. Α', σελ. 225.
- 27 Σχετικά με τη μάχη στη Μονή Σέκου, βλέπε Διον. Κόκκινος, τόμ. Α', σσ. 226-227 και Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί Επαναστάσεως*, τόμ. Β', σσ. 207-212.
- 28 Σχετικά με τον βίο του Φαρμάκη, βλέπε ενδεικτικά Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί Επαναστάσεως*, τόμ. Β', σσ. 210-211.
- 29 Διον. Κόκκινος, τόμ. Α', σ. 227.
- 30 Ο Πούσκιν αποκαλούσε τον Γιωργάκη Ολύμπιο «Ιορντάκι Ολυμπότι».
- 31 Δ. Φαρσόλας, σσ. 88-89.
- 32 Ibidem, σελ. 63.
- 33 Χαρ. Νικολάου, σσ. 82-83.
- 34 Αυτή συνήφθη στο Λονδίνο στις 24 Ιουνίου / 6 Ιουλίου 1827. Σχετικά με το περιεχόμενό της βλέπε Χαρ. Νικολάου, σσ. 84-85 και Αμβρ. Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος, αρχομένη από του έτους 1715 και λήγουσα το 1835*, τόμ. Γ'. Αθήναι: x.ε., 1839, σσ. 11-17.
- 35 Οι όροι της Συνθήκης της Αδριανουπόλεως προέβλεπαν, μεταξύ άλλων, την ανακήρυξη της Σερβίας σε αυτόνομη ηγεμονία με επικεφαλής τον Μίλος Ομπρένοβιτς. Επιπλέον, η Υψηλή Πύλη «παραχωρούσε» στην Αγία Πετρούπολη εκτεταμένες περιοχές στον Καύκασο, ενώ η Μολδοβλαχία αποκτούσε και ορισμένα οθωμανικά εδάφη. Οι Ρώσοι μπορούσαν να διατηρήσουν υπό την κατοχή τους τη Μολδοβλαχία, έως ότου οι Τούρκοι καταβάλουν μια υπέρογκη αποζημίωση. Τέλος, τα Στενά των Δαρδανελλίων θα άνοιγαν και οι Ρώσοι υπήκοοι θα αποκτούσαν ελευθερία κινήσεως στην οθωμανική επικράτεια για εμπορικούς σκοπούς. Χαρ. Νικολάου, σσ. 92-93.
- 36 Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Η'. Θεσσαλονίκη: x.ε., 1988, σ. 502.
- 37 *Δεύτε παιδες των Ελλήνων ο καιρός της δόξης ήλθε*

ας φανώμεν άξιοι εκείνων
που μας δώσαν την αρχήν (των προγόνων)
ας πατήσωμεν ανδρείως
τον ζυγόν της τυραννίδος
εκδικήσωμεν πατρίδος
κάθε όνειδος αισχρόν.

Τα όπλα ας λάβωμεν / Έλληνες άγωμεν
ποταμηδόν ποταμηδόν / εκθρών το αίμα
τρέξει προ ποδών.
Όθεν είσθε των Ελλήνων
κόκκαλα ανδρειωμένα
πνεύματα εσκορπισμένα
τώρα λάβετε πνοήν
στην φωνήν της σάλπιγγός μου
συναχθείτε όλα ομού
την Επτάλοφον ζητείτε
και νικάτε από παντού.
Τα όπλα ας λάβωμεν

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, τ. Α'. Αθήναι: Χρήσιμα βιβλία, [1965].
- Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Η'. Θεσσαλονίκη: x.ε., 1988.
- Διονύσιος Κόκκινος, *Η Ελληνική επανάσταση*, τ. Α'. Αθήναι: τυπ. Παναγιωτίδη και Παύλου, 1940.
- Χαρ. Νικολάου, *Διεθνείς πολιτικές και στρατιωτικές συνθήκες – συμφωνίες και συμβάσεις από 1453 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Φλώρος, 1996.
- Π. Στάμου, *Οι Ρώσοι και η Ελληνική Επανάσταση του 1821*. Πειραιάς: Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, 2009.
- Δ. Φαρσόλας, *Ο Αλέξανδρος Πούσκιν και η Ελληνική επανάσταση, 1821-1829*. Αθήνα: Φιλίστωρ, 2001.
- Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*. Ναύπλιον: εκ της Τυπογραφίας Θ. Κονταξή και Ν. Λουλάκη, 1834.
- Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί Επανάστασης*, τ. Β'. Αθήναι: τυπ. Καρυοφύλλη, 1859.
- Αμβρ. Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος, αρχομένη από του έτους 1715 και λήγουσα το 1835*, Γ'. Αθήναι: x.ε., 1839.
- Thomas J. Shaw Thomas, *The Letters of Alexander Pushkin*. Wisconsin: University Press, 1967.

Ο Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος είναι νομικός-διεθνολόγος, δρ Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΕΝΕΝΤΙ: ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

του ΑΝΔΡΕΑ ΖΗΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

Το όνομα Κένεντι αποτελεί σήμερα ένα μεγάλο κομμάτι της σύγχρονης αμερικανικής Ιστορίας. Πρεσβευτές του «αμερικανικού ονείρου», συνέδεσαν τη φωνή τους με εκατομμύρια ανθρώπους που προσδοκούσαν και αγωνίζονταν για μια δίκαιη κοινωνία, χωρίς φυλετικές διακρίσεις, που προστάτευε τους αδυνάτους αλλά, πολύ περισσότερο, που έδινε σε όλους το δικαίωμα να ονειρεύονται. Μια οικογένεια που, παρά τις προσωπικές τραγωδίες, έγινε δυναστεία με τη σύμφωνη γνώμη του κόσμου, των υποστηρικτών της αλλά και των αντιπάλων της. Μια δυναστεία που ξεκίνησε σαν παραμύθι από έναν Ιρλανδό μετανάστη και έφθασε να διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στις εγχώριες αλλά και στις παγκόσμιες εξελίξεις σχεδόν για έναν αιώνα. Για πολλούς το όνομα Κένεντι συμβολίζει την ελπίδα, γι' αυτό και πλέον το μοναδικό τους ερώτημα είναι ποιος από τη νέα γενιά των Κένεντι θα πάρει τη σκυτάλη και θα ολοκληρώσει το έργο του Τζον, του Ρόμπερτ και του Έντουαρντ.

Η αρχή της δυναστείας

Όλα ξεκίνησαν όταν το 1848 ο ιρλανδικής καταγωγής Πάτρικ Κένεντι εγκαταστάθηκε στη Μασαχουσέτη των ΗΠΑ. Ήταν απλώς ένας από τους τόσους μετανάστες που πήγαν στις Ηνωμένες Πολιτείες αναζητώντας μια καλύτερη τύχη. Ο γάμος του με την Μπρίτζετ Μέρφι δημιούργησε ουσιαστικά αυτή τη μεγάλη πολιτική οικογένεια, η οποία κατάφερε να γίνει μέρος της αμερικανικής πολιτικής Ιστορίας, κερδίζοντας συμπάθειες και αντιπάθειες εντός και εκτός των αμερικανικών συνόρων, έως και τις ημέρες μας.

Ο Πάτρικ Τζόζεφ Κένεντι, γιος του Πάτρικ και της Μπρίτζετ και παππούς του Τζον Φιτζέραλντ Κένεντι, ήταν ο ουσιαστικός γενάρχης της πολιτικής δυναστείας. Γεννήθηκε στη Βοστώνη και πολύ σύντομα κατάφερε να γίνει ένας από τους σημαντικότερους οικονομικούς παράγοντες της πόλης. Έτσι, το 1884 εξελέγη μέλος της Βουλής των Αντιπροσώπων της Μασαχουσέτης και λίγα χρόνια αργότερα, το 1889, γερουσιαστής της ίδιας πολιτείας, όπου παρέμεινε έως το 1895.

Ο Τζόζεφ Κένεντι όμως, γιος του Πάτρικ, ήταν αυτός που έθεσε τις βάσεις για την πολιτική άνοδο της οικογένειας. Απόφοιτος του Χάρβαρντ, δαιμόνιος επιχειρηματίας, κατάφερε σε ηλικία 25 ετών να γίνει πρόεδρος τράπεζας, εξαιρετικά επιτυχημένος επενδυτής στο χρηματιστήριο και, όπως αναφέρεται από πολλούς, σημαντικός παράγοντας στην παράνομη διακίνηση και πώληση αλκοολούχων ποτών κατά τη διάρκεια της αμερικανικής ποτοαπαγόρευσης. Το 1913 ο Τζόζεφ κατόρθωσε να παντρευτεί τη Ρόουζ Φιτζέραλντ, κόρη του πρώτου ιρλανδικής καταγωγής δημάρχου της Βοστώνης.

Τη δεκαετία του 1930 ασχολήθηκε σοβαρά με την πολιτική. Βρέθηκε σε δύο σημαντικές κυβερνητικές θέσεις υπό τον πρόεδρο Ρούζβελτ και το 1937 διορίστηκε πρεσβευτής των ΗΠΑ στη Μεγάλη Βρετανία.¹

Έξυπνος και διορατικός, έθεσε ως στόχο για την οικογένειά του να προετοιμάσει τους γιους του για διακρίσεις και να εξα-

σφαλίσει στις κόρες του «ηχηρή» αποκατάσταση. Τα εννέα τέκνα του Τζόζεφ Πάτρικ Κένεντι και της Ρόζμαρι Φιτζέραλντ υποχρεώθηκαν να διαβάσουν από την παιδική τους ηλικία *New York Times* και να αναπτύσσουν μόνο «σοβαρά» θέματα συζητήσεων. Παρότι περνούσε λίγο χρόνο στο σπίτι, είχε καταφέρει να διαμορφώσει γύρω από τις δικές του αξίες και τους δικούς του στόχους τους κανόνες και την ίδια την καθημερινότητα της οικογένειάς του. Η Ρόουζ φρόντιζε με τη σειρά της για την εκπαίδευσή τους υπό την έννοια του σεβασμού των θρησκευτικών κανόνων και εντολών, των καλών τρόπων και της τάξης.

Η εδραίωση της δυναστείας: JFK

Ο Τζον Φ. Κένεντι ήταν το δεύτερο παιδί της οικογένειας. Σπούδασε στη Σχολή Τσόουτ του Κονέκτικατ, στη Σχολή Οικονομικών Επιστημών του Λονδίνου, καθώς και στα Πανεπιστήμια Πρίνστον, Χάρβαρντ, Στάνφορντ. Δεν ήταν όμως οι σπουδές αλλά οι εμπειρίες που αποκτούσε μεγαλώνοντας που διαμόρφωσαν τον χαρακτήρα του.

Το 1938, όταν ο πατέρας του διορίστηκε πρεσβευτής στην Μεγάλη Βρετανία, ο Τζον είχε την ευκαιρία να δει από κοντά την Ευρώπη που βρισκόταν υπό την απειλή του πολέμου. Ο Τζον επισκέφθηκε πολλές χώρες² ως ανεπίσημος ερευνητής εκ μέρους του πατέρα του και το 1939 εργάστηκε αρκετούς μήνες στην πρεσβεία των ΗΠΑ στο Λονδίνο ως πολιτικός γραμματέας. Επιπλέον, ήταν παρών στο Βρετανικό Κοινοβούλιο την ημέρα που κηρύχθηκε ο πόλεμος στη Γερμανία.³

Ο θάνατος του μεγαλύτερου αδελφού του όμως, Τζόζεφ Πάτρικ Τζούνιορ, στον πόλεμο,⁴ το 1944, ήταν καταλυτικής σημασίας για την εξέλιξή του. Ενώ προοριζόταν για ακαδημαϊκή ή δημοσιογραφική καριέρα σύμφωνα και με τους καθηγητές του, τώρα ήταν ο γιος που έπρεπε να ασχοληθεί με την πολιτική.

Τον Νοέμβριο του 1946 κέρδισε μια έδρα στην Βουλή των Αντιπροσώπων. Με την καθοδήγηση του πατέρα του κατάφερε να δημιουργήσει θετική εντύπωση με τα

θέματα⁵ που ασχολήθηκε και να επιταχύνει την πολιτική του καριέρα. Η δεύτερή του θητεία συνέπεσε με την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου και την περίοδο του μακαρθισμού στις ΗΠΑ.

Τα επόμενα χρόνια για τον Τζον Κένεντι υπήρξαν ιδανικά. Η πολιτική του καριέρα αλλά και η ιδιωτική του ζωή άρχισαν να διαμορφώνουν το προφίλ και τον χαρακτήρα του άνδρα που γνώρισε και εκτίμησε όλος ο κόσμος. Το 1952 εκλέγεται γερουσιαστής, ενώ τον επόμενο χρόνο παντρεύεται τη Ζακλίν Μπουβιέ. Αν και η υγεία του είχε κλονιστεί αρκετά, αυτό δεν τον

εμπόδιζε να συνεχίσει την πολιτική του σταδιοδρομία. Το 1957 έγινε μέλος της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων της Γερουσίας και τον επόμενο χρόνο επανεξελέγη γερουσιαστής. Η πορεία του έλαβε νέα τροπή όταν στις 2 Ιανουαρίου 1960 ανακοίνωσε την υποψηφιότητά του στις προεδρικές εκλογές, χρίσμα το οποίο έλαβε λίγους μήνες μετά. Στις 8 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου, με διαφορά μόλις 118.000 ψήφους, ο Κένεντι κερδίζει τον Νίξον και γίνεται σε ηλικία 43 ετών ο νεότερος Αμερικανός και ο πρώτος ρωμαιοκαθολικός πρόεδρος στην Ιστορία των ΗΠΑ.

Ο Πάτρικ Τζόζεφ Κένεντι σε επίσημη συνάντηση και (δεξιά) πηγαίνοντας σε επίσημο δείπνο (Νέα Υόρκη 1961). ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ. Ο Τζον, ο Έντουαρντ και ο Ρόμπερτ, τα τρία αδέρφια που εδραίωσαν την οικογένεια ως πολιτική δυναστεία.

Όταν ο Κένεντι ανέλαβε την εξουσία, η άμεση προτεραιότητά του στο εσωτερικό ήταν η βελτίωση της οικονομίας. Οι ρυθμοί ανάπτυξης μειώνονταν, ενώ το έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών της χώρας μεγάλωνε εξαιτίας της αύξησης των δαπανών που επέφερε ο Ψυχρός Πόλεμος. Ο Κένεντι προσπάθησε να καταστήσει την Αμερική πιο ανταγωνιστική καθελώνοντας τους μισθούς και διατηρώντας χαμηλές τις τιμές των προϊόντων. Ήθελε επίσης να τονώσει την εγχώρια οικονομία με μεγάλες φοροαπαλλαγές, τις οποίες σχεδίαζε να καλύψει αυξάνοντας τον δημόσιο δανεισμό.⁶ Η επιμονή του να επιχειρηματολογεί ξανά και ξανά υπέρ των προτάσεών του διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα αποδοχή τους. Μία από τις κύριες προτάσεις της πολιτικής του Κένεντι αφορούσε την εκπαίδευση. Το πρώτο νομοσχέδιο για την εκπαίδευση που κατέθεσε προέβλεπε παροχές που ο ίδιος θεωρούσε απαραίτητες, αλλά καταψηφίστηκε στο Κογκρέσο.

Στις εξωτερικές υποθέσεις της χώρας ο Τζον είχε αρκετές επιτυχίες αλλά και απογοητεύσεις. Το πρόγραμμα βοήθειας Συμμαχία για την Πρόοδο στη Λατινική Αμερική ήταν η πρώτη του επιτυχία. Ακολούθησε η ανεπιτυχής υποστήριξη των Κουβανών αντικαθεστωτικών να ανατρέψουν τον Φιντέλ Κάστρο, που οδήγησε στην εισβολή στον Κόλπο των Χοίρων (Απρίλιος 1961). Λίγους μήνες μετά συνάντησε τον Σοβιετικό ηγέτη Νικίτα Χρουστσόφ στη Βιέννη και κατάφερε την προσωρινή ρύθμιση του ζητήματος του Βερολίνου (Ιούνιος 1961). Από τις 16 έως τις 28 Οκτωβρίου 1962 ο Κένεντι διανύει την πιο τεταμένη περίοδο ως πρόεδρος, απειλώντας με πόλεμο την ΕΣΣΔ εάν δεν απέσυρε τις βάσεις πυραύλων της από την Κούβα, κάτι το οποίο τελικά έγινε. Τον Αύγουστο του 1963 ο Κένεντι σημείωσε τον μεγαλύτερό του θρίαμβο σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, όταν υπέγραψε με τον Χρουστσόφ το Σύμφωνο της Μόσχας για διακοπή των πυρηνικών δοκιμών.⁷

Ο Τζον Φιτζέραλντ διετέλεσε πρόεδρος των ΗΠΑ σε μια εξαιρετικά ταραγμένη διεθνή πολιτική σκηνή. Η δολοφονία του,

κατά τη διάρκεια επίσημης επίσκεψής του στο Ντάλας, ήταν ένα μεγάλο πλήγμα για τις ΗΠΑ αλλά και για ολόκληρο τον κόσμο. Στα 46 του χρόνια ο Τζον Φιτζέραλντ Κένεντι, ο ίσως πιο πολλά υποσχόμενος πρόεδρος ως σήμερα, ήταν ο τέταρτος πρόεδρος των ΗΠΑ που είχε δολοφονηθεί.

Τα δύο του παιδιά δεν κατάφεραν να ολοκληρώσουν το έργο του. Ο γιος του, Τζον Φιτζέραλντ Κένεντι Τζούνιор, δεν ακολούθησε την καριέρα του. Δικηγόρος και εκδότης του περιοδικού *George*, δυστυχώς έχασε τη ζωή του μαζί με τη γυναίκα του στις 16 Ιουλίου 1999, όταν το ιδιωτικό αεροπλάνο με κυβερνήτη τον ίδιο συνετρίβη. Η κόρη του, Καρολάν Μπουμπιέ-Κένεντι, για πολλούς δεν έχει κυρίως τη θέληση και δευτερευόντως την ικανότητα να διαδεχθεί τον πατέρα της. Πρόσφατα, και μετά το διορισμό της Χίλαρι Κλίντον ως υπουργού Εξωτερικών, απέτυχε να την αντικαταστήσει και να λάβει τη θέση της στη Γερουσία.

Ο φέρελπις αδελφός: Ρόμπερτ Φράνσις Κένεντι

Ο Ρόμπερτ Κένεντι, 15 λεπτά μετά τα μεσάνυχτα της 5ης Ιουνίου 1968, δέχθηκε δύο πυροβολισμούς. Την επομένη υπέκυψε. Άφησε την τελευταία του πνοή στο Λος Άντζελες, στην πόλη που είχε πάει για να κατακτήσει και από την οποία ήλπιζε να προωθηθεί στο προεδρικό αξίωμα. Από εκεί μεταφέρθηκε στο κοιμητήριο του Άρλιγκτον, για να ταφεί δίπλα στον επίσης αδικοχαμένο αδελφό του.

Ο Μπόμπι ήταν ο άνθρωπος στο πρόσωπο του οποίου λευκοί και μαύροι έβλεπαν τον συνεκιστή της παράδοσης που είχε δημιουργήσει ο Τζον Κένεντι. Μιας παράδοσης που είχε σκοπό την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων και τη δημιουργία μιας ειρηνικής κοινωνίας. Ο Τζον Κένεντι, μισητός για την προτεσταντική τάξη, ήταν για το μεγαλύτερο μέρος του αμερικανικού λαού ο ενσαρκωτής των καινούργιων ιδεών. Στον αγώνα που είχε αναλάβει συμπαραστάτης και βοηθός του ήταν ο Ρόμπερτ Κένεντι. Ο νεαρός γεροϋσιαστής, μετά τη δολοφονία του αδελφού του, έχοντας πολλά

Ο Τζον Κένεντι και η σύζυγός του Ζακλίν με τον Γάλλο πρόεδρο Φρανσουά ντε Γκωλ στο Παρίσι. ΚΑΤΩ. Ο Ρόμπερτ Φράνσις Κένεντι. Ο Μπόμπι δεν κατάφερε να αναλάβει την προεδρία αφού δολοφονήθηκε τον Ιούνιο του 1968.

Ο Έντουαρντ Κένεντι στο συνέδριο των Δημοκρατικών δήλωσε «παρών» στον αγώνα του Μπαράκ Ομπάμα, παρά τα προβλήματα υγείας του. ΚΑΤΩ: Ο Πάτρικ Κένεντι, γιος του Έντουαρντ, στην κηδεία του πατέρα του, δέχεται τα συλλυπητήρια του προέδρου Μπαράκ Ομπάμα.

από τα προτερήματά του, πήρε τη σκυτάλη και έγινε ο συνεχιστής του αγώνα. Οι πουριτανοί και όσοι ήταν βαθιά προσηλωμένοι στις παραδόσεις του αμερικανικού έθνους φοβούνταν ότι θα τίναζε στον αέρα τα θεμέλια της κοινωνίας τους. Η ρεαλιστική πολιτική του καταδικαζόταν, για τους ανθρώπους όμως που πίστευαν σε αυτόν ο Μπόμπι ήταν ο σύγχρονος πολιτικός, ο αναμφισβήτητος ηγέτης. Σε ολόκληρη τη χώρα οι άνθρωποι συγκεντρώνονται για να τον ακούσουν, ενώ αυτός απήγγελλε αποσπάσματα από τον Περικλή,⁸ από τον Πλάτωνα ή λεγόμενα του δολοφονημένου αδελφού του.

Όταν ο Ρόμπερτ το 1964 διεκδίκησε τη θέση του γερουσιαστή της Νέας Υόρκης, είχε υπηρετήσει 44 μήνες ως υπουργός Δικαιοσύνης. Παρά την απειρία του ως δικηγόρος και την ανυπομονησία του, υπήρξε ένας από τους πιο δραστήριους ανθρώπους που βρέθηκαν σε αυτή τη θέση, δικαιώνοντας έτσι τον αδελφό που του την εμπιστεύθηκε. Ο Μπόμπι είχε προσφέρει πολλά στον Τζον Κένεντι κατά το διάστημα της σύντομης προεδρίας του αδελφού του. Όταν οι Κουβανέζοι αντεπαναστάτες αποβίβαστηκαν στον Κόλπο των Χοίρων, στην Κούβα, ήταν ο πρώτος που κάλεσε ο πρόεδρος. Ύστερα από αυτό ο Ρόμπερτ Κένεντι ήταν ο άνθρωπος-κλειδί στη μεγάλη αναδιοργάνωση του κυβερνητικού μηχανισμού ασφάλειας της χώρας.

Μετά τον θάνατο του Τζον το όνομα Κένεντι κυριαρχούσε παντού. Τον Ιούνιο του 1964, μετά την επίσημη αναγγελία ότι δεν θα είναι υποψήφιος για τη Γερουσία, ο Μπόμπι ξεκίνησε για ένα ταξίδι στην Ευρώπη. Ο κομβικός σταθμός του ταξιδιού του ήταν το Βερολίνο. Ένα πλήθος 70.000 ανθρώπων, που παραληρούσαν από ενθουσιασμό, φώναζαν «Κένεντι» και έδειχναν με τον πιο συγκινητικό τρόπο τα συναισθήματά τους απέναντι στον αδελφό του.⁹

Το φθινόπωρο του 1966 δεν υπήρχε άλλος Δημοκρατικός πιο δημοφιλής από τον Ρόμπερτ Κένεντι. Η παρουσία του σε προεκλογικές εκστρατείες Δημοκρατικών υποψηφίων ήταν η εγγύηση για να συγκε-

ντρωθεί ένα αμέτρητο πλήθος. Δύο χρόνια μετά, όταν πανηγύριζε τη μεγαλειώδη νίκη του στην Καλιφόρνια, ήταν η στιγμή που δέχθηκε τις σφαίρες του δολοφόνου.

Έντουαρντ Μουρ Κένεντι: ο αγωνιστής γερουσιαστής

Γεννημένος στις 22 Φεβρουαρίου 1932 στη Βοστώνη, ο τελευταίος από τα εννέα παιδιά του Τζόζεφ και της Ρόουζ Κένεντι, σπούδασε Νομικά στο Χάρβαρντ και στο Πανεπιστήμιο της Βιρτζίνια. Έγινε γερουσιαστής το 1962 εκπροσωπώντας τη Μασαχουσέτη, αντικαθιστώντας τον αδελφό του Τζον, ο οποίος παραιτήθηκε για να διεκδικήσει την αμερικανική προεδρία, και επανεξελέγη επτά φορές. Ήταν ο δεύτερος μακροβιότερος γερουσιαστής στην αμερικανική Ιστορία, ενώ υπήρξε και πρόεδρος της επιτροπής Υγείας της Γερουσίας. Παντρεύτηκε δύο φορές και απέκτησε τρία παιδιά με την πρώτη του σύζυγο. Το 1980 έθεσε υποψηφιότητα για τις προεδρικές εκλογές αλλά στις εσωκομματικές εκλογές¹⁰ των Δημοκρατικών έχασε από τον Τζίμι Κάρτερ, γεγονός που τον υποχρέωσε να στραφεί στο νομοπαρασκευαστικό τμήμα της Γερουσίας.

Η πρώτη του μεγάλη ομιλία ως γερουσιαστή, το 1964, αφορούσε τον νόμο για τα πολιτικά δικαιώματα, που προέβλεπε την κατάργηση κάθε φυλετικής διάκρισης στις ΗΠΑ. Σε όλη τη θητεία του στη Γερουσία ασχολήθηκε με τα κοινωνικά θέματα, δίνοντας έμφαση στο δικαίωμα όλων στην εκπαίδευση και στην υγεία. Επί δεκαετίες έδινε μάχες για τα πιο σημαντικά θέματα της εκπαίδευσης, των εργατικών νόμων και των δικαιωμάτων των πολιτών. Αντιτάχθηκε τόσο στον Πόλεμο του Βιετνάμ όσο και στον Πόλεμο του Ιράκ κατηγορώντας ανοιχτά τον Τζορτζ Μπους.¹¹

Άνθρωπος της δράσης, με εμβληματική προσωπικότητα, ενδιαφερόταν πάντα για τα αποτελέσματα. Γι' αυτό και συνεργάστηκε αρμονικά με πολλούς Ρεπουμπλικανούς προέδρους και Συντηρητικούς συναδέλφους του στη Γερουσία, αναζητώντας τη χρυσή τομή σε ευαίσθητα κοινωνικά

θέματα που τον απασχολούσαν. Κατάφερε να σταθεί όρθιος και, παρά τις οικογενειακές, αλλά και τις προσωπικές τραγωδίες, να δημιουργήσει τη δική του παράδοση και να οικοδομήσει την εικόνα ενός ανθρώπου με αρχές αλλά και αυτή του αμετανόητου πραγματιστή.

Στη διάρκεια των 46 ετών που υπηρέτησε στη Γερουσία υπήρξε σθεναρός υποστηρικτής της Ελλάδας.¹² Υπέρμαχος των ελληνικών θέσεων, αγωνίσθηκε κατά της δικτατορίας και πρωτοστάτησε στην επιτυχή προσπάθεια επιβολής εμπάργκο στην πώληση όπλων στην Τουρκία, μετά την εισβολή στην Κύπρο, το 1974.

Τον Αύγουστο του 2008, παρά τις αντιξοότητες της υγείας του (υποβαλλόταν σε χημειοθεραπεία λόγω όγκου στον εγκέφαλο), βρέθηκε στο συνέδριο των Δημοκρατικών στο Ντένβερ για να δηλώσει «παρών» στον αγώνα του Μπαράκ Ομπάμα και να τονίσει ότι το όραμα του τελευταίου ταυτίζεται με του αδικοχαμένου αδελφού του, Τζον Κένεντι. Ο θάνατος τον βρήκε στις 26 Αυγούστου του 2009 και ενταφιάστηκε στο κοιμητήριο του Άρλινγκτον, κοντά στους δύο αδελφούς του Τζον και Ρόμπερτ. Αυτή η επιβλητική πολιτική προσωπικότητα είχε κερδίσει τον σεβασμό φίλων και εχθρών. *«Έκλεισε ένα σημαντικό κεφάλαιο της Ιστορίας μας»,* δήλωσε ο πρόεδρος Ομπάμα μόλις ενημερώθηκε για τον θάνατό του. *«Η χώρα μας έχασε έναν μεγάλο ηγέτη ο οποίος παρέλαβε τον πυρσό των νεκρών αδελφών του και έγινε ο σημαντικότερος γερουσιαστής της εποχής μας».*

Ο θάνατος του Έντουαρντ Μουρ Κένεντι ίσως σηματοδοτεί το τέλος μιας από τις πιο ισχυρές πολιτικά οικογένειες των Ηνωμένων Πολιτειών, που συνέδεσε την πορεία της με την Ιστορία της χώρας.

Το μέλλον της δυναστείας

Η γενιά των Κένεντι θεωρείται ως η βασιλική οικογένεια της Αμερικής. Μέσα από τις εκστρατείες για τη Βουλή, τη Γερουσία και τον Λευκό Οίκο, η αφοσίωση όλων των αδελφών στην πολιτική ζωή έφθασε να αντιπροσωπεύει το αμερικανικό όνειρο

για αναρρίχηση και κοινωνική πρόοδο. Το ερώτημα που τίθεται πλέον, μετά τον θάνατο του Έντουαρντ, είναι ποιος θα είναι ο συνεχιστής της δυναστείας.

Η νέα γενιά των Κένεντι ασχολείται με άλλα θέματα, εκτός πολιτικής, αλλά με επιτυχία. Ο αδελφός του JFK, Ρόμπερτ, είχε 11 παιδιά. Από αυτά είναι πολύ πιθανό να προέλθει ο διάδοχος της δυναστείας. Ο Τζόζεφ Πάτρικ Κένεντι, 57 ετών και πρωτότοκος γιος του Ρόμπερτ, είναι διευθυντής της Citizens Energy Corp., μιας μη κερδοσκοπικής οργάνωσης που βοηθάει τους φτωχούς να έχουν πρόσβαση σε φθηνές μορφές ενέργειας, πιστεύεται ότι θα είναι ο πιθανός αντικαταστάτης του αποθανόντος γερουσιαστή. Η Καθλίν Κένεντι-Τάουνσεντ, 58 ετών, διετέλεσε βοηθός κυβερνήτη στην πολιτεία του Μέριλαντ, αλλά απέτυχε να εκλεγεί κυβερνήτης. Ο νεότερος αδελφός της Κρίστοφερ Κένεντι, επιχειρηματίας, 46 ετών, θεωρείται ο πλέον υποσχόμενος. Είναι επικεφαλής της εταιρείας ακινήτων Merchandise Mart Properties με έδρα το Σικάγο και σκέφτεται να ακολουθήσει πολιτική καριέρα.

Ο Πάτρικ Κένεντι, 42 ετών, γιος του Έντουαρντ, εκλέγεται βουλευτής στο Ρόουντ Άιλαντ από το 1994. Όπως ο πατέρας του, έτσι και αυτός είναι υποστηρικτής ενός συστήματος πλήρους νοσοκομειακής περίθαλψης για όλους τους Αμερικανούς πολίτες. Στη Βουλή των Αντιπροσώπων εργάζεται επίσης υπέρ των διανοητικά καθυστερημένων ατόμων.

Η Μαρία Σράιβερ, 54 ετών και κόρη της Γιούνις Κένεντι, υπολογίζεται συχνά ως πιθανή υποψήφια, εξαιτίας της θέσης της ως «πρώτης κυρίας» της Καλιφόρνιας (είναι η σύζυγος του κυβερνήτη Άρνολντ Σβαρτσενέγκερ). Διευθύνει το Women's Conference, ένα σημαντικό φόρουμ για την κοινωνική και την επαγγελματική άνοδο των γυναικών. Ο μεγαλύτερος αδελφός της, Ρόμπερτ Σράιβερ, 55 ετών, είναι μέλος του δημοτικού συμβουλίου της Σάντα Μόνικα, στην Καλιφόρνια. Είναι τραπεζίτης, και μαζί με τον Μπόνο των U2 έχουν ιδρύσει την DATA, μια ΜΚΟ που προσπαθεί για την

1

2

3

1. Ο Τζον Φιτζέραλντ Κένεντι Τζούνιор και η Καρολίν Κένεντι, τα δύο παιδιά του Τζον Κένεντι, σε εκδήλωση τον Αύγουστο του 1998. 2. Η Καρολίν Μπουβιέ-Κένεντι στο συνέδριο των Δημοκρατικών στο Ντένβερ, με τον Μπαράκ Ομπάμα. 3. Ο Τζόζεφ Πάτρικ Κένεντι, πρωτότοκος γιος του Ρόμπερτ και διευθυντής της Citizens Energy Corp., βοηθάει τους φτωχούς να αποκτήσουν πρόσβαση σε φθηνές μορφές ενέργειας. 4. Η Μαρία Σράιβερ, «πρώτη κυρία» της Καλιφόρνιας διευθύνει το Women's Conference, ένα φόρουμ για την κοινωνική και την επαγγελματική άνοδο των γυναικών.

4

καταπολέμηση της εξάπλωσης του AIDS στην Αφρική. Από όλα τα παιδιά της Γιούνις, είναι ο πλέον πιθανός να ασχοληθεί με την πολιτική.

Η νεότερη γενιά δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη συλλογική δράση. Οι ασχολίες τους βοηθούν ομάδες αλλά και πλήθος κόσμου,

προς το παρόν στις ΗΠΑ. Αρκετά έξυπνοι και διορατικοί, για κάποιους είναι θέμα χρόνου να επανατοποθετηθούν στο πολιτικό τοπίο. Εξάλλου, το βάρος του ονόματος Κένεντι, με τις προσδοκίες που συνοδεύεται, ήταν και θα είναι συνυφασμένο με την πολιτική.

Ο Ρόμπερτ Σράιμπερ με τον Μπόνο των U2 έχουν ιδρύσει την DATA, μια ΜΚΟ που καταπολεμά την εξάπλωση του AIDS στην Αφρική.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ο Τζόζεφ Κένεντι θεωρούσε ότι η συμμετοχή των ΗΠΑ, στο πλευρό της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, εναντίον της Γερμανίας θα προκαλούσε ζημιά στις αμερικανικές επιχειρήσεις και, παρά τα γερμανικά εγκλήματα εναντίων των Εβραίων, δεν παραδεχόταν ότι υφίστατο ηθικός ή πρακτικός λόγος για να αντιπαχθεί κανείς στους Γερμανούς.
- 2 Εκτός από τη Μεγάλη Βρετανία, και τις Ιταλία, Γερμανία, Γαλλία, Πολωνία, Ρωσία, Ουκρανία, Ρουμανία, Τουρκία, Ισραήλ, Λίβανο, Συρία και Ελλάδα.
- 3 Όταν επέστρεψε στις ΗΠΑ, συνέγραψε μια διπλωματική εργασία με θέμα την έλλειψη στρατιωτικής προετοιμασίας της Μεγάλης Βρετανίας γι' αυτόν τον πόλεμο. Η εργασία του εκδόθηκε σε ένα μικρό βιβλίο με τίτλο «Γιατί η Αγγλία αποκοιμήθηκε».
- 4 Το 1941 κατετάγη στο Ναυτικό. Στην αρχή του ανατέθηκαν καθήκοντα γραφείου στην Ουάσινγκτον, αλλά εκείνος κατάφερε να περάσει στην πρώτη γραμμή και να αναλάβει μια τορπιλάκατο και, μάλιστα, κατά τη διάρκεια της αεροναυτικής αντεπίθεσης των Αμερικανών κοντά στα νησιά του Σολομώντα, τον Αύγουστο του 1943. Όταν η τορπιλάκατός του εμβολίστηκε από ένα εχθρικό αντιτορπιλικό, ο Τζον υπερέβαλε εαυτόν και τελικά έσωσε ολόκληρο το πλήρωμά του. Λόγω αυτής της επίδειξης ανδρείας τιμήθηκε με πολεμικά παράσημα.
- 5 Ασχολήθηκε και στήριξε το Σχέδιο Μάρσαλ, ενώ στο εσωτερικό με τη χρηματοδότηση των καθολικών σχολείων και τα προγράμματα ανοικοδόμησης κατοικιών, ιδιαίτερα για τους βετεράνους του πολέμου.
- 6 Η στροφή αυτή προς τη χρηματοδότηση ελλείμματος, που εφαρμόστηκε τελικά από τον διάδοχό του, Λίντον Τζόνσον, αποτέλεσε τη σημαντικότερη προσφορά του Κένεντι στην οικονομία των ΗΠΑ.
- 7 Δεν είχε περάσει πολύ καιρός που μιλούσε στο Βερολίνο και αποθεωνόταν από το πλήθος, λέγοντάς τους «είμαι ένας Βερολινέζος», ενώ την ίδια περίοδο η Τζάκι έχασε ένα παιδί, που θα ήταν το τρίτο τους.
- 8 Ο ίδιος ο Μπόμπι διάβαζε συχνά στους φίλους του βιβλία για τον Χρυσό Αιώνα της Ελλάδας. Τόσο αυτός όσο και Έθελ είχαν εντυφλήσει και στα έργα του Σαίξπηρ.
- 9 Ο Μπόμπι είπε στους Δυτικοβερολινέζους ότι «ο άνθρωπος που είχε κρατήσει ψηλά τον πυρσό της ελευθερίας και του πολιτισμού είχε χαθεί. Αλλά το πνεύμα του ζούσε, και η ελπίδα δεν είχε πεθάνει αλλά παρέμενε ζωντανή. Δεν είναι μια ανάμνηση, αλλά μια ζωντανή δύναμη. Για μένα είναι η πρόκληση που αξίζει κανείς να ζει και ελπίζω ότι θα είναι ίδιο και για όλους εσάς».
- 10 Το σκάνδαλο που ξέσπασε το 1969, όταν ενεπλάκη σε τροχαίο στο οποίο έχασε τη ζωή της η συνεργάτιδά του, έβαλε τέλος στις προεδρικές του φιλοδοξίες.
- 11 Συνέκρινε τον Μπους με τον Νίξον και το Ιράκ με το Βιετνάμ, μιλώντας για «τη χειρότερη γκάφα στην ιστορία της αμερικανικής διπλωματίας».
- 12 Τον συνέδεε στενή προσωπική φιλία με τον Κώστα Μαλλιώτη, ενώ στενή σχέση διατηρούσε και με τον Αρχιεπίσκοπο Ιάκωβο, τον οποίο γνώρισε όταν ο Αρχιεπίσκοπος ήταν απλός ιερέας στη Βοστώνη.

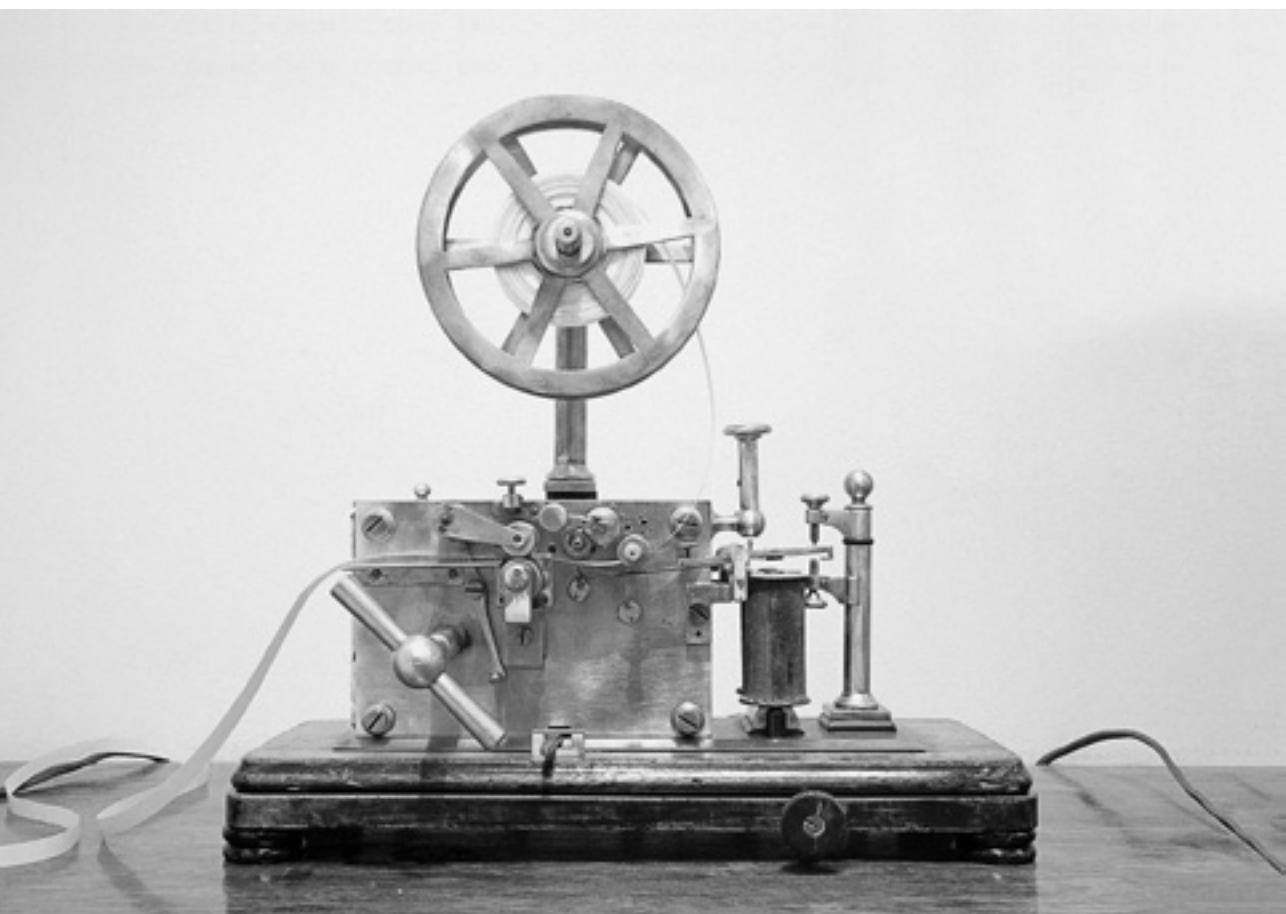
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ronald Kessler, *The sins of the father: Joseph P. Kennedy and the dynasty he founded*, Warner Books, 1996.
- S. J. Fuller, *The Kennedy family: an American dynasty*, Nova Science Publishers, 2007.
- R. Dallek, *John F. Kennedy: An Unfinished Life, 1917-1963*, Penguin Books, New York, 2003.
- Thomas C. Reeves, *A Question of Character: A Life of John F. Kennedy*, Prima Publishing, 1997.
- Shelley Sommer, *John F. Kennedy: His Life and Legacy*, HarperCollins, 2004.
- Thurston Clarke, *The last campaign: Robert F. Kennedy and 82 days that inspired America*, Henry Holt, 2008.
- Arthur Meier Schlesinger, *Robert Kennedy and His Times*, Mariner Books, 2002.
- Adam Clymer, *Edward M. Kennedy: A Biography*, HarperCollins, 2000.

■ Ο Ανδρέας Ζησιμόπουλος είναι ιστορικός ερευνητής.

ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΣ:
Μέσο επικοινωνίας και επιρροής
της παγκόσμιας κοινωνίας
Η παρουσία του στην Ελλάδα και στον κόσμο

του ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

Μερικές ειδήσεις έχουν διαχρονική αξία ακριβώς γιατί ασχολούνται με στάσεις και κινήσεις του χρόνου. Μία από αυτές αφορά το τέλος του τηλεγράφου στην Ινδία. Ακόμη και η λέξη ηχεί περιέργα, φαντάζει ξεθωριασμένη και σκονισμένη. Αν όμως η τεχνολογία προχωρεί είναι γιατί υπήρξε χαραγμένη διαδρομή. Η εξέλιξη των τηλεπικοινωνιών δεν οφείλεται σε μεγάλα άλματα, αλλά σε μικρά βήματα που προεξέτειναν τη διαδρομή στο άπειρο. Το γεγονός αποκτά μεγαλύτερη σημασία αν αναλογιστούμε το μέγεθος της χώρας. Η τεράστια έκτασή της καλυπτόταν τηλεπικοινωνιακά από τον τηλεγράφο, ο οποίος συνέβαλλε στην εδραίωση της βρετανικής κυριαρχίας στην αχανή χώρα και στην ενδυνάμωση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.

Ο Γουίλιαμ Ο' Σόνεσι και το καταραμένο καλώδιο

Ο τηλεγράφος για την Ινδία αποτέλεσε τεχνολογική επανάσταση. Άλλαξε δραστικά τις επικοινωνίες εκείνη την περίοδο και διευκόλυνε την κυριαρχία της εμπορικής εταιρείας «East India Company» (EIC). Παράλληλα, συνέβαλλε στην καταστολή του ξεσηκωμού, το 1857, και παρείχε τακτική ενημέρωση για τα της αυτοκρατορίας στους αναγνώστες βρετανικών εφημερίδων. Παρ' όλα αυτά, σήμερα κυριαρχούν τα γραπτά μηνύματα στα κινητά και τα e-mail. Πάνω από 900.000 Ινδοί κατέχουν κινητό τηλέφωνο και 120 εκατομμύρια χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο.

Η Ινδία ήταν η τελευταία χώρα που χρησιμοποίησε τον τηλεγράφο σε τόσο μεγάλη κλίμακα. Η διεύθυνση και η παροχή της υπηρεσίας γινόταν από κρατική εταιρεία, οι οικονομικές απώλειες όμως είχαν φθάσει στο μη περαιτέρω. Ήταν πάνω από δύο δισεκατομμύρια λίρες και η κυβέρνηση δεν μπορούσε να κρατήσει κάτι μόνο και μόνο για λόγους συναισθηματικούς. Την προηγούμενη δεκαετία αρκετές χώρες κατήργησαν την τηλεγραφική υπηρεσία τους. Στη Βρετανία ιδιωτική εταιρεία

διαχειρίζεται αυτό το είδος επικοινωνίας αλλά σε επίπεδο «ρετρό». Στις ΗΠΑ λειτουργούσε έως το 2006. Το τελευταίο τηλεγράφημα στην Ινδία εστάλη με την ίδια τεχνολογία όπως και το πρώτο, το 1850.

Ο τηλεγράφος στην Ινδία οφείλει πολλά στον Γουίλιαμ Ο' Σόνεσι, χειρουργό και εφευρέτη. Αν και το πρώτο τηλεγράφημα παγκοσμίως εστάλη από τον Σάμιουελ Μορς στην Ουάσινγκτον το 1844, ο Ο' Σόνεσι δεν γνώριζε τη μέθοδό του και χρησιμοποίησε διαφορετικό κώδικα για να στείλει το μήνυμά του. Ο λόρδος Νταλούσι, κυβερνήτης της Ινδίας, διέβλεψε τις δυνατότητες του τηλεγράφου και ανέθεσε στον Ο' Σόνεσι να κατασκευάσει τηλεπικοινωνιακή γραμμή 27 μιλίων κοντά στην Καλκούτα. Έως το 1856 το δίκτυο είχε φθάσει τα 4.000 μίλια συνδέοντας στρατηγικής σημασίας για τη Μεγάλη Βρετανία πόλεις, όπως η Καλκούτα, η Βομβάη, η Πεσαβάρ και η Μαντράς.

Τον επόμενο χρόνο (1857) ο τηλεγράφος βοήθησε στη βίαιη καταστολή της εξέγερσης των Ινδών. Μάλιστα, αιχμάλωτος Ινδός στρατιώτης, πηγαίνοντας στην αγχόνη, έδειξε τη συσκευή και είπε: «*Το καταραμένο καλώδιο μας έπνιξε*».

Ο τηλεγράφος επέτρεψε στη Μεγάλη Βρετανία αναμετάδοση πληροφοριών σε μεγάλα τμήματα της Ινδίας σχεδόν σε πραγματικό χρόνο. Το επικοινωνιακό αυτό άλμα αποδείχθηκε καθοριστικό.

Τον Οκτώβριο του 1947 ο Τζαβαχαρλάλ Νεχρού έστειλε τηλεγράφημα στον τότε πρωθυπουργό της Μεγάλης Βρετανίας Κλέμεντ Άτλι, παρουσιάζοντας τις θέσεις της Ινδίας για το Κασμίρ σε 163 λέξεις.

Τα πρώτα είδη τηλεγράφου

Τα συστήματα επικοινωνίας που είχαν επινοηθεί έως τα τέλη του 18ου αιώνα δεν μπορούσαν να μεταδώσουν ολοκληρωμένες πληροφορίες παρά μόνο κάποιους κωδικούς και, επιπλέον, επηρεάζονταν από τις καιρικές συνθήκες. Όσο ο χρόνος προχωρούσε τόσο εξελισσόταν η ανθρωπότητα. Βιομηχανική επανάσταση, ανάπτυξη μεταφορικών μέσων, συγκέντρωση πληθυσμού

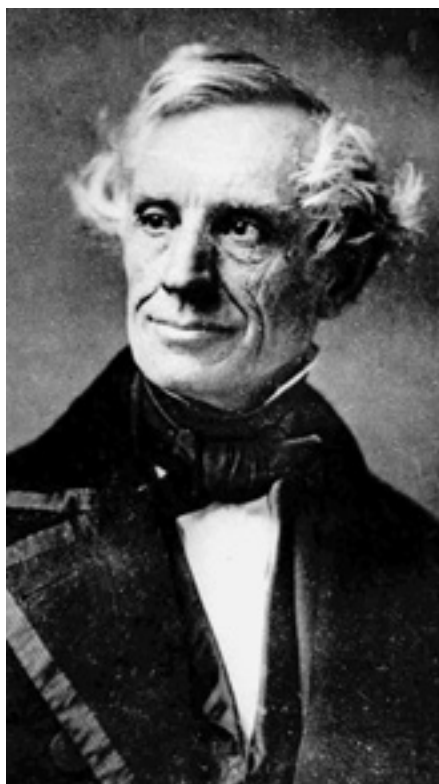
στα αστικά κέντρα και, κυρίως, τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων για άμεση και πολύπλευρη ενημέρωση καθιστούσαν αναγκαία τη δημιουργία ενός αξιόπιστου συστήματος επικοινωνίας. Τη λύση έδωσε η αξιοποίηση των φαινομένων του ηλεκτρισμού, που ξεκίνησε τυχαία το 1764 στην Ολλανδία και κατέληξε 80 χρόνια μετά, το 1844, στις ΗΠΑ με την εφεύρεση του ηλεκτρικού τηλεγράφου.

Το 1774 ο Ελβετός Ζορζ Λουί Λεσάζ επέτυχε πρώτος την κατασκευή ενός είδους ηλεκτρικού τηλεγράφου. Πάνω σε ένα γραφείο είχε εγκαταστήσει 26 μεταλλικά πλήκτρα που αντιστοιχούσαν στα 26 γράμματα του αλφαβήτου. Κάθε πλήκτρο ήταν συνδεδεμένο με ένα σύρμα που κατέληγε σε ένα άλλο δωμάτιο. Εκεί υπήρχαν 26 αντίστοιχα μπαλάκια. Αυτός που ήθελε να στείλει μήνυμα πίεζε με ένα μονωμένο μεταλλικό ραβδί το γράμμα που ήθελε να μεταδώσει οπότε έκλεινε το κύκλωμα και εκκινείτο το αντίστοιχο μπαλάκι στο άλλο δωμάτιο.

Στα τέλη του 18ου αιώνα ο Ιταλός καθηγητής Φυσικής Αλεσάντρο Βόλτα κατασκεύασε από χαλκό και ψευδάργυρο τη βολταϊκή ή ηλεκτρική στήλη. Τον πρόδρομο δηλαδή της σημερινής μπαταρίας. Ακολούθησε ο ηλεκτρολυτικός τηλεγράφος του Γερμανού Φον Σήμερινγκ το 1810, που χρησιμοποιούσε 27 σύρματα και είχε μια βολταϊκή στήλη στον πομπό και, όταν έκλεινε, στον δέκτη γινόταν ηλεκτρόλυση του νερού και έβγαιναν φυσαλίδες στο αντίστοιχο γράμμα.

Ο ηλεκτρομαγνητικός τηλεγράφος του Γάλλου Αμπέρ αποτελείτο από 26 σύρματα και στην πλευρά του δέκτη υπήρχαν μικρές μαγνητικές βελόνες οι οποίες απέκλιναν όταν έκλεινε το κύκλωμα στο αντίστοιχο γράμμα.

Και τα τρία αυτά συστήματα ηλεκτρικού τηλεγράφου είχαν το μειονέκτημα ότι χρησιμοποιούσαν πολλά καλώδια και έτσι ήταν δύσκολη η μόνωσή τους και η κατασκευή ενός εκτεταμένου συστήματος επικοινωνίας. Στην Αγγλία εκείνη την εποχή είχε αρχίσει να χρησιμοποιείται ο σιδηρόδρομος και ο Γουίλιαμ Κουκ και ο Τσαρλς

Γουίτσον επινόησαν ένα πολύ πρακτικό σύστημα ηλεκτρομαγνητικού τηλεγράφου με πέντε βελόνες και το οποίο χρησιμοποιήθηκε για πολλές δεκαετίες στα τρένα της Αγγλίας.

Το 1845 ένα γεγονός εντυπωσίασε την κοινή γνώμη. Ένας εγκληματίας, ανύποπτος, είχε πάρει το τρένο για το Λονδίνο. Η αστυνομία, όμως, ενημερώθηκε μέσω του τηλεγράφου και τον συνέλαβε όταν έφθασε στην αγγλική πρωτεύουσα. Οι άνθρωποι εντυπωσιάστηκαν από την αποτελεσματικότητα του νέου μέσου επικοινωνίας και άρχισαν να συνειδητοποιούν την αξία του.

Σάμιουελ Φίνλεϊ Μορς, ο άνθρωπος που συνέβαλε στην αλλαγή των μέσων επικοινωνίας. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Η πινακίδα στην πόλη Μέριλαντ των ΗΠΑ γράφει για το πρώτο τηλεγράφημα που έστειλε ο Μορς: «Θαυμαστά τα έργα του Κυρίου».

«Θαυμαστά τα έργα του Κυρίου»

Τίποτα δεν θα ήταν ίδιο αν δεν υπήρχε ο Σάμιουελ Φίνλι Μορς. Γεννήθηκε το 1791 στις ΗΠΑ και ήταν ζωγράφος. Το 1832, πάνω σε ένα πλοίο, με το οποίο επέστρεφε στην πατρίδα του, είδε εκπληκτος έναν επιβάτη να παίζει με έναν ηλεκτρομαγνήτη. Ο επιβάτης έκλεινε και άνοιγε ένα ηλεκτρικό κύκλωμα και τότε ο ηλεκτρομαγνήτης είλκυε και απελευθέρωνε αντίστοιχα κομμάτι σιδήρου. Εντυπωσιασμένος, αποφάσισε να εγκαταλείψει τη σταδιοδρομία του ως ζωγράφος και να ασχοληθεί με την κατασκευή συστήματος ηλεκτρικής τηλεγραφίας.

Πέρασε πολλά χρόνια προσπαθώντας και το 1837 επέτυχε την κατασκευή μιας συσκευής, όπου ένας ωρολογιακός μηχανισμός κινούσε συνέχεια μια χάρτινη ταινία πάνω στην οποία έγραφε μολύβι. Όταν ένα χειριστήριο έκλεινε το ηλεκτρικό κύκλωμα, τότε ένας ηλεκτρομαγνήτης τραβούσε το μολύβι και αυτό έγραφε σε άλλη

θέση. Μπορούσαν έτσι να σταλούν μηνύματα με το άνοιγμα και το κλείσιμο κυκλώματος. Τελειοποίησε το αρχικό σύστημα και το έκανε να στέλνει και να λαμβάνει τελείες και παύλες. Αυτός ο τρόπος επικοινωνίας που κωδικοποιεί όλα τα γράμματα και τους αριθμούς με τελείες και παύλες γρήγορα επεκτάθηκε και πέρασε στην Ιστορία ως η πρώτη μεγάλη εφεύρεση στις τηλεπικοινωνίες.

Για να κάνει την κωδικοποίηση των γραμμάτων με τελείες και παύλες επισκέφθηκε ένα τυπογραφείο της περιοχής του, όπου και καταμέτρησε το πόσες φορές εμφανίζεται το κάθε γράμμα σε διάφορα κείμενα. Τα γράμματα, λοιπόν, εκείνα που εμφανίζονταν πιο συχνά, όπως τα E, A, T, M, I, κ.ά. τα αντιστοίχισε σε απλή κωδικοποίηση.

Οι μεγάλες ταχυδρομικές εταιρείες δεν είδαν στην αρχή με καλό μάτι την εφεύρεση του Μορς εφόσον θίγονταν τα συμφέροντά τους. Ωστόσο, άντεξε και στις 24

Μαΐου 1844 στάλθηκε το πρώτο μήνυμα με ηλεκτρικό τηλεγράφο σε μια απόσταση 60 χιλιομέτρων από την Ουάσινγκτον στη Βαλτιμόρη. Το κείμενο έγραφε: «*Θαυμαστά τα έργα του Κυρίου!*». Η εξέλιξη υπήρξε αλματώδης. Ιδρύθηκαν μεγάλες τηλεγραφικές εταιρείες, αναρίθμητα πρακτορεία ειδήσεων και πολλές εφημερίδες έβαλαν τη λέξη τηλεγράφος στο λογότυπό τους για να εντυπωσιάσουν το κοινό, όπως η *Daily Telegraph*. Οι ειδήσεις είχαν αρχίσει να στέλνονται και να δημοσιεύονται μέσα σε λίγες ώρες και οι άνθρωποι είχαν αρχίσει σιγά σιγά να συνειδητοποιούν την αξία της επεξεύρεσης. Ο Μορς πέθανε στις 2 Απριλίου 1872, στη Νέα Υόρκη.

Ο ηλεκτρικός τηλεγράφος δημιούργησε μεγάλες προσδοκίες και κάποιοι τολμηροί σκέφθηκαν να καλύψουν με καλώδιο τον Ατλαντικό Ωκεανό και να ενώσουν την Ευρώπη με την Αμερική. Πρωτοπόρος ήταν ο νεαρός Αμερικανός επιχειρηματίας Σάιρους Φιλντ. Αφού μελέτησε τα ρεύματα του Ατλαντικού και έναν τοπογραφικό χάρτη του βυθού του, έκανε πολλές προσπάθειες από το 1858 έως το 1866 για να μπορέσει να ποντίσει ένα τέτοιο τεράστιο καλώδιο και, τελικά, το επέτυχε.

Ο ηλεκτρικός τηλεγράφος επέδρασε σημαντικά στην εξέλιξη της κοινωνίας. Συνέβαλλε στη βελτίωση του τρόπου διεξαγωγής πολέμων και στην παραγωγή του δημοσιογραφικού έργου. Η χρονοβόρα διαδικασία μεταφοράς μηνυμάτων με άμαξες τερματίστηκε αμέσως. Ο τηλεγράφος συνέδραμε, επίσης, στη μετεξέλιξη της οικονομίας, καθώς τα χρήματα «ταξίδευαν» μεγάλες αποστάσεις. Ωστόσο, οι νέες τεχνολογίες στον τομέα των τηλεπικοινωνιών μπορεί να εξαφάνισαν τον τηλεγράφο, βασίστηκαν όμως στις ίδιες αρχές.

Ο τηλεγράφος στην Ελλάδα

Τρεις δεκαετίες μετά τη σύστασή του το νεοελληνικό κράτος, απομονωμένο από τον ευρωπαϊκό χώρο και περικυκλωμένο από την καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία, είχε σαν μοναδικό δρόμο επαφής με τον «έξω κόσμο» τις ναυτιλιακές συ-

γκοινωνίες. Στο εσωτερικό της χώρας η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη. Η ταχυδρομική υπηρεσία λειτουργούσε υποτυπώδως. Μοναδική εξαίρεση ήταν το δρομολόγιο Αθήναι - Πειραιεύς και αντίστροφα, που γινόταν οκτώ φορές την ημέρα. Στην επαρχία ο ταχυδρόμος, όταν γλύτωνε από τους ληστές, έφερνε την είδηση μία φορά στις 10 ή 15 ημέρες, όντας το μοναδικό παράθυρο επικοινωνίας του χωριού και της κωμόπολης με την πρωτεύουσα και τις άλλες περιοχές της επικράτειας.

Ο τηλεγράφος δεν θα αργούσε να έρθει και στην Ελλάδα. Οι διαπραγματεύσεις

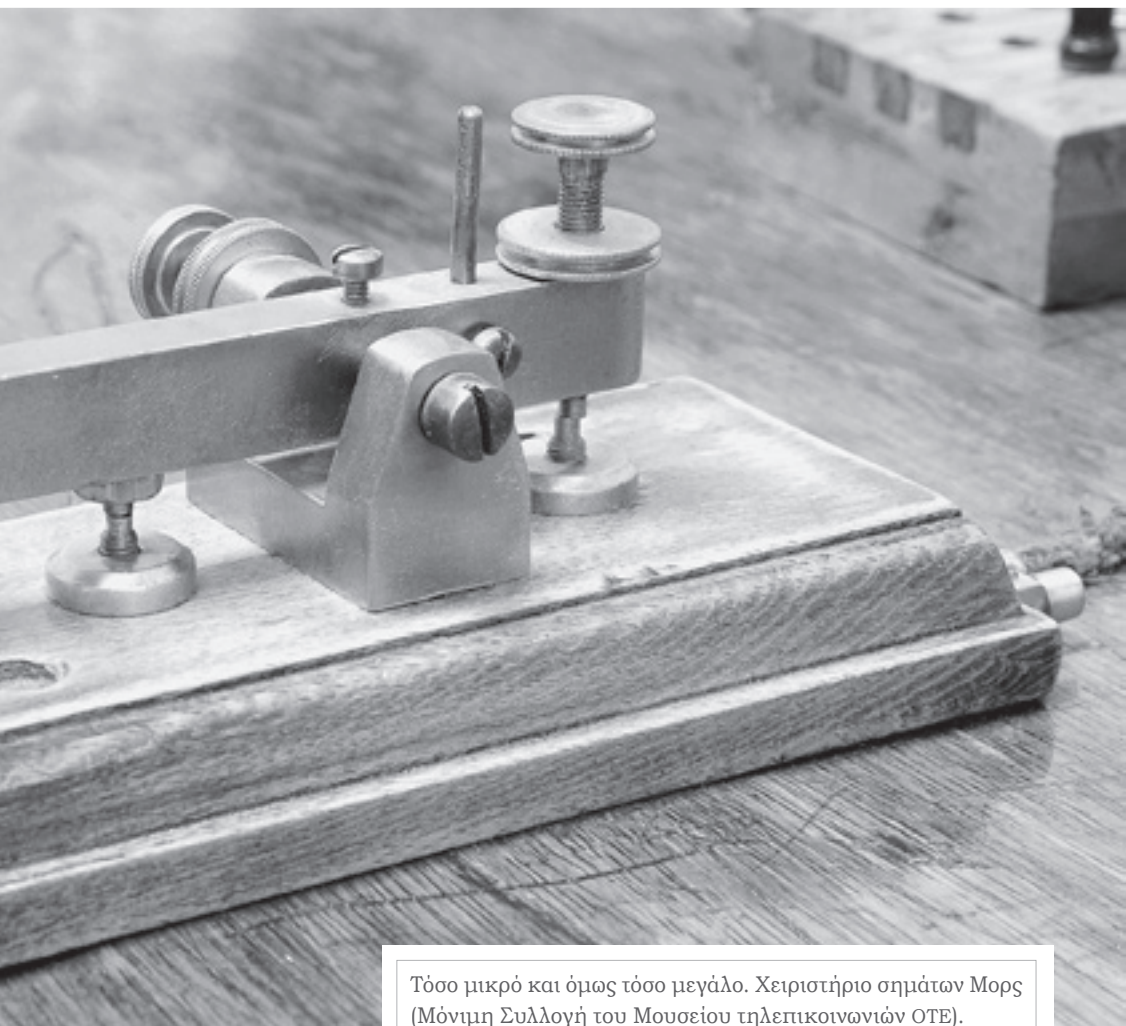

μεταξύ ελληνικής κυβέρνησης και της αγγλικής εταιρείας υποβρυχίων τηλεγραφικών καλωδίων Newall, που εκείνη την περίοδο πόντιζε υποβρύχιο καλώδιο στην Ανατολική Μεσόγειο, είχαν αίσιο τέλος. Η Ελλάδα αγόρασε τη γραμμή Σύρος - Χίος και συνδέθηκε με την υποβρύχια τηλεγραφική γραμμή που συνέδεε την Έλλη (κερσόνησος Καλλιπόλης) με την Αλεξάνδρεια μέσω Χίου και Κρήτης. Τα δύο αυτά νησιά βρίσκονταν υπό την κατοχή των Τούρκων.

Η λειτουργία της γραμμής Κρήτη - Σύρος μέσω Χίου εγκαινιάστηκε στις 22 Νοεμβρίου 1858. Την επόμενη ημέρα οι

εφημερίδες έγραψαν: «Ο μεταξύ Κρήτης και Σύρου ηλεκτρικός τηλεγράφος ήρchiσεν μεταβιβάζειν ειδήσεις. Η πρώτη εκ Κρήτης ελθούσα ανήγγειλεν ότι εις την νήσον ταύτην επεκράτει βροχερός καιρός».

Τον Ιανουάριο του 1859, με τις οδηγίες των Βαυαρών τηλεγραφικών υπαλλήλων που μετακλήθηκαν ειδικά για τον σκοπό αυτόν, άρχισε να λειτουργεί εναέρια γραμμή Αθήναι - Πειραιεύς, τα δύο άκρα της οποίας βρίσκονταν στα αντίστοιχα ταχυδρομεία. Η γραμμή συνδεόταν και με τα Ανάκτορα. Σχεδόν ταυτόχρονα κατασκευστήκαν οι δύο εναέριες τηλεγραφικές γραμμές

Τόσο μικρό και όμως τόσο μεγάλο. Χειριστήριο σημάτων Μορς (Μόνιμη Συλλογή του Μουσείου τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ).

με τις οποίες η Πάτρα και το Αίγιο συνδέθηκαν με την πρωτεύουσα. Ακολούθησε η κατασκευή της υποβρύχιας γραμμής Πειραιεύς - Σύρος. Το υποβρύχιο καλώδιο λειτούργησε τον Φεβρουάριο του 1859. Έτσι, η ελληνική πρωτεύουσα απέκτησε τηλεγραφική επικοινωνία με το εξωτερικό. Και στις 12 Φεβρουαρίου 1859 εστάλη τηλεγραφικό μήνυμα από την Αθήνα στην Κωνσταντινούπολη.

Τους πρώτους μήνες λειτουργίας της νέας υπηρεσίας, μέσα στο 1859, αντηλλάγησαν 5.493 τηλεγραφήματα (4.072 στο εσωτερικό και 1.421 στο εξωτερικό). Καλύτεροι πελάτες των τηλεγραφείων ήταν οι έμποροι, οι εφημερίδες, τα μέσα μεταφοράς, οι λίγοι βιομήχανοι και οικονομικοί παράγοντες της εποχής. Από την ίδρυσή της η τηλεγραφική υπηρεσία αποτέλεσε κλάδο του υπουργείου Εσωτερικών, λειτούργησε ωστόσο με χωριστό προσωπικό ως τμήμα του υπουργείου αυτού έως το 1897.

1,2 εκατομμύρια τηλεγραφήματα

Τα τρία πρώτα τηλεγραφεία ήταν των Αθηνών, του Πειραιά και της Σύρου. Αμέσως μετά ιδρύθηκαν γραφεία υπηρεσίας στο Λονδίνο και στην Πάτρα. Το 1861 συστήθηκε το τηλεγραφείο Κορίνθου, το 1862 τα γραφεία Λαμίας, του Μεσολογγίου, του Άργους, του Ναυπλίου, της Τρίπολης, της Θήβας και της Λιβαδειάς. Αποτέλεσμα της επέκτασης της υπηρεσίας στις κυριότερες πόλεις της επαρχίας ήταν η θεαματική αύξηση της κίνησης. Έτσι, στη διάρκεια του 1863 αντηλλάγησαν 53.500 τηλεγραφήματα. Το 1868 ο αριθμός των τηλεγραφείων έφθασε τα 28, το 1872 τα 49 και το 1880 τα 86, με κίνηση 370.000 τηλεγραφήματα. Το 1901 η τηλεγραφική κίνηση από τα 232 τηλεγραφεία όλης της χώρας ξεπέρασε τα 1,2 εκατομμύρια τηλεγραφήματα!

Η επέκταση της τηλεγραφικής υπηρεσίας δεν έγινε εύκολα. Τα οξυμένα κοινωνικά προβλήματα της εποχής, η αδυναμία

του κράτους να επιβληθεί στις μακρινές επαρχίες, οι αναχρονιστικές αντιλήψεις και τα οργανωμένα συμφέροντα, κυρίως των μεγαλοϊδιοκτητών γης, που αντιδρούσαν στη διέλευση των τηλεγραφικών δικτύων μέσα από τα εκτεταμένα τοιφλίκια της εποχής, οι ληστές που έβλεπαν στην εξάπλωση του τηλεγραφικού δικτύου το μακρύ χέρι των δικωτικών Αρχών, όλα αυτά αποτέλεσαν τους κυριότερους ανασταλτικούς παράγοντες στην εξάπλωση της τηλεγραφίας.

Ταχυδρομεία, τηλεγράφοι, τηλέφωνο

Το μονοπώλιο της τηλεγραφίας «αμφισβήτησε» το τηλέφωνο. Όπου παρουσιάστηκε το τηλέφωνο, ο αγώνας της τηλεγραφίας, παρότι σθεναρός, υπήρξε άνιστος. Η εισαγωγή της τηλεφωνίας στην Ελλάδα ψηφίστηκε με τον νόμο ΒΝΖ του 1892 από την

κυβέρνηση Χαρίλαου Τρικούπη. Ο νόμος κατοχύρωνε το κρατικό μονοπώλιο. Τρία χρόνια αργότερα, μετά τη νομοθετική πρόνοια για την τηλεφωνική συγκοινωνία, η γενική διεύθυνση των ΤΤ (ταχυδρομεία, τηλεγράφοι) συμπεριλαμβάνει στην αρμοδιότητά της και την τηλεφωνική υπηρεσία. Έτσι, δημιουργήθηκε η γενική διεύθυνση των ΤΤΤ του υπουργείου Εσωτερικών. Τον ίδιο χρόνο, εν όψει Ολυμπιακών Αγώνων, έγινε η εγκατάσταση δύο τηλεφωνικών πινάκων τύπου Standard στο κεντρικό τηλεγραφείο Αθηνών και ενός ιδιού στο τηλεγραφικό γραφείο Πειραιά. Με τις 60 παροχές του τηλεφωνικού κέντρου Αθηνών εξυπηρετούνταν η Αυλή, τα επτά υπουργεία, η Αστυνομία, οι στρατιωτικές υπηρεσίες, οι εφημερίδες, οι τράπεζες και μεγάλοι εμπορικοί οίκοι. Κατά τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων πολλές γραμμές διετεθή-

Το Τηλεγραφείο Αθηνών το 1950 βοήθησε την επικοινωνία των πολιτικών και (ΚΑΤΩ) το Ποδήλατο Τηλεγραφικού Διανομέα, το οποίο χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα κατά την τριακονταετία 1950-1970 (Αρχείο Μουσείου Τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ).

Η *Πυρσεία*, μεταφορά πληροφοριών με κωδικοποιημένα σήματα. Την επινόησαν ο Κλεοξένης και ο Δημόκλειτος τον 4ο αιώνα π.Χ (Αρχείο Μουσείου Τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ).

σαν για την εξυπηρέτηση των δημοσιογράφων που κάλυπταν το ρεπορτάζ.

Έως το 1912 δεν λειτουργούσε στην Ελλάδα καμία υπεραστική τηλεφωνική υπηρεσία. Και αυτή η γραμμή Αθήναι - Πειραιεύς χαρακτηριζόταν υπεραστική. Το 1897 ιδρύθηκε το τηλεφωνικό κέντρο Νέου Φαλήρου. Το 1902 ο συνολικός αριθμός των συνδρομητών Αθηνών, Πειραιώς, Νέου Φαλήρου δεν ξεπερνούσε τους 400. Το 1908 ιδρύεται το σώμα των τηλεφωνητριών. Για την οργάνωσή του μετακαλείται η Σουηδή 'Ερικσον. Η ανάπτυξη της τηλεφωνίας τις τρεις πρώτες δεκαετίες από την εμφάνισή της υπήρξε βραδυτάτη. Εγκαθίστανται κατά μέσον όρο 90 τηλέφωνα κατ' έτος, δηλαδή ένα τηλέφωνο κάθε τέσσερις ημέρες. Το 1914 ιδρύεται το υπουργείο Συγκοινωνίας και η γενική διεύθυνση των ΤΤΤ περιήλθε στη δικαιοδοσία του νέου υπουργείου. Η κατάσταση, όμως, δεν βελτιώθηκε. Ο Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος (ΟΤΕ) ιδρύθηκε στις 23 Οκτωβρίου 1949 με τον ν.1049/49, Ανώνυμη Εταιρεία με μοναδικό μέτοχο-ιδιοκτήτη το ελληνικό κράτος.

Σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση του τηλεγράφου διαδραμάτισε το ποδήλατο. Ήταν μέσο μεταφοράς τηλεγραφημάτων και καθιερώθηκε σχεδόν με την ίδρυση του ΟΤΕ. Το Ποδήλατο Τηλεγραφικού Διανομέα, όπως ονομαζόταν, χρησιμοποιήθηκε κατά τις δεκαετίες 1950, 1960, 1970. Στις αγροτικές περιοχές αντικατέστησε σε πολλές περιπτώσεις τη χρήση των ιδιωτικών μέσων μετακίνησης της εποχής, π.χ. μουλάρια, άλογα και τα ιππήλατα καροτσάκια. Η σταδιακή απόσυρσή τους άρχισε περί το 1980, ενώ ήδη είχε ξεκινήσει η αντικατάστασή τους από τα μοτοποδήλατα, με το οριστικό τέλος τους να χρονολογείται το 1982.

Πυρσεία ή οπτικός τηλεγράφος

Υπήρξε η πιο σημαντική εφεύρεση του αρχαίου κόσμου και γενικά της προηλεκτρικής περιόδου. Το 154 π.Χ. δύο Αλεξανδρινοί επιστήμονες, ο Κλεόξενος και ο

Δημόκλειτος, εφηύραν τον οπτικό τηλεγράφο ή πυρσεία.

Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, ο πομπός και ο δέκτης είχαν ο καθένας από δύο τοίχους, που απείχαν μεταξύ τους λίγα μέτρα και ο σταθμός που έκανε τον δέκτη μπορούσε να τους διακρίνει άνετα με κάποια διόπτρα. Η εμβέλεια αυτού του τρόπου επικοινωνίας αποδείχθηκε στην πράξη ότι έφθανε μέχρι και τα 30 χιλιόμετρα.

Η κατασκευή των τοίχων θύμιζε πολέμιοις, με έξι εσοχές και πέντε κοιλότητες. Η κάθε κοιλότητα φιλοξενούσε και από μία πυρσεία και είχε πλάτος περίπου ένα μέτρο. Όπως έβλεπε τον σταθμό εκπομπής ο δέκτης, ο αριστερός τοίχος αντιστοιχούσε στη σειρά των γραμμάτων και ο δεξιός στη στήλη των γραμμάτων.

Δηλαδή, είχαν χωρίσει τα γράμματα της αλφαβήτου σε πέντε σειρές και σε πέντε στήλες, με την τελευταία σειρά και στήλη να έχουν από ένα γράμμα λιγότερο. Το κάθε γράμμα αντιστοιχούσε σε κάποια σειρά και κάποια στήλη και με κατάλληλα ανάμματα των πυρσών ο λήπτης ελάμβανε τα γράμματα ένα ένα. Κάθε ζευγάρι αριθμών αντιστοιχούσε και σε ένα γράμμα της αλφαβήτου.

Με τον τρόπο αυτόν γίνονταν οι αποστολές όλων των γραμμάτων. Ο Πολύβιος αναφέρεται στην απλότητα και στην ακρίβεια που παρείχε αυτός ο κώδικας επικοινωνίας. Οι πυρσείες έκαναν χρήση μεθόδου μετάδοσης σήματος που αποτέλεσε τον πρόδρομο του κώδικα Μορς και της ψηφιακής λογικής. Οι πυρσοί είχαν επάλειψη ρετσίνιου ή ακάθαρτου πετρελαίου, που ήταν γνωστό από τότε στο Κερί της Ζακύνθου, όπου μέχρι σήμερα αναβλύζει. Ο Αισχύλος πολύ χαρακτηριστικά αναφέρεται στο «άγγαρο πυρ» (άσβεστο πυρ) των φρυκτωριών.

ΠΗΓΕΣ

Επτά Ημέρες, Καθημερινή, 16 Μαΐου 1999.

Εφημερίδα *The Telegraph*.

Μουσείο Τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ.

■ Ο Αλέξανδρος Στεργιόπουλος είναι συγγραφέας και δημοσιογράφος.

ΜΑΡΘΑ ΓΚΡΑΧΑΜ: Η ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ

της ΑΝΔΡΟΝΙΚΗΣ ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

*Επίμονη, δημιουργική, πρωτοποριακή, βαθιά
θεατρική και κυρίως εμπνευστρια, η Μάρθα
Γκράχαμ δεν θεωρείται τυχαία η «χορεύτρια του
αιώνα». Έχοντας στο ενεργητικό της πάνω από
180 χορογραφίες που παρουσίασε σε επτά δεκα-
ετίες ενεργού δράσης, ενώ η ίδια δεν εγκατέλειψε
τον χορό πριν από τα 70 της χρόνια, η Γκράχαμ,
παίρνοντας τη σκυτάλη από την Ισιδώρα Ντάνκαν,
ουσιαστικά έκτισε τα θεμέλια του σύγχρονου
χορού, φέρνοντας επανάσταση στη μέχρι τότε
παράδοση της σωματικής έκφρασης.*

Για την Γκράχαμ ο χορός έμοιαζε με ιερή αποστολή:
Ήθελε να αποτυπώσει, μέσα από την κίνηση, το γράφημα
της ανθρώπινης καρδιάς. Έτσι άρχισε να διαμορφώνει ένα
σύστημα κίνησης σε εντελώς αντίθετη κατεύθυνση από
αυτήν στην οποία βάδιζαν οι δάσκαλοι της.

Με σύνθημα ζωής «ποτέ δεν είναι αργά να ακολουθήσει κανείς το όνειρό του» και με μια βαθιά πίστη στο ταλέντο της, που αποδείχθηκε απύθμενο και ανθεκτικό κατά τις δεκαετίες που θα ακολουθούσαν, η Μάρθα Γκράχαμ ξεκίνησε το δικό της ταξίδι προς την αιωνιότητα το 1913, σε ηλικία 17 ετών, όταν, επηρεασμένη από μια παράσταση της Ρουθ Σάιντ Ντένις, αποφάσισε να ξεκινήσει μαθήματα χορού στη σχολή της. Η Ρουθ Σάιντ Ντένις ήταν ο δεύτερος άνθρωπος που επηρέασε τόσο βαθιά τη νεαρή Μάρθα. Ο πρώτος ήταν ο πατέρας της, ένας ψυχολόγος από το Πίτσμπουργκ, τον οποίο μνημόνευε αρκετά συχνά στη ζωή της και από τον οποίο έμαθε τη μεγαλύτερη κατ' αυτήν αλήθεια, ότι η κίνηση του σώματος δεν ψεύδεται ποτέ».

Αν και μεγάλη σε ηλικία και με ύψος όχι ιδανικό για χορό, κατάφερε σε σύντομο διάστημα να αναδείξει τις ικανότητές της ως χορεύτρια και να συλλάβει μια νέα τεχνική, επαναστατική για τα έως τότε δεδομένα του κλασικού χορού, βασισμένη στο δίπολο «σύσπαση (contraction) και χαλάρωση (release)». Η σύσπαση των μυών διευκόλυνε τη σώρευση ενέργειας και η χαλάρωση τη διοχέτευσή της σε κινήσεις πιο έντονες, πιο επιθετικές, πιο δραστικές. Η τεχνική αυτή της επέτρεψε να δώσει μεγαλύτερη εκφραστικότητα στην κίνηση και αργότερα, προσθέτοντας και θεατρικά στοιχεία, να την κάνει πιο δραματική. Επιπλέον άφηνε κάθε συναίσθημα να διαγράφεται στο πρόσωπο την ώρα του χορού.

Το έργο της Μάρθα Γκράχαμ (1894-1991) αποτέλεσε το πρώτο υπολογίσιμο «αντίπαλο δέος» στο κλασικό μπαλέτο. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας της αντιτάχθηκε στα αιτήματα για κινηματογράφηση των εμφανίσεών της, επειδή πίστευε ότι οι ζωντανές εμφανίσεις έπρεπε να υπάρχουν μόνο στη σκηνή.

Το 1926 ίδρυσε τη δική της σχολή στη Νέα Υόρκη (Martha Graham Center of Contemporary Dance) και την ίδια κιόλας χρονιά παρουσίασε στο Θέατρο της 48ης Οδού στο Μανχάταν μία από τις πρώτες της χορογραφίες.

Μπορεί να φανταστεί κανείς την αίσθηση που έκανε το γεμάτο δυναμισμό αυτό είδος χορού σε σχέση με τις μέχρι τότε προσλαμβάνουσες των θεατών χορευτικών παρατάσεων, των συνηθισμένων σε αέρινες κινήσεις των χορευτών μπαλέτου. Στην παρουσίαση του αριστουργηματικού της «Lamentation», το 1930, οι κριτικές που εστιάστηκαν στην εκφραστική δεινότητά της τόσο ως χορογράφου όσο και ως ερμηνεύτριας ήταν διθυραμβικές, καλωσορίζοντας το νέο είδος χορού που γεννιόταν στην Αμερική.

Τα θέματα από τα οποία εμπνεόταν τις χορογραφίες της ήταν πολυποίκιλα: από τη σύγχρονη αμερικανική ιστορία και την εκβιομηχάνιση της χώρας, την πολιτική, τις διεθνείς εξελίξεις και την οικονομική κρίση του 1929, με το συγκλονιστικό «Chronicle» το 1936, ως τις αρχαίες ελληνικές τραγωδίες, που αποτέλεσαν αγαπημένο μοτίβο της διαχρονικά, με σημαντικό και γνωστότερο έργο την «Κλυταιμνήστρα» (1958).

Οι γυναικείες φιγούρες, οι σχέσεις και τα συναισθήματά τους άσκησαν βαθιά επίδραση στο έργο της. Τραγικές ηρωίδες, μυθικές και πραγματικές, μάγισσες, ιέρειες, νεαρά κορίτσια και ηλικιωμένες, γυναίκες της εποχής της και άλλων εποχών προβλήθηκαν, πρωταγωνίστησαν, εκφράστηκαν και αγαπήθηκαν στις χορογραφίες της όσο σε λίγα έργα. Από τις πιο χαρακτηριστικές χορογραφίες της ήταν το έργο «Deaths and Entrances», εμπνευσμένο από τη ζωή των αδερφών Μπροντέ, όπου η παραστατικότητα του αισθήματος της ερωτικής απώλειας δόθηκε από την Γκράχαμ με συγκινητική γενναιοδωρία μέσα στην ακρότητά

της: μια γυναίκα ολόρθη που ξαφνικά σε μια απότομη σπαραξικάρδια κίνηση βρίσκεται στο έδαφος, με τη σπονδυλική της στήλη αντεστραμμένη προς τα πίσω και παράλληλη στο έδαφος.

Η Γκράχαμ επένδυσε τις χορογραφίες της με μουσικές δημιουργίες του Ααρών Κόπλαντ, με κορυφαία στιγμή της συνεργασίας τους το έργο «Appalachian Spring», καθώς επίσης και τους Λούι Χορστ, Σάμιουελ Μπάριμπερ, Βίβιαν Φιν, Γουίλιαμ Σιμάν, Κάρλος Σουρινάχ, Νόρμαν Ντέλο Τζόιο, Σεργκέι Προκόφιεφ, Τζιαν Κάρλο Μενότι και Πολ Νόρντοφ. Σημαντικές επιρροές είχε και από παραδοσιακά ευρωπαϊκά

και αμερικανικά μουσικά θέματα, με πιο χαρακτηριστικό το μουσικό κομμάτι που αποτέλεσε το υπόβαθρο στη χορογραφία της «Heretic».

Στην προσωπική της ζωή δεν υπήρξε τόσο τυχερή. Ο επί εξαιτίας γάμος της με τον επίσης σημαντικό χορευτή Έρικ Χόκινς κατέληξε σε διαζύγιο το 1954. Παρά την ατυχία της, κατόρθωσε να σταθεί στα πόδια της χάρη στη δημιουργικότητα και στην εργατικότητα της. Το μεγάλο πλήγμα

ήρθε όταν αποσύρθηκε από τη σκηνή στα 76 της χρόνια. Τους μήνες που ακολούθησαν έπεσε σε βαθιά κατάθλιψη που την οδήγησε μέχρι και σε απόπειρα αυτοκτονίας. Τις δύσκολες στιγμές της αίσθησης της ανημπόριας της και της βαθιάς κατάθλιψής της, μετά την απόφασή της να αποσυρθεί, περιγράφει στην αυτοβιογραφία της *Blood Memory*, που είχε καταφέρει να ολοκληρώσει λίγο προτού πεθάνει. Παρά τις δραματικές στιγμές που έζησε, έπειτα

Με τον χορευτή, χορογράφο και σύζυγό της για μια εξαιτία Έρικ Χόκινς (1909-1994), το 1946. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Με τον επίσης σημαντικό Αμερικανό χορευτή και χορογράφο Μέρσι Κάνινγκχαμ (1919-2009), το 1940.

μάλιστα από ένα διάστημα νοσηλείας της σε κωματώδη κατάσταση, κατόρθωσε να σταθεί στα πόδια της και να επανέλθει ως χορογράφος και καλλιτεχνική διευθύντρια της σχολής της, την οποία αναδιοργάνωσε, δημιουργώντας μάλιστα 10 ακόμη νέα έργα ως τον θάνατό της.

Η γυναίκα που θεωρείται μητέρα του σύγχρονου χορού, η επιρροή της οποίας συγκρίνεται με αυτή του Στραβίνσκι στη μουσική, που δεν εγκατέλειψε τη σκηνή παρά στην όγδοη δεκαετία της ζωής της, που τιμήθηκε με ύψιστες διακρίσεις τόσο στη χώρα της όσο και στο εξωτερικό, η πρώτη χορεύτρια που χόρεψε στον Λευκό Οίκο, έκλεισε για πάντα τα μάτια της την 1η Απριλίου 1991, ύστερα από λοίμωξη του αναπνευστικού, σε ηλικία 96 ετών. Λίγους μήνες αργότερα κυκλοφόρησε η αυτοβιογραφία της, που φωτίζει αρκετές πτυχές του γοητευτικού αλλά και δύσκολου ταξιδιού της ζωής της.

Η Μάρθα Γκράχαμ άφησε τεράστια κληρονομιά στην πολιτιστική ζωή τόσο των ΗΠΑ όσο και παγκοσμίως. Η χορευτική της ομάδα, η παλαιότερη στις ΗΠΑ και από τις πιο δυναμικές διεθνώς, εξέθρεψε τους πιο σημαντικούς χορευτές του 20ού και του 21ου αιώνα, όπως ο Μέρσι Κάνινγκχαμ, η Άννα Σοκόλοου, ο Πολ Τέιλορ, ο Άλβιν Έιλι και ο Έρικ Χόκινς, ενώ η μέθοδος Γκράχαμ διδάσκεται στις πιο αξιόπιστες επαγγελματικές σχολές χορού του κόσμου.

Την αποκάλεσαν τη μεγαλύτερη χορογράφο του 20ού αιώνα, Πικάσο του σύγχρονου χορού.

Εκείνη, το μόνο που ήθελε ήταν να τη θυμούνται ως μια καλή χορεύτρια.

ΠΗΓΕΣ

Blood Memory, Αυτοβιογραφία της Μάρθα Γκράχαμ

Επίσημη Ιστοσελίδα της Σχολής Χορού marthagraham.org

■ Η **Ανδρονίκη Λιακοπούλου** είναι ιστορικός ερευνητής.

Αρκάντι Οστρόφσκι,

Η επινόηση της σύγχρονης Ρωσίας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Θεοχάρης Αναγνωστόπουλος,

Εκδόσεις Επίκεντρο, 2017, ΣΕΛ.: 384, ΤΙΜΗ: 17,00 €

Ως ξένος ανταποκριτής στην ίδια του τη χώρα ο Αρκάντι Οστρόφσκι υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της σύγχρονης Ιστορίας της Ρωσίας και, μέσα από πρωτότυπη έρευνα και συνευτεύξεις, αποκαλύπτει τις ιδεολογικές συγκρούσεις, τους συμβιβασμούς και τους πειρασμούς που άφησαν τη χώρα στην κόψη του ξυραφιού. Για να κατανοήσει κανείς τη Ρωσία και τον τρόπο με τον οποίο αφ' ενός διοικείται και, αφ' ετέρου, τη συμπεριφορά της στη διεθνή σκηνή θα πρέπει να ανατρέξει στις παραδόσεις της. Ο Οστρόφσκι, Ρώσος το γένος και κοσμοπολίτης στις αντιλήψεις, διαθέτει αξιοζήλευτη σκευή ιστορικού περιεχομένου, γεγονότων που τον βοηθάει πολύ στην ερμηνευτική προσπάθεια που επιχειρεί.

Ο Οστρόφσκι με το βιβλίο του *Η επινόηση της σύγχρονης Ρωσίας* διατρέχει ουσιαστικά τα τελευταία 100 χρόνια, από τη δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης έως τη σημερινή Ρωσία, συνθέτοντας τα γεγονότα μέσα από τη σχέση πολιτικής και μέσων μαζικής επικοινωνίας ή μαζικής πληροφόρησης, όπως ονομάζονταν στην ΕΣΣΔ. Ξεκινώντας από τον Λένιν (ο οποίος δήλωνε δημοσιογράφος) και την πλήρη «κατοχή» των ΜΜΕ, περνάει στις σταλινικές διώξεις, στη διάρκεια των οποίων η υποταγή και η δημιουργία ενόχων είχαν βέβαια πολύτιμο σύμμαχο τους «δημοσιογράφους» και τον Τύπο.

Ακολουθεί το ταξίδι στο «λιώσιμο των πάγων», όπως ονομάστηκε μια σχετική φιλελευθεροποίηση της εποχής Χρουστσόφ, για να ακολουθήσει η «ακινησία» Μπρέζνιεφ, που όμως δεν παρέλειψε να επαναφέρει τις απαγορεύσεις ως προς την πληροφόρηση των σοβιετικών κοινωνιών.

Πρέπει να επισημανθεί ότι χειρίζεται με ιδιαίτερη προσοχή το ζήτημα των σχέσεων των μηχανισμών τόσο του ΚΚΣΕ όσο και της ΚGB, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνει στον ρόλο της τηλεόρασης και των ανθρωπών της.

Αξιοποιώντας τη θέση και τις γνωριμίες που απέκτησε όταν βρέθηκε στη Μεγάλη Βρετανία, όπου σπούδασε και στη συνέχεια εργάστηκε ως ανταποκριτής των *Financial Times* και του *Economist* επί σειρά ετών, ο Οστρόφσκι προχώρησε σε μια λεπτομερή καταγραφή των γεγονότων, των συνεντεύξεων, των πληροφοριών, των εκμυστηρεύσεων διαφόρων ανθρώπων στην πολιτική, στην οικονομία και στην κοινωνική ζωή της Ρωσίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες, αρχής γενομένης από τα πρώτα χρόνια της ταραγμένης, περιπετειώδους και, εν πολλοίς, τραγικής δεκαετίας του 1960.

Ευαίσθητος ως χρονικογράφος ο Αρκάντι Οστρόφσκι, δεν μένει απαθής απέναντι στα δεινά, στις ταλαιπωρίες και στα βάσανα του λαού. Με ευθύβολη κρίση αλλά και με συμπόνια περιγράφει την εξαθλίωση του λαού του μέσα από το σύστημα της κλεπτοκρατίας που επιβλήθηκε στη χώρα, με την κατάρρευση του προηγούμενου διεφθαρμένου συστήματος και την επέλαση της τάξης των «ολιγαρχών», της μετενσάρκωσης των αρχαίων Βογιάρων και των διαδόχων των αριστοκρατών ελέω τσάρου. Οι ιστορικές αναλογίες είναι τόσο οφθαλμοφανείς που προκαλούν ανατριχίλα στον αναγνώστη.

Πρόκειται για ένα τολμηρό και σημαντικό βιβλίο, το οποίο παρασύρει σε ένα συναρπαστικό ταξίδι μέσα από την ταραχώδη μετασοβιετική μεταμόρφωση της Ρωσίας και φωτίζει τα βασικά σημεία καμπής που συχνά εκπλήττουν τον κόσμο.

Θάνος Λίποβατς

Ο Μαρτίνος Λούθηρος και η Επανάσταση της Μεταρρύθμισης

Εκδόσεις Πόλις, 2017, ΣΕΛ.: 200, ΤΙΜΗ: 15,00 €

Στις αρχές του 16ου αιώνα επικρατούσε μεγάλη διαφθορά στην Εκκλησία. Οι πιστοί είχαν την επι-

λογή είτε να γίνουν κυνικοί είτε να ακολουθήσουν την προσωπική ηθική της συνειδήσής τους. Η θεμελίωση της σχέσης τους με τον Θεό μόνο στην πίστη ήταν αυτονόητη. Απέναντι στις θεωρησιακές θεολογικές διαμάχες του ύστερου Μεσαίωνα, η βεβαιότητα της σωτηρίας βρισκόταν μόνο στον πρωταρχικό λόγο γραφής.

Ο Μαρτίνος Λούθηρος εξεγέρθηκε εναντίον της απώθησης της σκέψης του Αυγουστίνου και του Παύλου και ακολούθησε την παράδοση του Γουίκλιφ και του Γιαν Χους. Υπήρξε σύγχρονος με τους σημαντικούς ουμανιστές στοχαστές, οι οποίοι ωστόσο ήταν κριτικοί απέναντι στον Αυγουστίνο. Η πολεμική στάση του όσον αφορά τη διαφθορά της Εκκλησίας και η διαμαρτυρία του για τα συγχωροχάρτια και τη λατρεία των λειψάνων είχαν σημαντική απήχηση σε πλατιά στρώματα του πληθυσμού και στους ουμανιστές διανοούμενους. Από την άλλη, διέρρηξε τη σχέση του με τις θεολογικές και φιλοσοφικές τάσεις της εποχής του, οι οποίες ήταν εν πολλοίς πιο προχωρημένες και διαφοροποιημένες. Παρά τις διαφορές του, διατήρησε ορισμένα στοιχεία της μεσαιωνικής νοοτροπίας, ενώ συγχρόνως ανέπτυξε μια δογματική, ριζική σκέψη. Απέρριψε έτσι το νεωτερικό, ηλιοκεντρικό μοντέλο του Κοπέρνικου.

Ο Λούθηρος αντιμετώπισε με δημιουργικό και γενναίο τρόπο τις μεγάλες υπαρξιακές, πολιτικές και πνευματικές εντάσεις που τον συγκλόνισαν και τον προκάλεσαν να στοχαστεί επάνω σε αυτές.

Εντόπισε μια «αντιθετικότητα» και μια αμφιρροπία στην πράξη και στη σκέψη

των ανθρώπων, στην οποία όμως εν μέρει εγκλωβίστηκε. Ήταν σε εντατικό διάλογο με τους θεολόγους της εποχής του, υπερασπιζόμενος τα στοιχεία τα οποία θεώρησε αναγκαία για την αναγέννηση του Χριστιανισμού. Έθεσε έτσι τα θεμέλια μιας άλλης θεολογίας, χωρίς να αμελήσει να λάβει θέση απέναντι στις πολιτικές και στις κοινωνικές προκλήσεις της νεωτερικότητας στην εποχή του.

Μόνο κατά τα τελευταία 500 χρόνια ο Λούθηρος αντιμετωπίστηκε ως εκείνη η μοναδική προσωπικότητα την οποία δεν έφτιαξαν οι ιστορικές συνθήκες της εποχής του. Αντίθετα άφησε τη σφραγίδα του στα πνευματικά συμβάντα, σε μια εποχή μεγάλης κρίσης της Εκκλησίας, την οποία αλλοίωναν βαριά αρνητικές καταστάσεις. Αν θέλει κανείς να κατανοήσει εις βάθος την ιδιαιτερότητα του έργου του και την αντιφατικότητα που το χαρακτηρίζει, πρέπει πρώτα να αφήσει τον ίδιο να μιλήσει μέσα από τα κείμενά του.

Ο Μαρτίνος Λούθηρος υπήρξε μια μεγαλοφυής, πληθωρική και αντιφατική προσωπικότητα, με βαθιά πίστη και με το χάρισμα του λόγου και της γλώσσας. Είχε την ικανότητα να αφομοιώσει και να βάλει δημιουργικά σε μια σειρά τις θετικές δυνάμεις από τον χώρο του φιλοσοφικού νομιναλισμού και της λαϊκής ευσέβειας.

Ο Θάνος Λίποβατς στο δοκίμιό του *Ο Μαρτίνος Λούθηρος και η Επανάσταση της Μεταρρύθμισης* συνεισφέρει στην κατανόηση του πυρήνα της σκέψης του Λούθηρου, στο επαναστατικό σημείο της διδασκαλίας του. Δηλαδή στην έννοια της *Δικαίωσης του αμαρτωλού διά της πίστης στον Χριστό*. Προς τούτο, δεν αρκεί μια απλή ακαδημαϊκή περιγραφή της έννοιας, αλλά απαιτείται η εμβάθυνση στο ζωντανό τμήμα της ίδιας της εκτύλιξης της έννοιας μέσα από έναν συγκεκριμένο Λόγο.

8

17

21

31

1 Οι βρετανικές εφημερίδες *Κυριακάτικοι Τάιμς* και *Ομπσέρβερ* προβαίνουν σε αποκαλύψεις για τη δράση του διαβόητου κατασκόπου Κιμ Φίλμπι, αναφέροντας ότι εργαζόταν για λογαριασμό της Σοβιετικής Ένωσης επί 30 χρόνια και ότι διέμενε στη Μόσχα, όπου διατηρούσε δεσμό με τη σύζυγο του παλαιού συνεργάτη του Ντόναλντ Μακλίν.

■ Στη Γαλλία καθιερώνεται η έγχρωμη τηλεόραση στο Παρίσι και σε 13 ακόμη επαρχιακές πόλεις.

2 Στη Βρετανία και στη Νορμανδία ξεσπούν σφοδρές συγκρούσεις μεταξύ της Αστυνομίας και αγροτών που διαδήλωναν για τις χαμηλές τιμές των αγροτικών προϊόντων και την αγροτική πολιτική της γαλλικής κυβέρνησης. Τα επεισόδια καταλήγουν στον τραυματισμό περισσότερων από 100 ανθρώπων.

3 Έρευνα μελών του Κογκρέσου στα αμερικανικά στρατόπεδα του Νοτίου Βιετνάμ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το 86% των Αμερικανών στρατιωτών κάνει καθημερινή χρήση μαρικουάνας.

5 Ο Αμερικανός αστροναύτης Σ. Γουίλιαμς κάνει τη ζωή του κατά τη συντριβή του

αεροσκάφους του. Ήταν ο 8ος αστροναύτης που σκοτώθηκε σε διάστημα 3 ετών (και ο 4ος σε αεροπορικό δυστύχημα).

■ Δεκαοκτάχρονη Σουηδέζα πεθαίνει έπειτα από εξαντλητική δίαιτα διάρκειας 10 μηνών, την οποία ακολουθούσε προκειμένου να μοιάσει στο είδωλό της, το αδύνατο μοντέλο Τουίγκι.

7 Το ειδησεογραφικό πρακτορείο Νέα Κίνα ανακοινώνει τη σύλληψη και τον κατ'οίκον περιορισμό του προέδρου της Κίνας Λιου Σάο Σι που υποτίθεται ότι συνεργαζόταν με τον ηγέτη της Ταϊβάν Τσανγκ Κάι-σεκ, για την ανατροπή του Μάο Τσε-τουνγκ.

8 Πεθαίνει από πνευμονία, σε ηλικία 84 ετών, ο πρώην αρχηγός του Εργατικού Κόμματος της Μεγάλης Βρετανίας Κλέμεντ Άτλι. Ο Άτλι είχε διαδεχθεί τον Γουίνστον Τσώρτσιλ ως πρωθυπουργός κατά τις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές που είχαν διεξαχθεί στη Βρετανία το 1945, ενώ είχε κερδίσει και μια δεύτερη θητεία το 1950, για να χάσει όμως την εξουσία κατά τις πρόωρες εκλογές του 1951. Το 1955 είχε εκλεγεί μέλος της Βουλής των Λόρδων.

9 Οι Αρχές της Βολιβίας παρουσιάζουν στους δημοσιογράφους το ημίγυμνο πτώμα του Τσε Γκεβάρα, ο οποίος είχε συλληφθεί τραυματισμένος την προηγούμενη, ύστερα από πεντάωρη μάχη της μικρής αντάρτικης ομάδας του με τον Βολιβιανό Στρατό. Η σορός του Τσε Γκεβάρα έφερε δύο θανάσιμα τραύματα στον σβέρκο, απόδειξη της δολοφονίας του εν αιχμαλωσία. Στη συνέχεια η σορός ετάφη μυστικά σε σημείο που παρέμεινε άγνωστο επί πολλά χρόνια.

■ Στη Μεγάλη Βρετανία εγκαινιάζεται η εφαρμογή των μέτρων της Τροχαίας κατά της χρήσης οινόπνευματος από τους οδηγούς, στο πλαίσιο της οποίας προβλέπονται αυστηρές ποινές για τους παραβάτες.

12 Αεροσκάφος της βρετανικής εταιρείας ΒΕΑ, που πετούσε για λογαριασμό των Κυπριακών Αερογραμμών με προορισμό

- την Κύπρο (πτήση 248), συντρίβεται κοντά στο Καστελλόριζο έπειτα από έκρηξη που προκλήθηκε από εκρηκτικό μηχανισμό οδηγώντας στον θάνατο 66 επιβαίνοντες (μεταξύ των οποίων 41 Έλληνες).
- 13** Στη διάρκεια αυτής της ημέρας εκρήγνυνται περισσότερες από 100 βόμβες σε διάφορα σημεία του Χονγκ Κονγκ. Οι βρετανικές Αρχές υποψιάζονται κινεζικό δάκτυλο (που υποκινούσε επί μήνες τον γηγενή πληθυσμό της πόλης σε σύγκρουση με τις Αρχές) και δύο ημέρες αργότερα κλείνουν τα σύνορα με την Κίνα.
- 17** Η διάσημη Αμερικανίδα τραγουδίστρια Τζόαν Μπαέζ συλλαμβάνεται με άλλα 34 άτομα, που συμμετείχαν σε διαδήλωση εναντίον του πολέμου στο Βιετνάμ, μπροστά σε κέντρο κατάταξης κληρωτών του Αμερικανικού Στρατού στο Όκλαντ.
- Πεθαίνει σε ηλικία 61 ετών ο Που Γι, τελευταίος αυτοκράτορας της Κίνας, τη ζωή του οποίου κατέγραψε γλαφυρά ο Ιταλός σκηνοθέτης Μπερνάρντο Μπερτολούτσι στην κλασική ταινία του *Ο τελευταίος αυτοκράτορας*.
- 18** Το σοβιετικό μη επανδρωμένο διαστημόπλοιο «Βένερα 4» προσεδαφίζεται ομαλά στην επιφάνεια της Αφροδίτης και αρχίζει να εκπέμπει πληροφορίες για τη σύστασή του. Με βάση αυτά τα στοιχεία διαπιστώνεται ότι είναι αδύνατη η ύπαρξη ζωής σε αυτόν τον πλανήτη.
- 19** Αμερικανοί ερευνητές παρουσιάζουν στο πλαίσιο συνεδρίου καρδιολόγων, στο Σαν Φρανσίσκο, μια νέα εξελιγμένη βαλβίδα καρδιάς η οποία δεν προκαλεί θρόμβωση του αίματος.
- 21** Δύο αιγυπτιακές πυραυλάκατοι πλήττουν με 3 πυραύλους το ισραηλινό αντιτορπιλικό «Εϊλάτ» που έπλεε έξω από το Πορτ Σάιντ. Το ισραηλινό σκάφος βυθίστηκε ύστερα από περίπου 1 ώρα με απώλεια 47 νεκρών και περισσότερων από 100 τραυματιών, επί συνόλου 199 μελών του πληρώματός του.
- Στην Ουάσινγκτον χιλιάδες διαδηλωτές περικυκλώνουν το Πεντάγωνο κρατώντας σημαίες των Βιετκόνγκ και σφυροδρέπανα και επιχειρώντας να διασπάσουν τον

- στρατιωτικό κλοιό. Κατά τις συγκρούσεις τραυματίζονται πολλοί διαδηλωτές, ενώ 250 από αυτούς συλλαμβάνονται, συμπεριλαμβανομένου και του γνωστού συγγραφέα Νόρμαν Μέιλερ.
- 26** Ανταποδίδοντας την επίσημη επίσκεψη του πάπα Παύλου Στ' στο Φανάρι (στις 25 Ιουλίου), με σκοπό την περαιτέρω σύμφιξη των σχέσεων της Ορθόδοξης και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, ο Πατριάρχης Αθηναγόρας πραγματοποιεί διήμερη επίσημη επίσκεψη στο Βατικανό, όπου γίνεται δεκτός από τον πάπα με έναν ιστορικό ασπασμό στην είσοδο της βασιλικής του Αγίου Πέτρου.
- Έπειτα από βασιλεία 26 ετών (με αφετηρία το 1941) ο σάχης του Ιράν Μοχάμεντ Ρεζά Πακλαβί στέφεται επίσημα αυτοκράτορας της χώρας, σε ηλικία 48 ετών, μέσα σε μια φαντασμαγορική τελετή κατά την οποία έστεψε παράλληλα αυτοκράτειρα τη σύζυγό του Φαράχ Ντιμπά. Η τελετή πραγματοποιήθηκε στο ανάκτορο Γκολιστάν της Τεχεράνης, παρουσία και άλλων μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας, ενώ κατά τη διάρκεια της ιρανικά πολεμικά αεροσκάφη έφαιναν την πόλη με 17.532 τριαντάφυλλα. Η στέψη μιας αυτοκράτειρας πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά στο Ιράν, σηματοδοτώντας την πρόθεση του σάχη να επιβάλει τη χειραφέτηση των γυναικών μεταξύ άλλων εκσυγχρονιστικών μέτρων.
- 26** Κύμα απεργιών παραλύει τη Μεγάλη Βρετανία. Στην απεργία των λιμενεργατών και των σιδηροδρομικών, διάρκειας ήδη μίας εβδομάδας, προστίθεται η απεργία των εργατών της αυτοκινητοβιομηχανίας, ανεβάζοντας το εκτιμώμενο κόστος για τη βρετανική οικονομία σε 150.000.000 λίρες και εξωθώντας τον πρωθυπουργό Χάρολντ Γουίλσον να κάνει λόγο για κομμουνιστικό δάκτυλο.
- 31** Ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Ραούφ Ντενκτάς, που είχε φύγει από την Κύπρο κατά τις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1964, συλλαμβάνεται ενώ επιχειρούσε να αποβιβαστεί κρυφά με συντρόφους του σε απομακρυσμένο σημείο της Καρπασίας.

Ρωμαϊκή συνοικία βρέθηκε κοντά στη Λιόν

Μια ολόκληρη ρωμαϊκή συνοικία, συνολικού εμβαδού επτά στρεμμάτων, ανακάλυψαν αρχαιολόγοι έξω από την κομόπολη Βιεν (Vienne) της Γαλλίας, 32 χιλιόμετρα νότια της Λιόν, στο πλαίσιο κατασκευαστικού προγράμματος για την ανέγερση κατοικιών στην περιοχή. Τα ευρήματα χρονολογούνται από τον 1ο έως τον 3ο αιώνα μ.Χ. και σε αυτά περιλαμβάνονται πολυτελείς κατοικίες, καταστήματα και ένα δημόσιο κτήριο μεγάλων διαστάσεων, το οποίο οι επιστήμονες εκτιμούν ότι ίσως στέγαζε την περίφημη ρητορική και φιλοσοφική σχολή που υπήρχε εκείνη την περίοδο στην Βιεν.

Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, η πόλη αποτελούσε πολύ σημαντικό διαμετακομιστικό σταθμό στην περιοχή της Γαλατίας, καθώς από αυτήν διέρχονταν η πιο σημαντική ρωμαϊκή οδός της χώρας Via Agrippa και ο Ροδανός ποταμός, γεγονός που της πρόσφερε σημαντική οικονομική άνθιση. Σύμφωνα με όλες τις υπάρχουσες ενδείξεις, η συνοικία καταστράφηκε από φωτιά δύο φορές, στις αρχές του 2ου και στα μέσα του 3ου αιώνα, με τους κατοίκους να την ανοικοδομούν στην πρώτη περίπτωση αλλά να την εγκαταλείπουν στη δεύτερη. Μάλιστα, η εκκένωσή της φαίνεται να έγινε βιαστικά, καθώς οι κάτοικοι άφησαν πίσω τους σημαντικό αριθμό καθημερινών αντικειμένων, που διατηρούνται σήμερα σε άριστη κατάσταση.

Οι ανασκαφές θα διαρκέσουν έως τον Δεκέμβριο, ενώ στο επόμενο διάστημα οι αρχαιολόγοι φιλοδοξούν να αναστηλώσουν πλήρως και μία εντυπωσιακή ιδιωτική κατοικία.

Προς έκθεση το παλιότερο σωζόμενο τμήμα ξύλινου σιδηροδρόμου

Με στόχο τη μόνιμη έκθεσή τους στο Σιδηροδρομικό Μουσείο Στέφενσον (Stephenson Railway Museum) της Βόρειας Αγγλίας, ο βρετανικός οργανισμός Tyne & Wear Archives & Museums (TWAM) σε συνεργασία με το Εθνικό Μουσείο Σιδηροδρόμων (National Railway Museum) αναζητούν κονδύλια για τη συντήρηση και ολική αποκατάσταση του μοναδικών στον κόσμο πλήρως σωζόμενων ξύλινων σιδηροδρομικών γραμμών. Οι γραμμές ανακαλύφθηκαν το 2013, κατά τη διάρκεια εργασιών στα Ναυπηγεία Neptune του Νιούκαστλ, έχουν μήκος περίπου 25 μέτρα και χρονολογούνται στα τέλη του 18ου αιώνα. Δεν χρησιμοποιούνταν από τρένα, τα οποία εξάλλου δεν είχαν ανακαλυφθεί ακόμα, αλλά από ξύλινα βαγόνια που έσερναν άλογα και μετέφεραν φορτία κάρβουνου από τα τοπικά ανθρακωρυχεία στις προβλήτες του ποταμού Τάιν.

Τα ξύλινα τμήματα των γραμμών, αποτελούμενα από πλαναρισμένους κορμούς πεύκων και επαναχρησιμοποιημένες σανίδες πλοίων, διατηρηθήκαν σε άριστη κατάσταση όσο βρίσκονταν στο νερό. Ωστόσο, με την αποκάλυψη και την έκθεσή τους

στον αέρα άρχισε η αποσύνθεση των οργανικών στοιχείων, με κίνδυνο την καταστροφή τους. Έτσι, το μεγαλύτερο τμήμα τους μεταφέρθηκε στα εξειδικευμένα εργαστήρια του Ιδρύματος Αρχαιολογίας του Γιορκ, ώστε να υποβληθούν σε πρόγραμμα συντήρησης που υπολογίζεται ότι θα διαρκέσει συνολικά 36 μήνες. Ήδη, η διαδικασία αυτή έχει ολοκληρωθεί για 87 ξύλινα τμήματα, ενώ είναι σε εξέλιξη για άλλα 50.

Το ρεπορτάζ για τον θάνατο του Τσε Γκεβάρα

Συμπληρώνονται φέτος 50 χρόνια από τη σύλληψη και τη δολοφονία του Ερνέστο Τσε Γκεβάρα στις 9 Οκτωβρίου 1967 στο χωριό Λα Ιγκέρα της Βολιβίας και με αυτή την αφορμή οι βολιβιανοί δημοσιογράφοι Χουάν Κάρλος Σαλαζάρ (Juan Carlos Salazar), Ουμπέρτο Βακαφλόρ (Humberto Vacaflor) και Χοσέ Λουίς Αλκάζαρ (José Luis Alcázar) εξέδωσαν πριν από μερικές εβδομάδες το βιβλίο *Το αντάρτικο που αφηγούμαστε: Η προσωπική ιστορία μίας εμβληματικής κάλυψης* (*La guerrilla que contamos: Historia íntima de una cobertura emblemática*), στο οποίο περιγράφουν τα γεγονότα εκείνων των ημερών όπως τα έζησαν ως νεαροί ρεπόρτερ. Στο βιβλίο τους, που παρουσιάστηκε πρόσφατα στην πρωτεύουσα της χώρας Λα Παζ, οι τρεις συγγραφείς αφηγούνται πώς η Λα Ιγκέρα

είχε γίνει το κέντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος και ιδίως των δημοσιογράφων από όλο τον κόσμο, οι οποίοι είχαν επιπλέον να αντιμετωπίσουν τη στρατιωτική και κυβερνητική λογοκρισία, τις απελάσεις και τη διαρκή παρακολούθησή τους από πράκτορες.

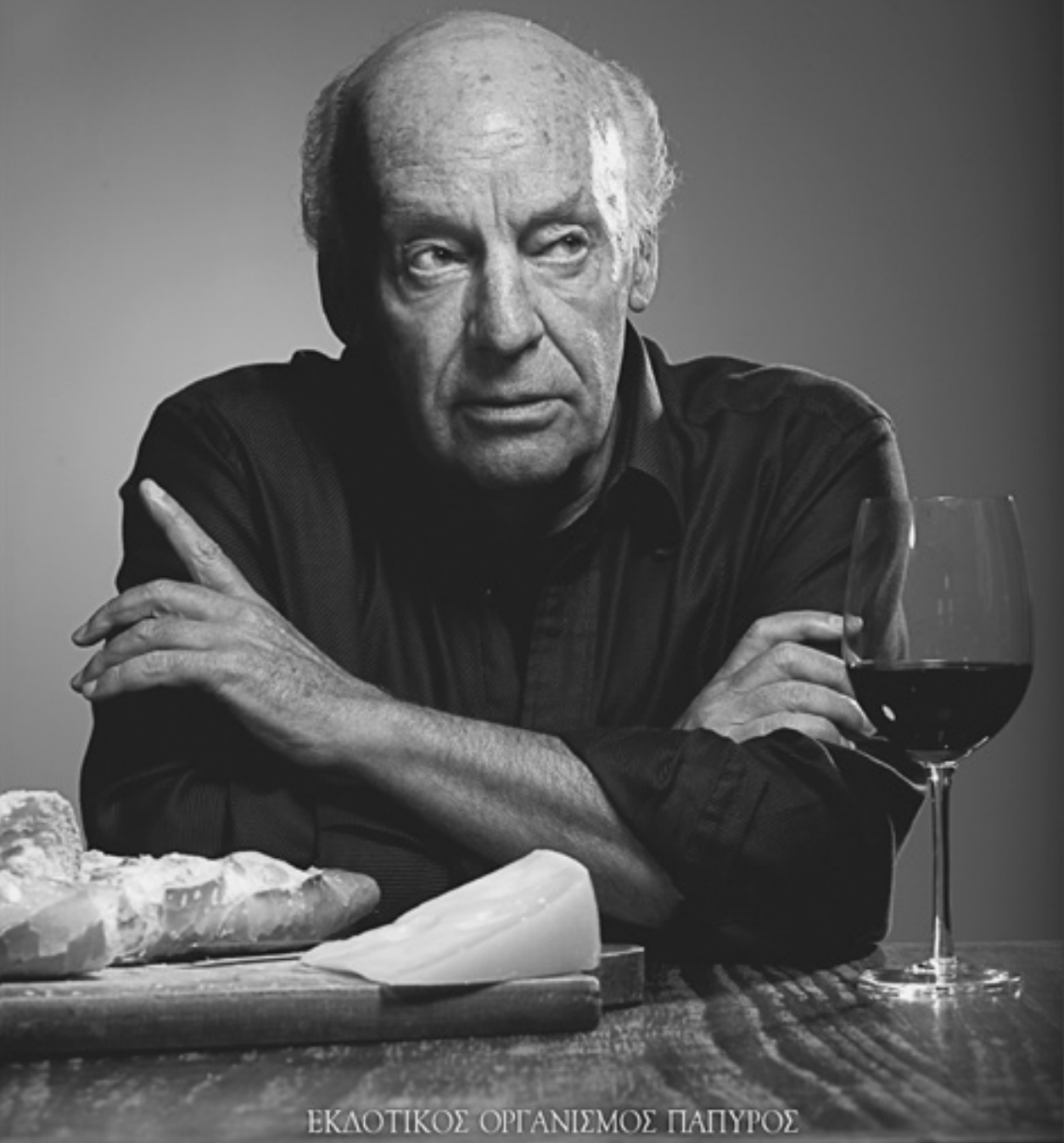
Ο Αλκάζαρ, ο οποίος δεν κατάφερε να παραστεί στην παρουσίαση του βιβλίου, ήταν εκείνος που το βράδυ της 8ης Οκτωβρίου 1967 μετέδωσε σε όλον τον κόσμο την είδηση της σύλληψης του Τσε Γκεβάρα, ενώ την επομένη είχε την ευκαιρία να ακουμπήσει για λίγο το νεκρό σώμα του Αργεντιννού επαναστάτη. «*Το έπιασα κι ένοιωσα ένα ρίγος, ένα σφίξιμο στο στήθος*», τονίζει στο βιβλίο.

Από την πλευρά του, ο Βακαφλόρ σημείωσε πως είχε απελαθεί δύο φορές από τη στρατιωτική περιοχή, ενώ τη δεύτερη φορά υπό την απειλή να δικαστεί για συμμετοχή στην παγκόσμια εκστρατεία για την απελευθέρωση του Ρεζίς Ντεμπρέ, ο οποίος είχε λάβει μέρος στο αντάρτικο κι είχε συλληφθεί από τον στρατό. Στο βιβλίο, μάλιστα, παρουσιάζει αναλυτικά τον τρόπο με τον οποίο συνέβαλε στη διάσωση του Γάλλου διανοητή δημοσιεύοντας μία φωτογραφία του, με τον Σαλαζάρ να σχολιάζει ότι «*η φωτογραφία έσωσε μεν τη ζωή του Ντεμπρέ αλλά καταδίκασε επίσης σε θάνατο τον Τσε*», επειδή εξαιτίας αυτού του γεγονότος «*ο στρατός αποφάσισε από το σημείο εκείνο να αλλάξει στρατηγική και να μην κρατά αιχμαλώτους*».

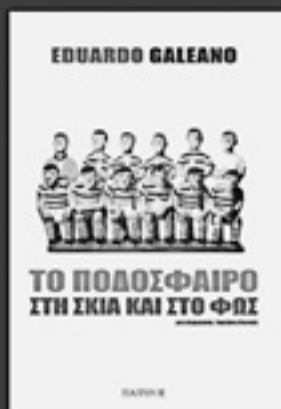
Αποτιμώντας όσα μεσολάβησαν τα τελευταία 50 χρόνια και παρά το γεγονός ότι έκτοτε έχει αποκαλυφθεί πλήθος πληροφοριών για τα γεγονότα εκείνης της εποχής, ο Σαλαζάρ επισήμανε πως υπάρχουν ακόμη πολλά εκκρεμή ερωτήματα σχετικά με τον θάνατο του Τσε Γκεβάρα. «*Για παράδειγμα, ποιος τον κατέδωσε στις αρχές; Ποιος διέταξε την εκτέλεσή του; Τι ρόλο έπαιξε η Σοβιετική Ένωση; Ποιος ήταν ο ρόλος του ίδιου του Φιντέλ Κάστρο και της Κούβας; Όλα αυτά δεν πρόκειται να απαντηθούν ποτέ εάν δεν ανοίξουν όλα τα αρχεία*», πρόσθεσε.

EDUARDO GALEANO 1940-2015

Σε μια από τις περιοδείες μου ως αφηγητής ιστοριών, βρέθηκα μια βραδιά στην πόλη Ουρένσε της Γαλικίας. Ένας κύριος με κοιτούσε συνοφρυωμένος από την τελευταία σειρά, χωρίς καν να κουνά τα βλέφαρα: σκαμμένο πρόσωπο της υπαίθρου και της σκληρής δουλειάς, σκέτη ζοχάδα. Όταν τελείωσε η ανάγνωση, πλησίασε αργά, με καρφωμένα τα μάτια του πάνω μου, έτοιμος να με γδάρει. Δεν μ' έγδαρε όμως. Μου είπε: «Πόσο δύσκολο θα πρέπει να είναι να γράφεις τόσο απλά.»

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΠΥΡΟΣ

ΕΠΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017

[ΑΦΙΕΡΩΜΑ]

- ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΤΣΑΜΗΔΩΝ
- ΟΙ ΝΑΖΙΣΤΙΚΕΣ ΘΗΡΙΩΔΙΕΣ ΣΤΗ ΜΟΥΣΙΩΤΙΤΣΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΟΜΜΕΝΟ

- ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ
- ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΑΚΙ ΤΟΥ ΚΑΝΑΡΗ ΣΤΗΝ ΚΥΨΕΛΗ
- ΧΟΥΑΝ ΠΕΡΟΝ: Ο ΘΡΥΛΟΣ ΤΗΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ

Οι συνεργάτες - συγγραφείς φέρουν την ευθύνη των κειμένων τους. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική ή απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του περιοδικού με οποιοδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του Εκδότη. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά GNU δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη φωτογραφία διέπεται από τη Γενική Άδεια Δημόσιας Χρήσης GNU (GNU Free Documentation License), αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.gnu.org/copyleft/fdl.txt. Με τα αρχικά CCPL δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη φωτογραφία υπάγεται στην άδεια χρήσης Creative Commons (Creative Commons Public License/CC-by-sa), αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/licenses/by.2.5/legalcode.